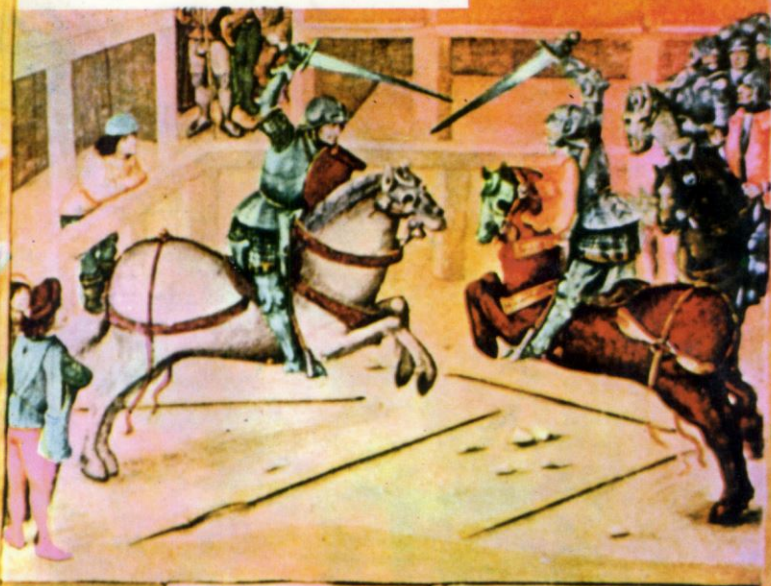

magazin istoric

ANUL V Nr. 7 (52) IULIE 1971

Et ceste nuit
nous dist l'his
tout que apree
ce que la nuit
du tou noient

fu pallee et que ce vint a len
demain matin le roy artus se
leua d'ausla et vesty et lors quil

fu appareillie il oy la messe pre
mier ceunt car il en estoit
coustrumer Et pour ce le teno
ent tous ceulz qui le connois
sient a moult pcedome Tan
tost que la messe fu dite et que
tous les barons furent assemblez
ou en nuite il leur commenca

magazin istoric

Revistă de cultură istorică

Anul V — Nr. 7 (52)
iulie 1971

Redactor șef
CRISTIAN POPIȘTEANU

Redactor șef adjuncț
NICOLAE MINEI

Colegiul redacției
**DUMITRU ALMAȘ
CONSTANTIN ANTIP**

VIRGIL CÂNDEA

TITU GEORGESCU

DINU C. GIURESCU

ȘTEFAN PASCU

M. PETRESCU-DÎMBOVIȚA

ȘTEFAN ȘTEFĂNESCU

În numărul viitor:

• 23 August: Nici un general român de partea naziștilor • Gr. Iunian: „Ne-am săturat!” (din însemnările unui fost reporter parlamentar) • Gestapoul sub bombe • Urmașii arhitecților daci • Andronic Comnenul — reformator genial sau tiran sadic? • „Omul simplu din popor este istoria românească” • O mină de fier într-o mânășă de catifea • Captivitatea și moartea lui Baiazid Fulgerul • Epopee și tragedie la Polul Sud.

COPERTELE NOASTRE

- ① Un turnir la curtea regelui Arthur, dintr-un manuscris de epocă (**Regele Arthur al Englierei**, p. 80)
- ② Masa rotundă a regelui Arthur. Vitraliu al castelului Winchester pe fondul unui mozaic medieval reprezentându-l pe legendarul erou (**Regele Arthur al Englierei** p. 80)
- ③ Ostaș moldovean de la sfîrșitul sec. XVI — începutul sec. XVII, așa cum e reprezentat la mănăstirea Sucevița (**Oșteni români de-a lungul veacurilor**, p. 48)
- ④ Vestimente bogate, artistic împodobite, purtate de voievozii țărilor române la ceremonii oficiale (**Diplomații Europei despre români**, p. 51)

SUMAR

Lumini în milenara noapte : D. TUDOR	2
Zeul-copil de la Deva : LIVIU MARGHITAN	7
Bătrînul Arbore și crengile sale : I. FÎLEA	8
Simbolul bonetei roșii : JEAN HUGONNOT	15
„Domnilor, vă stricați sănătatea degeaba” (Din însemnările unui fost reporter parlamentar) : N. CONSTANTINESCU	20
Cine a scris „Cei trei mușchetari” : ANDRE MAUROIS	27
Favoritul împărătesei : VĂSILE NIȚESCU	37
• Cîștigătorii primului concurs cu premii al revistei „Magazin istoric”	45
Ostași români de-a lungul veacurilor (Dicționar) : C. REZACHEVICI	49
Diplomații Europei despre români : E. D. TAPPE	51
• Oaspete la „Magazin istoric” — MANUSCRIPTUM	59
Agentul secret al secolului : IURI KOROLKOV	62
George Washington : NICOLAE MINEI	68
• Cărți sosite la redacție : Tupac Amaru — un Spartacus al Americii Latine : EUGEN POP	76
Regele Arthur al Englierei : RADU ION POPESCU	80
Cînd realitatea infirmă memorialistica LUCIAN BOIA	87
Varșovia rediviva : MĂRIAN ȘTEFAN	88
• Ne vorbesc trei istorici din trei continente — MICHEL FRANÇOIS, E. MVENG, SH. IWAMURA	91
Automatele au peste 2 000 de ani : GHEORGHE URȘU	93
• Poșta redacției	98

LUMINI ÎN MILENARA NOAPTE

Prof. univ. dr. doc.
DUMITRU TUDOR

Pentru marii noștri istorici din secolul trecut, pe atunci lipsiți de bogata documentație arheologică de care dispunem azi, actul lichidării stăpînirii romane din Dacia Traiană se prezenta în linii foarte sumbre. O dată cu trecerea, la sud de fluviu, a administrației romane, a legiunilor și a celor bogați, Dunărea devenea (pentru ei) un hotar de netrecut, un adevărat „zid chinezesc”, care ar fi împiedicat legăturile economice și culturale dintre romanitatea carpatică și aceea din Imperiul roman. Populația daco-romană s-ar fi retras în munți și în locuri ferite de drumurile populațiilor migratoare. Din lipsa unor informații arheologice și literare foarte clare, se vorbea de o „noapte istorică milenară” ce s-ar fi întins de la anul 271 e.n. pînă la 1247, cînd diploma cavalerilor Ioaniți amintește primele formații politice românești.

PREZENȚA ROMANĂ: 170 ANI ÎN PLUS

Cercetările arheologice de pe malul stîng al Dunării și din cîteva vechi așezări îndepărtate de fluviu, desfășurate în ultimii 25 ani, ne-au pus în fața unor descoperiri cu totul senzaționale, în ceea ce privește continuitatea romanității din Dacia și a legăturilor ei cu Imperiul roman. Trecerea în revistă a acestor documente arheologice ne ajută astăzi să facem „o zi luminoasă” din acea „milenară noapte” despre care se scria acum 80—90 ani. Ele confirmă afirmația, destul de succintă, a istoricului bizantin Procopius din Caesarea

(sec. VI e.n.) în ceea ce privește menținerea stăpînirii romane la nord de Dunăre, în perioada cuprinsă între domnia lui Aurelian (270-275), și distrugerile lui Attila (442-447). În cartea sa despre construcțiile împăratului Iustinian la Dunăre (*De aedificiis*), Procopius ne informează că „împărații romani de odinioară, spre a împiedica trecerea barbarilor ce locuiau de partea cealaltă a Dunării, au împins cu cetăți întregul mal al fluviului, ridicînd fortărețe și castele, nu numai de partea dreaptă, ci pe ici și pe colo, și pe cealaltă parte (subl. ns.). Aceste întărituri le-au făcut nu ca să fie de necucerit, dacă cineva le-ar fi atacat, ci ca să nu lase malurile fluviului lipsite cu totul de apărători, barbarii din acele regiuni evitînd asediul orașelor. Cele mai multe dintre întărituri erau formate dintr-un singur

turn, de aceea cu drept cuvânt se numeau **monopyrgia**, și, desigur, puțini oameni le apărau dinlăuntru, dar aceasta ajungea pe atunci să bage groza în popoarele barbare, ca să se teamă de a ataca pe romani”.

Descoperirile arheologice recente confirmă de asemenea și însemnările din *Notitia dignitatum* — un alt izvor, un registru de evidență al armatei romane, redactat la finele sec. IV e.n. și începutul celui următor. Acest document menționează și el prezența unor garnizoane romane pe malul nordic al Dunării, și: **Dierna** (Orșova), **Drobeta** (Tr. Severin), **Sucidava** (Celes-Corabia) și **Daphne** (la vărsarea Argeșului).

Legiunile și trupele auxiliare, retrase de Aurelian din Dacia părăsită, au fost așezate în garnizoane ce au împinzit malul drept al Dunării, din fața vărsării Oltului până în defileul Cazanelor. Ele au format un puternic cordon strategic, mai ales în punctele favorabile de trecere a fluviului, astfel ca prin aceste tabere, după cum scria istoricul Procopius, „să taie drumul barbarilor”.

Prima surpriză, și de o mare importanță istorică, adusă de cercetările arheologice din ultima vreme a fost constatarea faptului că în anul 271 e.n. **Aurelian nu a evacuat toată Dacia, ci a păstrat sub controlul imperiului o bună parte din sudul fostei provincii romane**. Pe baza unor documente arheologice de prima mână, ca texte epigrafice, descoperiri monetare, ceramica romană târzie, cît și din natura fortificațiilor romane tîrzii de pe actualul mal românesc al Dunării, putem stabili astăzi, cu destulă precizie, permanența stăpînirii romane în sec. III-V e.n., în cel puțin zece puncte strategice importante. Din momentul lichidării oficiale a stăpînirii romane în Dacia (271 e.n.) și pînă la marile distrugerî provocate de invaziile lui Attila se pot fixa trei etape ale prezenței militare romane pe teritoriul Daciei:

— în perioada de la Aurelian (270-275) pînă la Constantin cel Mare (306-337), controlul roman la nord de Dunăre s-a exercitat printr-o serie de puternice „capete de pod”;

— a doua etapă, al cărei început este marcat prin domnia primului împărat creștin și este încheiată cu venirea goților, a cunoscut o lărgire a stăpînirii romane în zonele de cîmpie din Banat, Oltenia și Muntenia;

— a treia etapă, începută în perioada invaziei goților sub presiunea deplasării hunilor (375-442/447), înregistrează o restrîngere a stăpînirii romane către Dunăre (ca și în prima perioadă), pînă ce furtunosul Attila a făcut una cu pămîntul cetățile romane nord-dunărene. Prin urmare,

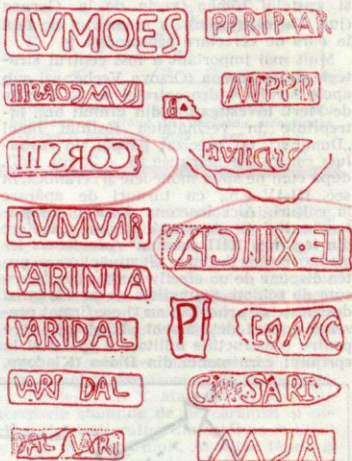
în sudul Daciei stăpînirea romană s-a menținut — după anul 271 — fără întrerupere, pe o zonă teritorială mai largă sau mai restrînsă, timp de peste 170 ani!

CETĂȚI ȘI GARNIZOANE

Pornind de la Baziaș pe Dunăre în jos, cercetările arheologice au stabilit existența mai multor cetăți și trupe de apărare lăsate de Aurelian pe malul românesc al fluviului.

În ruinele vechiului castru roman de la Pojejena (jud. Caraș-Severin) s-a descoperit

Stampile de pe cărămizi ale diferitelor trupe romane ce au staționat la nord de Dunăre în sec. III-VI e.n.

rit o cărămidă cu stampila „Legiunea VII Claudia din Cuppae” (Legio VII Claudia Cuppis). Această legiune își avea baza în cetatea Cuppae, situată pe malul iugoslav (actualul sat Golubač). Un detașament al ei fusese dislocat de Aurelian pe țărmul din față, la Pojejena, cu misiunea de a asigura în continuare, pentru romani, exploatarea bogatelor zăcămintele de aur, plumb și aramă din văile munților ce se deschid spre Moldova Nouă. În zona orașelor Moldova Veche și Moldova Nouă s-au descoperit multe tezaure cu monede

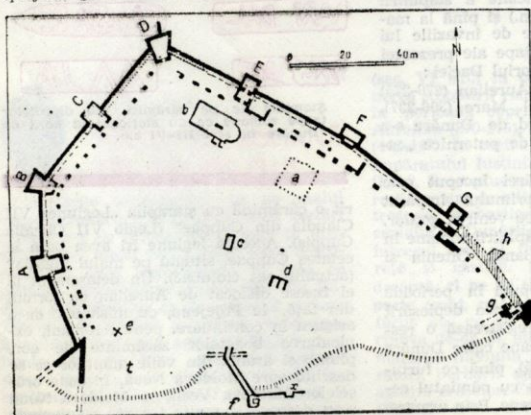
romane din bronz, datind din sec. IV e.n.

În defileul Cazanelor, Comandamentul militar roman pentru Dunărea de Jos a depus o deosebită grijă pentru a feri corăbiile de eventuale atacuri dușmane în locurile strâmte de navigație. În acest scop, la Șvinita (jud. Mehedinți), prin sec. IV e.n., s-a construit un turn de supraveghere și apărare. După cum arată inscripțiile de pe cărămizile găsite în ruinele acestei fortificații, lucrările au fost făcute „sub supravegherea lui Hermogene, comandant al malului Dunării din garnizoana legiunii VII Claudia cu sediul la Parcisi” (sub cura *Hermogeni praepositi ripae legionis VII Claudiae Parcesis*). Parcisi era o localitate pe malul drept al Dunării și de acolo Hermogene avea misiunea să supravegheze ambele maluri ale fluviului. Se pare că tot sub controlul lui se găsea și castelul roman vecin de la Gornea (jud. Caraș-Severin), în momentul de față în curs de cercetare arheologică.

Mult mai important a fost centrul strategice de la Dierna (Orșova Veche, azi sub apele lacului hidrocentralei de la Porțile de Fier). Investigațiile din ultimii ani, întreprinse în vecinătatea fostului hotel „Dunărea”, au precizat parțial un castel roman (de mărimea 35×35 m), zidit, după cum ne spun monedele și ceramica, în sec. III-IV e.n., cu turnuri de apărare la colțuri. Aici însemna *Notitia dignitatum* sediul de comandă al unui „prefect din legiunea XIII Gemina” (*praefectus legionis tertiae decimae Geminae*), care putea dispune de un efectiv format din câteva sute de soldați. Ștampilele de pe cărămizi descifrate de arheologi au și confirmat prezența acestui detașament al legiunii, care pentru construcțiile militare a apelat și la sprâjinul garnizoanei din Diana (Kladovo,

Serbia, în fața Drobetei). Misiunea prefectului de la Dierna fusese aceea de a controla accesul pe valea râului Cerna, până către Băile Herculane și Mehadia. Pentru aceasta, el își avea detașată, ca un element de siguranță, o trupă de pază în castrul roman dintre Mehadia și Plugova (vechiul Admediam), unde s-au descoperit urme arheologice din sec. IV e.n. Comandantul garnizoanei din Dierna dispunea și de un port pentru pregătirea navelor de comerț sau de război ce se angajau să treacă printre colții stîncilor de la Cazane și de la Porțile de Fier.

Aurelian a rezervat, în continuare, cetății Drobeta rolul de mare bază militară terestră și navală. Podul lui Traian nu mai era în picioare la acea dată, dar Drobeta își păstra încă importanța ca loc de trecere a Dunării. Castrul roman zidit de Apollodor în 103-105 e.n. a fost restaurat complet de către Constantin cel Mare (după unii arheologi, chiar mai devreme, de către Gallienus sau Aurelian), ca să adăpostească importante efective militare. După indicația aceleiași *Notitia dignitatum*, erau prezente acolo două importante formații de apărare: un escadron de cavaleri dalmăți (*cuneus equitum Dalmatarum Divitensium*) și o unitate de infanterie cu recreați daci (*auxilium primorum Daciscorum*), care, laolaltă, alcătuiau un efectiv de aproximativ 500-600 luptători. Dar pe lângă aceste trupe, putem constata, pe baza aceluiași ștampile de pe țigle și cărămizi, că în perioada domniilor lui Dioclețian (284-305) și Constantin cel Mare veniseră în cetatea de la Drobeta detașamente militare de lucru și de luptă, trimise din subunitățile legiunii XIII. Tot pentru siguranța Drobetei fusese construit castelul de la Puținei-Malovăț, situat la

Cetățile Sucidavei așa cum arăta în sec. III-VI e.n.
(Cîteva din amforele descoperite aici le prezentăm în vignetele articoului).

6 km spre nord, lângă importantul drum ce conducea către trecătoarea de la Vilcan. O inscripție gravată pe un vechi altar de piatră ne informează că în sec. III-IV comanda întregii garnizoane drobetane revenea unui *tribunus* (din legiunea XIII Gemina), care avea în subordinele sale mai mulți centurioni.

Urme de stăpânire romană tîrzie, pe malul stîng al Dunării, în aval de Drobeta, s-au identificat la Desa-Dolj (lîngă Calafat), chiar în fața sediului principal al legiunii XIII Gemina de la Ratiaria. La Desa există o cetățuie romană (s-au descoperit aici monede, ceramică, etc.), situată pe o insulă, unde, pînă acum, nu s-au putut face săpături arheologice. O altă fortificație importantă, compusă din două cetățui, se afla la Bistreț-Dolj. Din nenorocire, revărsările și eroziunile Dunării din ultimii șaptezeci de ani au distrus total aceste ruine, înainte de a fi fost cercetate.

O NOUĂ COLONIZARE SUB CONSTANTIN CEL MARE

Cele mai numeroase și interesante documente arheologice, privitoare la menținerea stăpînirii romane postaureliene în nordul Dunării, le-au scos la lumină în ultimii 35 ani cercetările arheologice din ruinele importantului oraș daco-roman, Sucidava. Orașul și cetatea de aici controlau trecerea Dunării spre valea riului Isker din Bulgaria, o importantă arteră rutieră spre pasurile Munților Balcani.

Cetățile romane situate pe malurile Dunării băntăne și obtine în perioada următoare retragerii aureliene pînă în sec. VI e.n.

Dosarul istoric al straturilor arheologice, cu bogatul lui material epigrafic, numismatic și ceramic ne arată că Sucidava a fost punctul cheie în menținerea legăturilor politice, militare, economice, culturale și religioase, între blocul romanității daco-romane din fosta Dacie și Imperiul roman de răsărit, de la 271 e.n. pînă către anii 442/447 e.n.

Notitia dignitatum menționează, la Sucidava, ca șef al garnizoanei, pe un *praefectus* din legiunea V Macedonica. Dar numeroasele ștampile de pe cărămizi și observațiile stratigrafice din cetățuia militară ne spun mult mai mult. Aurelian lăsase la Sucidava, sub comanda unui centurion, o garnizoană formată din cohortele 3 și 4 ale legiunii V Macedonica, mare unitate ce cantona în Oescus (față în față cu Sucidava). Ulterior comanda celor două cohorte a trecut pe seama unui *praepositus*. Cu ajutorul acestorași ștampile de pe țigle și cărămizi, putem stabili prezența la Sucidava a unor detașamente temporare, de ajutor militar sau de asistență tehnică, trimise de către prefectii fracțiunilor legiunii V Macedonica care staționau pe malul drept al fluviului. Și la Sucidava se cunoaște activitatea unor comandanți de graniță (*praepositi limitis* sau *ripae*). Cînd nevoile militare apăreau stringente, se făcea apel și la unitățile din legiunile XIII Gemina și VII Claudia precum și la alte garnizoane de pe malurile Dunării.

Toate aceste detașamente de apărare se adăposteau în cetățuia militară a Sucidavei.

„BRAZDA LUI NOVAC” — LINIE NORDICĂ A CUCERIRILOR CONSTANTINIENE

În vastul său proiect de recucerire a întregii Dacii, împăratul Constantin cel Mare hotărî să transforme Sucidava într-o mare bază militară și să zidească un nou pod de piatră peste Dunăre, al cărui portal și picioare de zidărie se păstrează și azi, pe o lungime de 2 400 m. O asemenea grandioasă și costisitoare construcție (ca și în cazul podului lui Traian de la Tr. Severin) arată că, la nord de Dunăre, Imperiul roman stăpînea, în acea vreme, o zonă întinsă în profunzime din fosta provincie Dacia. Din planul de reanexare a fostei Dacii Traiane face parte și restaurarea drumului roman al Oitului, fapt dovedit de o inscripție gravată pe un stîlp de șosea, purtînd numele lui Constantin cel Mare și a doi fii ai săi (anul 328 e.n.).

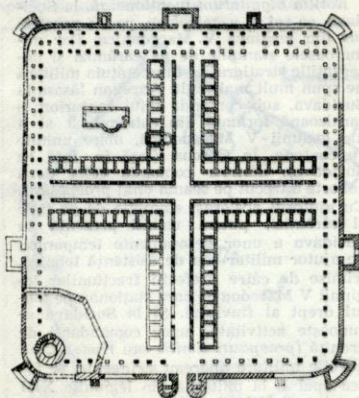
Luptele duse de armatele lui Constantin la nord de Dunăre, împotriva neamurilor sarmatice și gotice, s-au încheiat cu frumoase victorii romane, dar greutăți ale domniei l-au împiedicat să realizeze re-

cucerirea întregii Dacii. Este însă sigur că el a anexat cîmpiiile Olteniei și Munteniei, pînă la marele val de pămînt cunoscut azi sub numele de „Brazda lui Novac” hotar ce pornea de la Hinova (Mehedinți), trecea prin Craiova — Slatina (sud) — Costești (sud) — Titu — Ploiești și se oprea în cetățuia de la Pietroasele (Buzău). Această fortificație a fost ridicată tot de către primul împărat creștin. Pînă la acest val de pămînt, ce servea drept graniță nordică a cuceririlor constantiniene, se constată o largă răspîndire a ceramicii și a monedelor romane de bronz din veacul IV, dovadă că în zona respectivă s-a produs o nouă colonizare, care a întărit blocul daco-roman rămas în Dacia la 271 e.n. Pentru asigurarea stăpînirii cîmpiilor Munteniei, același împărat ridicase o cetăție și la vărsarea Argeșului, denumită *Constantiniana Daphne*, azi total dispărută din pricina eroziunii apelor. *Notitia dignitatum* menționează acolo două corpuri militare, pe *Constantinii Daphnenses* și pe *Balistariorum Daphnenses*, ce asigurau paza drumului care ducea de la Dunăre pînă la castelul de la Pietroasele.

Timp de aproape o jumătate de secol, adică pînă în momentul marilor migrații gotice spre Dunăre (circa 375 e.n.), stăpînirea romană la nord de Dunăre, lărgită de către Constantin cel Mare, a rămas neclintită. Ea avea însă să se prăbușească sub furia prădăciunilor neamurilor germanice de-a lungul Dunării, urmate de ale hunilor care atacau pe valea aceuiași fluviu, în jos, venind dinspre Pannonia (Ungaria). Recentele săpături arheologice de la Sucidava arată că cetatea de acolo a suferit o primă distrugere prin anii 410-420, probabil în urma unui atac vizigot. Cel care a destrămat întreaga rețea de apărare militară romană de pe ambele maluri ale Dunării, pînă la Marea Neagră, a fost regele Attila, așa cum arată Procopius și cum confirmă săpăturile arheologice de la Sucidava.

Menținerea stăpînirii romane la nord de Dunăre de către Aurelian și lărgirea ei prin activitatea lui Constantin cel Mare, au o deosebită însemnătate în ceea ce privește continuitatea daco-romană în Dacia, pentru formarea limbii și a poporului român. Prin cetățile de la nord de fluviu, populația romană din fosta provincie creată cîndva de Traian a menținut o legătură statornică, economică și culturală, cu puternicul trunchi al romanității balcanice.

Castrul roman de la Drobeta în sec. IV-
V e.n.

— Sec. IV e.n.
--- Epace Justiniană

0 10 20 30 40 m

Zeul-copil de la Deva

Săpăturile sistematice sau descoperirile întâmplătoare din centrele orăşeneşti ale fostei provincii Dacia au dat la iveală un substanţial grup de statuete de bronz. Până de curând, în mediul rural al Daciei romane, spre deosebire de aşezările urbane, prezenţa unor statuete din bronz a fost foarte rară. Dar iată că, în cursul dezvelirii unui complex agricol din epoca romană, situat în partea de sud-est a oraşului Deva, a apărut o interesantă piesă sculpturală, artistic executată, din bronz aurit. Statueta a fost găsită în interiorul unei camere din clădirea principală. Locul unde a fost descoperită (pavimentul încăperii, sub stratul de figle provenite de la prăbuşirea acoperişului), atestă că mica sculptură face parte dintre obiectele contemporane întregii gospodării rustice. Este o piesă mică (înălţate de 10,5 cm, cu greutatea de 190 g) şi reprezintă un personaj în mişcare. Faţa rotundă, minile şi picioarele delicate, bucla de păr de pe creştetul capului, îmbrăcămintea uşoară, aproape transparentă, întruchipează figura unui copil. Cu mâna dreaptă, ridicată pînă la nivelul frunţii, el înalţă un rythos (corn de bivol) care are, în partea inferioară, un miniatural cap de animal. Piciorul drept, care de fapt este suportul central al figurinei, devansează uşor piciorul stîng,

poziţie ce sugerează mişcarea. Violciunea mersului este evidenţiată prin faldurile hainei, fără mîneci, lungă pînă la ge-

nunchi şi ale „cămăşii” ce îi acoperă bustul. Păşeşte în virful picioarelor, plin de graţie. Întreaga atitudine arată participarea personajului la un dans dinamic.

Ce reprezintă această statueta? Avem de-a face cu o zeitate, al cărei rost era acela de a proteja de primejdii casa şi familia — acei lares, atît de răspîndiţi în lumea antică. Alături de penafii, larii (con-

sideraşi suflote ale rudelor cedate ce veghează asupra celor în viaţă) erau adoraţi şi păstraţi într-un loc anume: lararium (altarul locuinţelor).

Piesa descoperită la Deva face parte din categoria lariorum dansatori (Lares ludentes). Spre deosebire de celelalte provincii ale vastului Imperiu roman, în Dacia acest gen de reprezentări era o raritate. Cel doi larii descoperiţi la Orlea (Judeţul Olt) şi Celei (antica Sucidava, în Judeţul Teleorman), precum şi exemplarul din Muzeul Brukenthal, prezintă o seamă de diferenţe faţă de larul de la Deva. Pînă acum este unicul lare infantil din provincia nord-dunăreană.

Prezenţa acestei figurine într-o locuinţă rustică nu trebuie să ne ştie totuşi surprinzătoare. Este foarte firesc ca şi cei ce îşi duceau traul în bună parte în afara centrelor orăşeneşti din Dacia să fi fost la fel de preocupaţi de soarta propriei familii şi a gospodăriei în general.

Prin întreaga sa alcătuire, larul de la Deva aminteşte de frumoasele sculpturi realizate în atelierele din oraşele mari ale imperiului. În comparaţie cu celelalte reprezentări similare din Dacia romană, el se detaşează net prin eleganţa execuţiei, ceea ce denotă că este opera unui talentat artist.

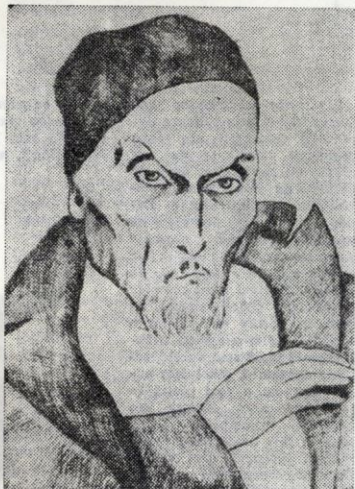
Liviu MĂRGHITAN

BĂTRÎNUL ARBORE

ION FELEA

Zamfirache Ralli, născut prin 1769, a fost căminar și sârdar în Moldova, în timp ce soția lui, Smaranda, era fiica lui Dimitrie Arbore, ultimul descendent, prin femei, al vestitului Luca Arbore, hatman și pircălab de Suceava sub domnia lui Ștefan cel Mare. În casa lui Zamfirache Ralli venea adesea în vizită marele poet Pușkin, pe vremea când acesta se afla exilat în regiunea Chișinăului. Pe acele meleaguri Pușkin a întâlnit-o pe Zamfira, personajul principal din poemul său *Tigani*.

Ultimul fiu al lui Zamfirache Ralli, Constantin, a fost adoptat de bunicul său, Dimitrie Arbore. De aici provine numele de Ralli-Arbore. Cunoscînd în casa părinților săi pe Pușkin, Constantin Ralli-Arbore, tatăl lui Zamfir, și-a apropiat ideile democratice ale marelui poet rus. Constantin era un om deosebit de cult. Ecaterina Stamo, matusa lui Zamfir, povestea adesea nepotului său: „El [Constantin — n.a.] citea mult și scriitorii lui preferați erau Voltaire, Jean-Jacques Rousseau, Condillac și Byron; pe acesta îl știa pe de rost și-i plăcea să-l declame”. Într-o astfel de atmosferă și-a trăit copilăria Zamfir Ralli-Arbore, născut la 14 noiembrie 1848, cel care avea să activeze în mișcarea revoluționară și în publicistica socialistă sub numele de Zamfir Arbore.

Tinerețe zbuciumată

Strănepotul hatmanului a manifestat interes pentru știință, înscriindu-se la Academia de Medicină din Petersburg, unde nu a rămas însă mult timp; membru al mișcării revoluționare a studenților, abia împlinise 20 ani cînd a fost închis la Petropavlovsk — „groaznica fortăreață”, de unde a „ieșit abia peste trei ani și jumătate, zdrobit fizicește, reumatizat și nervos”, cum avea să noteze mai târziu.

Deportat în octombrie 1871 în Siberia, a reușit să evadeze și, bolnav, a ajuns în Elveția, unde a desfășurat o prodigioasă activitate revoluționară. Sacrificînd zestrea soției sale, a înghebat la Zürich o tipo-

ȘI CRENGILE SALE

grafie în care, împreună cu o seamă de studenți cu aceleași convingeri, scria și edita manifeste și broșuri militante. Printre alții, a avut legături cu Bakunin, prin intermediul căruia devenise membru al Internaționalei I.

După cîva timp s-a stabilit la Geneva, unde a înființat o altă tipografie. Aici a redactat broșura intitulată **Istoria mișcării comuniste din 1871**, citită de mulți și apreciată de către foștii comunarzi Lefrançais și Arthur Arnould, care emigraseră în Elveția. Cu savantul francez Elisée Reclus (1830-1905), fost comunard și el, de asemenea emigrat în Elveția, a stabilit o trainică prietenie și colaborare, furnizîndu-i material despre România.

Zamfir Arbore nu s-a ocupat numai cu tipărirea literaturii revoluționare, ci și cu difuzarea ei clandestină. Astfel, în 1873, el a venit la Iași unde l-a cunoscut pe tînărul student socialist Eugen Lupu, cu care a organizat transportul literaturii revoluționare peste Prut. A revenit în România în timpul războiului din 1877, fiind găzduit de către prietenul său Nicolae Codreanu, care locuia pe atunci la București, într-o cameră mică de pe strada Teilor nr. 17. În toate colțurile odăii se aflau colete cu manifeste și broșuri. Aici veneau ofițeri ruși, mai ales medici militari cu care cei doi se cunoșteau din anii studenției și prin intermediul cărora materialele erau difuzate.

Curînd însă agenții au dat de urma lor... Într-o seară de toamnă a anului 1878, Arbore stătea de vorbă cu Codreanu cînd în cameră a intrat un inspector de poliție. Aducea o „poftire” din partea prefectului de poliție, Radu Mihai, care le-a comunicat că autoritățile țariste cereau extrădarea lor. Dar la intervenția lui C. A. Rosetti și cu ajutorul socialiștilor dr. Sergiu și dr. Stăucanu — medici la spitalul de copii — cei doi revoluționari au fost puși la adăpost.

Nume conspirativ: Aivaza

Din scrierile sale și mai ales din bogata-i corespondență se poate stabili rolul important pe care l-a avut Zamfir Arbore în perioada de început a mișcării socialiste din România. Deși se afla în Elveția, întreținea legături strînse cu Nicolae Codreanu, dr. Russel, Constantin Dobrogeanu-Gherea etc. De acolo a trimis prietenilor de idei din România **Capitalul** lui Karl Marx. „Eri v-am trimis **Il Capitale**. L-ai primit?”, întreba el într-o epistolă pe unul din tovarășii săi din țară. Dintr-o altă scrisoare a sa, rezultă că expediasse două broșuri: **Das Kapital und die Arbeit** (Capitalul și munca), a lui Most și **Quintessenz des Sozialismus** (Chintesența socialismului), de prof. Scheffel. El își asigura prietenii că în curînd avea să le trimită lucrarea intitulată **Capitalul**, a italianului Caffiero, care fusese bine primită chiar de Marx și pe care el o găsea „mult mai bine scrisă decît broșura [...] lui Most”.

Scrisoarea lui Arbore cuprinzînd aceste informații precizează că la Iași exista un cerc socialist. El scria: „Propun cercului, îndeosebi fraților Nădejde, să întreprindă traducerea uneia dintre aceste broșuri, adică sau cea a lui Most sau a lui Caffiero. Eu, la rîndul meu, mă angajez să procur banii pentru tipărirea unei asemenea lucrări în număr de 2.000 de exemplare”. După sosirea lui în România, Codreanu îi scria lui Russel că „Aivaza [nume conspirativ al lui Arbore — n.a.] năzuiește și se gîndește foarte serios la același lucru la care ne gîdim și noi: formarea în România a unui partid socialist”, și că el „va aduce o foarte bună bibliotecă și o tipografie franceză, care prea lesne s-ar putea transforma în românească”.

În 1879, Arbore s-a aflat printre participanții la prima consfătuire pe țară a socialiștilor români. Împreună cu C. Dobrogeanu-Gherea și frații Nădejde a desfășurat o intensă activitate publicistică. În 1880 a apărut primul număr al revistei sugestiv intitulată „România viitoare”,

editată de către cercurile socialiste din România. Arbore a făcut parte din grupul celor care s-au ocupat nemijlocit de apariția revistei.

Folosind multe sale cunoștințe și relații, Zamfir Arbore a contribuit într-o mare măsură la asigurarea unor colaborări de prestigiu din străinătate. Amintim pe frații Elisée și Elie Reclus, iar Xavier de Ricard — scriitor și publicist francez de stînga — îi răspundea afirmativ invitației de a colabora la revistă. În legătură cu proiectata apariție a aceleiași publicații, din Elveția soseau aceste rînduri: „Am aflat cu cea mai vie bucurie, noi, socialiștii ucraineni din Geneva, despre editarea în curînd a «României viitoare». Noi vedem în românii socialiști tovarăși de două ori: nu numai socialiști, dar și vecini, de ajutorul cărora nu ne putem lipsi în munca din țara noastră pentru poporul nostru.”

Ajuns la acest punct, cercetătorul istoric de astăzi constată cu oarecare uimire că, deși părăsese complet ideile anarhiste ale lui Bakunin, deși a adus o însemnată contribuție în munca de răspîndire și popularizare a literaturii marxiste, de consolidare a primelor organizații socialiste, Arbore nu s-a încadrat în mod organizat în mișcarea socialistă de la noi. Aceasta nu l-a împiedicat însă să rămînă un socialist romantic, un mare iubitor de oameni. Spre sfîrșitul sec. XIX, ca redactor la „Românul” și mai apoi la „Telegraful român”, a continuat să întrețină legături cu mișcarea socialistă și conducătorii săi. În casa lui Zamfir Arbore veneau adesea, la o discuție în jurul samovarului cu ceai: Constantin Stere, Bogdan Petriceicu-Hasdeu, A. Franză, iar în anii de început ai secolului nostru, figuri marcante ale mișcării muncitorești, precum I. C. Frimu, Gh. Cristescu, C. Racovski, N. D. Cocea etc. Arbore întreținea strînse legături cu conducătorul revoluționarilor bulgari, Hristo Botev. În sfîrșit, el cunoștea personal pe marii scriitori ruși Tolstoi, Korolenko, Gorki...

În 1904, Giers, reprezentantul Rusiei în România, atrăgea atenția președintelui Consiliului de Miniștri, D. A. Sturdza, — că „un nou transport considerabil [de literatură revoluționară — n.a.] a fost recent primit de d. Arbore”. Diplomatul țarist arăta că „broșurile vor fi expediate prin pachete mici agenților d-lui Ralli-Arbore din Galați și Iași, pentru a fi ulterior expediate în Rusia”.

1905. Luptătorii de pe baricadele revoluției burghezo-democratice din Rusia sufereau din cauza lipsei de arme. La Pri-

săcani, aproape de Prut, s-a confiscat o ladă cu armament. Erau vreo sută de pistoale **Browning** și **Mausser**... Arbore a aflat, s-a prezentat la ministrul de Interne și i-a spus: „Domnule ministru, mi-ai făcut o mare pagubă, mi-ai confiscat niște arme, care au grabnică destinație; vă rog, sînt gata să le plătesc. [...] Nu plec pînă nu mi le vindeți!” Și le-a căpătat înapoi, după care au fost „predate îndată și trimise la destinație, fără alte incidente”.

În casa lui Zamfir Arbore, potemkiniștii, refugiați pe teritoriul nostru, au găsit o ospitalitate caldă. Au găsit pline, cărți și prietenie. Soției bătrînului Arbore, Ecaterina, potemkiniștii îi spuneau: **mămuca**. A. N. Matusenko, conducătorul grupului de răsculați, plecase în Elveția. De acolo i-a trimis lui Zamfir o scrisoare: „N-am euvințe să-ți spun cît de mult te iubesc. Pentru înția dată văd că un om poate iubi un altul atît de mult. Aș vrea și eu să învăț a iubi pe oameni, așa cum îi iubești d-ta”. Iar la începutul anului 1907, Matusenko, într-o scrisoare trimisă din Paris, amintea cu drag de familia lui Arbore, de „chipurile lor senine, fără minciună și fără înșelăciune”. Întors în Rusia țaristă, a fost prins și împușcat.

Septembrie 1914. Partidul Social-Democrat din România a sărbătorit împlinirea a 50 ani de la întemeierea Internaționalei I. Zamfir Arbore, fost membru al ei, a participat, ca invitat de cinste, la adunarea festivă. În aplauzele entuziaste ale publicului, Arbore a rostit un salut fierbinte.

Zamfir Arbore n-a agonisit averi. A lăsat însă în urma lui o bogată moștenire științifică și literară. El a scris **O pagină din istoria socialismului român, Dicționar bulgar-român**, a tradus împreună cu I. Nădejde **Codul procedurii comerciale rusești**, a colaborat la revista „Les annales de nationalité”. Între anii 1899-1931 a fost profesor de limbi slave la Școala superioară de război. Timp de 30 ani a condus Biroul și Buletinul statistic al orașului București și a adunat la primărie o bibliotecă de cîteva mii de volume. Între anii 1891-1898, împreună cu Ștefan Basarabescu (Victor Crărescu), a scos revista „Amicul copiilor”, care avea printre colaboratori pe Caragiale, Vlahuță, Hasdeu, Dobrogeanu-Gherea etc. Tot pentru cei mici a redactat lucrări pe teme istorice (**Din viața Egiptului antic și Tudor Vladimirescu**), a tradus și prelucrat teme din literatura universală **Don Quijote, Tartarin**

din Tarascon, Robinson Crusoe etc. S-a stins din viață la începutul lui aprilie 1933.

Copiii lui, Ecaterina, Dumitru, Nina aveau să-i ducă mai departe gândul, fapta...

Una dintre ultimele fotografii ale lui Zamfir Arbore

Doctorița și regina

O zi de toamnă a anului 1901. Ecaterina, primul vlăstar al lui Zamfir Arbore (născută la 11 noiembrie 1873, la Baix, în Elveția), era neliniștită. „Scriitoarea” Carmen Sylva o invitase la Palat. Cu ce scop? Greu de spus. „Scriitoarea” era una și aceeași persoană cu regina Elisabeta — și tocmai acest lucru o făcea pe tinăra doctoriță să ezite. Era fiica unui om cu idei înaintate, cu un trecut care, se știe, nu prea convenise celor de sus...

Elisabeta patrona Institutul sursorilor de caritate, o societate cu pretenții „filantropice”. Aflase că la primăria Capitalei exista o tinăra doctoriță care se ocupa cu multă abnegație de copiii găsiți și orfani. Mai aflase regina că acea tinăra doctoriță — Ecaterina Arbore — muncea încă de la vîrsta de 17 ani. În 1892 fusese numită profesoară la catedra de matematică a Școlii profesionale de fete și la Externatul secundar de fete nr. 2 din București. În anii 1898-1899 funcționase ca medic-asistent al copiilor găsiți. Între 1899-1905 ținuse conferințe doicilor, făcînd inspecții la domiciliul lor... Și tot ea înființase, în cadrul societății „Soriinul”, cursuri pentru surori-infirmiere.

Ecaterina ezita s-o viziteze pe regină. Știa că Elisabeta voia să treacă drept o regină artistă, o intelectuală care prețuia compania „minților și sufletelor alese”. Citise cîteva din scrierile ei — poezii dulcege și proze ieftine (nu în limba română, bineînțeles, căci regina de-abia o silabisea). Îi rămăsese în minte o eroină din romanele ei, o prințesă germană romantică, crescută într-un castel, care se căsătorise cu un profesor democrat sau socialist — nu-și mai amintea exact... Pînă la urmă s-a hotărît să răspundă invitației, deși gazda nu-i inspira nici un fel de încredere.

Convorbirea care a urmat este de două ori grăitoare — pentru mentalitatea înaintată a Ecaterinei și pentru fantastica ignoranță în care plutea „regina României” cu privire la tragicele realități ale țării.

Ecaterina Arbore : O ducem foarte greu. Nu avem fonduri pentru asigurarea unei bune îngrijiri a copiilor.

Regina Elisabeta : N-ar fi bine ca acești copii să fie dați în creștere la țară, în familiile de țărani, cum se face în unele țări străine ?

Ecaterina Arbore : Țăranii români trăiesc mizerabil ; copiii au nevoie de hrană bună, iar țăranii, în general, n-au vite, n-au locuințe igienice, mănîncă foarte prost, fiind foarte săraci.

Regina Elisabeta : E-adevărat, țăranii din țara noastră am auzit că se hrănesc numai cu aceea mîncare care se numește **mamaliga**. Dar de ce oare sînt așa de săraci ? Poate e cauza recolta proastă. Poate în anul viitor se vor îndrepta lucrurile.

Ecaterina Arbore : Nu, Majestate, o recoltă bună nu va îndrepta starea țăranilor. Sînt alte cauze, mai generale. Țăranii n-au nici pămînt, nici vite.

Regina Elisabeta : Da, este adevărat, sînt alte cauze. Dar atunci ce putem face cu copiii orfani?

— ? !...

Regina Elisabeta : Vă promit că mă voi ocupa cu chestiunea copiilor... Chiar mîine voi vorbi cu primarul și soția d-lui, care amîndoi sînt tineri și plini de entuziasm. Și vom face ceva pentru copii...

De vorbit, a vorbit cu primarul. Nu știm ce anume. Cunoaștem, în schimb, reacția „tînărului și entuziastului primar”. „Epilogul vizitei mele la regina Elisabeta — nota Ecaterina într-un articol publicat în „Lupta zilnică” din 21 februarie 1916 — a fost, după cîteva luni, un conflict acut cu primarul de-atunci, dl. M. C. și demisiunea mea din postul de medic al copiilor găsiți și orfani”.

După o scurtă practică la spitalul Colței, Ecaterina a trecut la Sanatoriul de tuberculoși de la Filaret, din București. Împreună cu dr. Irimescu, socialist și el, va duce o luptă grea cu indolența administrativă a statului burghez, pentru salvarea bolnavilor de plămîni, pe vremea cînd tuberculoza făcea ravagii printre muncitori. În „Viitorul social” din 1907, Ecaterina Arbore scria într-un articol intitulat **Tuberculoza pulmonară în țară** că, în urmă cu cîteva ani, cînd ctreierase Bucureștii, întîlnise mulți bolnavi tuberculoși în familiile muncitorilor. Ea constata că acest flagel social făcea ravagii mai ales printre lucrătorii fierari, tipografi, tîmplari, croitori și cizmari. După prezentarea unor date și cifre convingătoare, autoarea ajungea la concluzia că pentru combaterea flagelului nu era de ajuns ajutorul medical. Clasa muncitoare, în lupta ei, trebuia să ceară aplicarea măsurilor de igienă în fabrici și ateliere, „asanarea străzilor ipfectate, dărîmarea locuințelor insalubre”. Într-un alt articol, intitulat **Influența industriilor asupra sănătății lucrătorilor**, Ecaterina Arbore arăta că există o strînsă legătură între viața grea a muncitorului — nehrănit, muncind în condiții proaste — și diferitele epidemii. „Viața muncitorilor va fi pusă în condiții cu totul igienice și tot ce a descoperit știința se va aplica în practică numai atunci cînd [...] munca și capitalul vor fi în aceleași mîini, numai atunci cînd socialismul triumfător va schimba organizarea socială de astăzi”.

La Congresul Partidului Social-Democrat din 1910, ca delegată a cercului „România muncitoare” din București, Ecaterina Arbore a luat cuvîntul de cîteva ori cînd

O fată tînă, frumoasă...

s-a vorbit despre țelul clasei muncitoare — dezrobirea totală. Ea a propus ca în programul minimal să se treacă obligația statului de a înființa cantine școlare, colonii de vacanță, grădinițe de copii, să se asigure participarea muncitorilor la alcătuirea regulamentelor privitoare la igiena atelierelor.

Un chip zugrăvit din fapte

Privim două fotografii ale Ecaterinei Arbore. Prima : o fată tînă, frumoasă, cu figură inteligentă. Cealaltă, din anii maturității : o femeie sobră, cu expresia gravă. În 1903 a luat parte la Congresul Internațional II. Se încadrase, voluntar, în primele rînduri ale celor rămași credincioși steagului roșu. Tinea conferințe, vorbea muncitorilor în localurile modeste din străzile Primăverii și Vămii, în sala Sotir. În 1907 avea legături cu mișcarea revoluționară din Rusia. În același timp, însă, se simțea la locul ei și lîngă bolnavii pe care îi îngrijea. Cine va citi broșura **Cinci-zeci de zile între holerici**, scrisă de dr. Ecaterina Arbore, în 1914, își va da seama

...apoi o femeie matură, cu expresia gravă :
comunistă Ecaterina Arbore

ce înseamnă dăruirea unui medic care e și militant revoluționar.

Militant revoluționar care într-o conferință organizată de sindicatul muncitorilor din portul Brăila, la 28 martie 1911, intitulată „Femeia muncitoare în lupta pentru dezrobire”, amintea de eroinele din timpul Comunei din Paris. „Nu numai că ele ajutau pe frații și pe soții lor, aducându-le hrană și îngrijind de cei răniți, dar femeile înseși au luat armele în mîini și au luptat pe baricade”.

Din 1912, pînă la război, Ecaterina Arbore a făcut parte din Comitetul Executiv al Partidului Social-Democrat. A participat activ la toate congresele, manifestîndu-se în mod creator la Conferința socialistă interbalcanică întrunită la București în iulie 1915. În numele socialiștilor români, a luat cuvîntul la mitingul împotriva războiului imperialist, ținut la Sofia.

Martie 1917. Socialiștii din București, care au aflat de revoluția din Rusia, și-au strîns rîndurile. Prima manifestație contra cumpletei foamete în care era ținută populația orașului sub cotopitorii germani : 2 000 femei au ieșit în stradă și au cerut pîine și pace. Partidul Social-Demo-

crat a tras la șapirograf o foaie volantă, în care se vorbea despre importanța mondială a revoluției ruse și se cerea pace imediată. Poliția germană s-a alarmat. S-au făcut percheziții. „Cinci membri de partid, printre care autorul acestui articol, sînt arestați”, nota Ecaterina Arbore.

1 Mai 1918. Socialiștii au convocat o consfătuire secretă, într-o grădină particulară dinafara orașului. Datorită slabei conspirativității, procesul-verbal al consfătuirii a ajuns în mîna poliției germane. Ecaterina Arbore și ceilalți membri ai Comitetului Executiv au fost arestați. Ancheta a durat două luni.

Războiul s-a sfîrșit. Dar luptele proletariatului continuau. La cîteva zile după sîngeroasele evenimente din 13 decembrie 1918, Ecaterina Arbore, arestată, răspundea cu demnitate la întrebările insinuante ale comisarului regal, maiorul V. Chiru : „Nimeni nu-mi poate cenzura convingerile mele sufletești, dar nicicînd nu m-am gîndit să fac tovarășie cu dușmanii neamului românesc”.

Într-un elan de solidaritate internațională, alături de alți revoluționari români, Ecaterina Arbore a plecat în prima țară a socialismului, unde a ocupat funcția de redactor responsabil al publicațiilor comuniste în limba română, revenind în patrie la începutul anului 1924. În luna mai a fost însă expulzată. În protestul ei adresat Ligii Drepturilor Omului, spunea : „Sînt cetățeană română și nu doresc a emigra, deoarece cred că aș putea, cît mai trăiesc, să mai muncesc în folosul muncitorimii și țărănimii din România. N-am ascuns niciodată principiile mele comuniste, pe care le-am avut toată viața”.

Ultimii ani din viață și i-a petrecut în U.R.S.S. La 2 decembrie 1937, în vîrstă de 64 ani, comunistă Ecaterina Arbore a încetat din viață...

De la Teleajen pînă în Munții Tatra

Citim o notă întocmită de un agent de siguranță, în ziua de 18 mai 1921 : „Dumitru Arbore, zis Minea, zis Mitică fiul lui Zamfir Arbore, este doctor chimist și de un an se află cu domiciliul stabil în comuna Teleajen, județul Prahova”.

Dumitru se născuse la Geneva, la 11 ianuarie 1877. La vîrsta de 22 ani, ca doctor

în științe chimice, se angajase în industria petrolului, în Valea Prahovei, la Societatea Româno-Americană.

În preajma reconstituirii P.S.D. s-au ținut întruniri în toată țara. Muncitorii au protestat împotriva expulzării, a arestărilor samavolnice, a prigoanei la care era supusă mișcarea socialistă. Au protestat în mod special împotriva arestării conducătorilor socialiști. La marele miting ținut la Ploiești, în ziua de 26 septembrie 1909, a luat cuvântul și Dumitru Arbore, care și-a încheiat cuvântarea cu declarația că „muncitorimea este aceea care reprezintă cu adevărat curentul democrației în România”.

Dumitru a participat, ca delegat, la Congresul de reconstituire a Partidului Social-Democrat din 1910, angajându-se în discuțiile care s-au ținut în jurul programului politic.

Un agent de poliție nota în 1921: „Am informații că la Dumitru Arbore, zis Minea, zis Mitică, doctor chimist în comuna Teleajen, se țin ședințe, unde iau parte, pe lângă cei cunoscuți că depun mai mare activitate în partidul comunist, și persoane venite de peste graniță: se discută comunismul științific și chestiuni de importanță cu privire la mișcarea revoluționară mondială”.

Un accident a întrerupt, însă, firul vieții și activității lui Dumitru Arbore, la 5 octombrie 1922. Avea numai 45 ani!

Nina a fost cel mai tânăr copil al lui Zamfir Arbore. Născută în București, la 8 ianuarie 1888, a absolvit cursul superior al Liceului „Matei Basarab”, apoi a urmat Academia de Artă din München. Întorcându-se în țară (1908), a început să activeze în mișcarea socialistă. În acel an se reînnoșase firul unei vechi tradiții în mișcarea noastră muncitorească: se reînființase, în Capitală, „Cercul de studii sociale”. Primul sediu a fost în strada Doamnei nr. 20 (în curtea bisericii Kalinderu). În cadrul cercului se abordau diferite probleme cu caracter social și cultural: legăturile dintre socialismul științific și darvinism, doctrinele evoluționiste, probleme de artă și literatură. Nina Arbore era nelipsită de la ședințe.

În afară de unele articole publicate în „România muncitoare”, ea a fost adesea prezentă în publicistica dintre cele două războaie mondiale cu desenele ei înfățișând copii cu priviri naive și triste, care oglindeau parcă imensa suferință umană din acea vreme.

Iată și un alt Arbore. Avea șapte luni în 1922, când tatăl său, Dumitru a murit. Bunicii îl îndrăgeau: era unicul lor nepot.

În august 1944, când ostașii noștri au intrat în lupta eliberatoare împotriva hitleriștilor, în primele rânduri se afla și sublocotenentul Zamfir D. Arbore. L-a rănit un glonte dușman. Pentru faptele sale de arme săvârșite pe front, în Ungaria și Cehoslovacia, în lupta împotriva fascismului,

Dumitru Arbore: „Muncitorimea este aceea care reprezintă cu adevărat curentul democrației în România”

nepotul bătrânului Arbore a căpătat Ordinul „Steaua Republicii Socialiste România”, clasa V, medalia sovietică „Victoria împotriva fascismului”. După război a obținut diploma Facultății de Planificare, secția Economia industriei socialiste.

În strada Dragoș Vodă, la numărul 21, în căsuța înjghebată cu trudă de bătrânul Arbore, cel mai tânăr Arbore este acum elev în clasa a IX-a de liceu.

Pe când, acolo, un colț cu amintiri din viața și lupta acestei familii?

SIMBOLUL

În timpul Revoluției Franceze din 1789, boneta de lână roșie a omului simplu a devenit emblema, simbol al unității patriotice, pododăbă, figură de stil...

BONETEI ROȘII

JEAN HUGONNOT

Fără nici un fel de ceremonie, revoluționarii francezi de la 1789 au adoptat ca însemn boneta roșie. Modestul acoperămint de cap din lână al oamenilor săraci și al bietului Jeannot — eroul farselor populare ale epocii — a fost consacrat ca accesoriu heraldic și a devenit elementul dominant al stemei naționale. La 19 august 1789, un pictor numit de Neufville i-a înaintat lui La Fayette un proiect de insignă pentru drapel, reprezentând, în mijlocul diferitelor embleme și inscripții, un cocoș — simbolul Franței — cu o bonetă deasupra sa. După căderea Bastiliei, revoluționarii victorioși au pus să se bată o monedă purtând diverse embleme, dominate de boneta libertății, ornamentată cu o cocardă tricoloră.

În Histoire numismatique de la Révolution, a lui M.H. Hennin, se află desenul unei medalii comemorative emisă de către Ludovic XVI, cu ocazia numirii lui Bailly primar al Parisului, a doua zi după luarea Bastiliei. Orașul Paris este reprezentat printr-un tânăr cu o sulijă în mână în vârful căreia se află boneta. La stînga sa, o navă a cărei proră este ornamentată cu flori de crin.

În ultimele luni ale anului 1789, primăria și municipalitatea pariziană au adoptat ca emblema, pentru sigiliu și hîrțile oficiale, sulijă cu boneta în vîrf, păstrînd însă și vechiul simbol — nava cu flori de crin. În același an, boneta a apărut și pe steagurile a aproape șizeci de cartiere ale Parisului.

Camille Desmoulins relatează că, după decretul din 19 iunie 1790, care a desființat nobilimea și armaoriile ei, chiar și unii oameni avuți au pus să se zugrăvească boneta simbolică pe caleștile lor. Și tot el ne informează că, la 14 iulie 1790, pe ruinele Bastiliei a fost plantat un pom avînd alături înfiptă o sulijă și în vârful ei boneta.

Se cuvine menționat că aceasta a apărut foarte curînd pe sigiliile tuturor departamentelor din Franța. Era simbolul patriotismului arzător, militant, care, grație armatelor de voluntari ai anului II, avea să facă față în mod victorios atacului dezlănțuit de suveranii absoluți din Europa. Figura peste tot : pe hîrțile ministrilor, ale societăților populare, ale tribunalelor, pe timbre, pe monezi, în vîrfurile caselor și al copacilor, pe catargele vapoarelor, în teatre, la balurile populare. Uneori înlocuia chiar crucea de pe turlele bisericilor. Bărbații o purtau la butonieră sau la pălărie, sau ca butoni de cămașă ; femeile ca cercei, sau broșe.

Emblemă, simbol al unității patriotice, pozoabă, figură de stil, boneta de lîă roșie a devenit, cu începere din 1791, acoperămintul de cap al tuturor celor ce luptau pentru libertate, egalitate și fraternitate.

Ziarul „Chronique de Paris”, scria : „De cînd Franța și-a recăpătat suveranitatea, acest acoperămint de cap reprezintă coroana civică a omului liber și a francezului regenerat”. L-au purtat cetățenii care au înfăvă-rășit rămășițele pămîntești ale lui Voltaire spre Panthéon. L-au purtat milioane de locuitori ai Franței, asociindu-l în mîntea lor cu Marseieza — acel „îmn înaripat, zburînd peste gloanțe”, despre care pomenește Michelet cînd vorbește de entuziasmul patriotic al soldaților din anul II. L-a purtat generalul Bernadotte, viitorul rege al Suediei. Și l-a pus pe cap chiar Ludovic XVI,

Au purtat-o capii revoluției (în imagine, Marat cîruiă îi dă mîna... Diogene)

după cum dovedesc caricaturile vremii, în care era reprezentat bînd în sănătatea poporului.

După biruința de la Valmy, s-a îngăduit numai ostașilor ce se distinseră în luptă,

Revoluția franceză

— cronologie —

1774-1792 — Domnia lui Ludovic XVI.

1774-1776 — Turgot, controlor general (ministru) al Finanțelor, încearcă o redresare a economiei ; nobilimea se împotri-vește.

1776-1781 — O tentativă asemă-nătoare, a financiarului Necker, care denunță cheltuielile nesăbuite de la Curte, eșuează și ea.

1788 — 8 august — Sub presiunea frămîntărilor populare, regele convoacă Stările Generale, care nu se mai întruniseră de 174 ani.

1789 — 5 mai — Întrunirea Stărilor Generale.

— 17 iunie — Starea a III-a, reprezentînd burghezia și avînd un număr mare de deputați, se consti-

tule în Adunare Națio-nală.

— 20 iunie — Sala de sedințe fiind închisă din ordi-nul regelui, deputații se adună în sala Jocului se mingea (Jeu de paume), jurînd să nu se despărță pînă cînd nu vor da regatului o consti-tuție.

— 23 iunie — Regele anulează hotărîrile Stărilor a III-a, dar deputații opun o rezistență dirză.

— 9 iulie — Adunarea Națio-nală se proclamă Adu-nare Națională Consti-tuantă.

— 14 iulie — Poporul răscolit din Paris ia cu asalt fortăreața Bastilia, sim-bol al absolutismului.

— 4 august — Deputații vo-tează abolirea regimului feudal.

— 26 august — Constituanta adoptă Declarația Drepturilor Omului și ale Cetățeanului.

— 5 octombrie — Locuitorii Parisului se îndreaptă spre Versailles.

— 6 octombrie — Regele e nevoit să părăsească pa-latul de la Versailles și se întoarce la Paris, unde rămîne sub contro-lul poporului.

— 2 noiembrie — Bunurile cle-rului sînt puse la dispo-ziția națiunii.

1790

— 19 iunie — Abolirea nobili-mii ereditare.

— iulie — Danton, Marat și Desmoullins întemeiază Clubul Cordelierilor.

— 14 iunie — Sărbătorea Federației : pe Cîmpul lui Marte, la Paris, în numele gărzilor naționale. La Fayette depune jura-mîntul de credință. Regele jură și el că va respecta și va aplica Constituția.

— august — Clubul Iacobinilor, format în 1789 la

să poarte boneta roșie, căreia i se conferea astfel o semnificație asemănătoare ordinelor cavaleresti din evul mediu. „Boneta libertății va rămâne mereu în inima amatei; ea va fi păstrată, ca un simbol prețios al libertății franceze”, — decreta un ordin de zi lansat la 15 iulie 1793, la Wissenbourg.

Brissot scria, în „Le Patriote français”, că boneta „reamintește o idee foarte scumpă, aceea a libertății. Place patrioților, pentru că, lăsată pînă acum în seama păturii celei mai puțin înstărite a poporului și adoptată apoi de către patrioții de toate categoriile sociale, lovește în cea mai înjositoare dintre aristocrații, cea a averii”.

Dorind să-i atribuie o origine defăimătoare, contrarevoluționarii au pretins că provine de la ocași, de la condamnații la galere. Originea sa trebuie însă căutată mai ales în practica generalizată a studiilor umaniste, în școala secolului XVIII din Franța, la care s-au format capii revoluției. Membrii Convenției își împodobeau discursurile lor cu referiri la Grecia și Roma antică; era moda pronunțelor latine, iar pictorul David, marele maestru al artelor frumoase, fixa pe pînză cele mai celebre episoade ale mitologiei greco-romane. Or, așa-numita bonetă frigiană era o emblemă tradițională și cu adevărat clasică în antichitate. Pe monumente, Castor și Polux o poartă ca elibera-tori ai Greciei.

De altfel, la greci și la romani, boneta era un semn al nobleței și al libertății. Tradiția s-a păstrat sub diverse forme. Toca acordată doctorilor în științe constituia un fel de investitură a savanților. Expresia „de gros bonnets” (bonete mari) desemnează pînă în ziua de azi, în limba franceză, personajele importante (avind echivalentul românesc de „granguri” — n.r.).

De-a lungul întregii antichități, s-a menținut obiceiul ca sclavilor eliberați să li se pună pe cap o bonetă. Altminteri, ei umblau cu capul gol; excepție făceau doar cei din Sparta, unde ilotul avea un fel de scufie dezonorantă din piele de ciine. Dar chiar în Sparta, cînd un sclav era eliberat, i se puneă pe creștet o pălărie cu flori. Acest dar, primit în templul zeiței Feronia, era simbolul unui act care-l scotea dintr-o condiție socotită asemănătoare animalelor, apropiindu-l de om și transformîndu-l într-un cetățean. În acest obicei își are originea expresia latină **ad pileum servos vocare** (a chema pe sclavi la bonetă, adică a-i elibera).

În Roma primitivă se amintea adesea povestea lui Sabin Herdonius, care, într-o noapte, cucerise prin surprindere Capitolul; în dimineața zilei respective, el își strinsese trupele, chemînd pe sclavi la luptă pentru libertate printr-un semn înțeles de toți: în virful unei sulje înfipsea un **pileum**. Așa-

Versailles, numără peste 152 organizații aderente în toată Franța.

1791

- 20-21 iunie — Familia regală încearcă să fugă peste hotare, dar la Varennes, regele, deghizat în valet, e recunoscut și e nevoit să se întoarcă la Paris.
- 27 august — Declarația de la Pillnitz: împăratul Sfîntului Imperiu Romano-German și regele Prusiei încheie un acord amenințînd Franța revoluționară cu intervenția.
- 30 septembrie — Adunarea Națională Constituantă se autodizolvă.
- 1 octombrie — Adunarea Legislativă își începe lucrările.

1792

- 20 aprilie — Franța declară război Sfîntului Imperiu Romano-German.
- 11 iunie — Adunarea Legislativă proclamă Patria în primejdie.

— 20 iunie — Poporul pătrunde în palatul Tuileries slînd pe rege să-și pună pe cap boneta roșie.

— 25 iulie — Manifestul ducelui de Braunschweig, comandantul armatelor prusiene, amenință pe toți membrii Gărzii Naționale cu moartea și Parisul cu totala pustire.

— 10 august — Se formează Comuna insurecțională, replică la manifestul ducelui de Braunschweig; asaltul palatului Tuileries; regele este „suspendat” și internat cu familia la închisoarea Temple; Convenția Națională, aleasă prin vot universal, urmează să preia puterea.

— 20 septembrie — La Valmy, trupele Prusiei sînt înfrînte de către armata revoluționară: „Cu începere de astăzi și din acest loc, se deschide o eră nouă în istoria lumii” (Goethe).

— 21 septembrie — Prima sesiune a Convenției Na-

ționale — succesoarea Adunării Legislative — în care predomină girondinii, reprezentanți ai marii burghezii. Abolirea monarhiei.

1793

- 21 ianuarie — „Cetățeanul Ludovic Capet” — fostul rege Ludovic XVI al Franței — este ghilotinat în Piața Revoluției din Paris, la 11 dimineață.
- 1 februarie — Franța declară război Angliei.
- 10 martie — Izbucnește rebeliunea contrarevoluționară din Vandeea.
- 6 aprilie — Se creează Comitetul Salvării Publice.
- 4 mai — Legea maximumului, sau a prețurilor maximum, pentru stăvilirea speculei.
- 31 mai-2 iunie — O răscoală populară înlătură pe girondinii; începe dictatura iacobinilor, adepți ai reformelor radicale.

Au purtat-o marile spirite
progresiste (în imagine
Voltaire)

dar, sulfa s-a asociat cu boneta încă din timpuri foarte îndepărtate.

Nu se poate oare presupune că și cușma vechilor daci din Transilvania — strămoșii românilor de astăzi — a avut, în vremea lui Burebista și Decebal, aceeași semnificație ca boneta libertății?

Există în istoria antichității episoade fără număr care vorbesc despre simbolul reprezentat de pălărie. Diodor din Sicilia relatează că Prusias — regele Bithyniei — întâmpina pe ambasadorii Romei cu capul acoperit, din dorința de a arăta că se socotea eliberat de sub tutela Romei. Plutarh con-

- 24 iunie — Constituția Anului I.
- 13 iulie — Charlotte Corday îl asasinează pe Marat.
- 27 iulie — Maximilien Robespierre e ales în Comitetul Salvării Publice.
- 23 august — Decretul ridicării în masă: „din acest moment și până când dușmanii vor fi izgoniți de pe teritoriul Republicii, toți francezii sînt mobilizați pentru serviciul militar”.
- 4-5 septembrie — Iacobinul lui Hébert impune Convenției aplicarea „teorii revoluționare”.
- 5 octombrie — Instituirea calendarului revoluționar: era republicană începe la 22 septembrie 1792.
- 16 octombrie — Decapitarea reginei Maria Antoaneta.
- 24-31 octombrie — procesul girondinilor, în urma căruia 21 dintre ei sînt ghilotinați.
- 19 decembrie — Eliberarea portului Toulon, ocupat de englezi în august. În luptă se distinge Napoleon Bonaparte, care e avansat de la gradul de căpitan la cel de general de brigadă.
- 23 decembrie — Victorie la Savenay asupra rebelilor vandeeni.
- decembrie — Robespierre și Comitetul Salvării Publice devin ținta atacurilor hébertiștilor, dar și ale adepților lui Danton. „Indulgenții”, îmbogățiți prin speculă și dușmani ai păturilor celor mai sărace ale populației.
- 10 iunie — Legea din 22 Prairial definește noi categorii de suspecți, care pot fi executați fără judecată; în 45 zile, 1.285 persoane pier sub ghilotină.
- 27 iulie — (9 Thermidor anul II) — Lovitură de stat a dreptei în Convenție: Robespierre și susținătorii săi sînt arestați. Ia sfîrșit revoluția democratică.
- 28 iulie — Robespierre — „Incoruptibilul” — e ghilotinat împreună cu cîteva zeci de iacobini.
- august — Abrogarea terorii revoluționare.
- 12 noiembrie — Închiderea Clubului iacobin.
- 24 decembrie — Abolirea legii maximalului.

1795

- 26 octombrie — Instituirea Directoratului.

A.

semnează că, la cortegiul triumfal al consulului Flaminus, 2000 cetățeni purtau bonetă, în semn de recunoștință la adresa consulului datorită căruia deveniseră oameni liberi. Appianus povestește că, după asasinarea lui Caesar, ucigașii tiranului au parcurs Capitala purtând o bonetă în virtul unei suflite, îndemnând astfel poporul la lupta pentru libertate. Iar pe reversul monezilor cu efigia lui Brutus, se afla o bonetă între două pumnale.

Bizantinii din Constantinopol, refugiați în Italia după victoria turcilor, au luat boneta drept emblemă, pentru a arăta că se exilează doar ca să rămână liberi și că nu se socoteau înrobiți.

Froissart, cronicar francez din evul mediu, ne spune că șeful răscoalei țesătorilor din Gand (sfârșitul sec. XIV), devenind **rewaert**, adică regent al Flandrei, a luat ca stemă „trei pălării de argint pe un fond negru”, sub motiv că „pălăria era pe vremuri simbolul libertății”.

Istoria Franței îl evocă pe starostele negustorilor, Etienne Marcel în timpul Războiului

Boneta frigiană și-a păstrat puterea de evocare până în zilele noastre, ca simbol al Republicii

A purtat-o până și Ludovic XVI — e drept, nu de bună voie

lui de o sută de ani punind pe capul prințului moștenitor Charles scufa burghezilor.

Încă înainte de Revoluția Franceză, Țările de Jos, apoi Statele Unite, au adaptat și ele această emblemă.

Sub consolat, „moda” bonetei frigiene a început să pălească. Ea a mai figurat un timp printre anteturile hîrtiilor oficiale ale administrațiilor sau ale statelor majore, apoi a dispărut.

Republicile franceze succesive din sec. XIX i-au păstrat totuși amintirea : **Marianne**, simbolul Republicii nu poate fi imaginată fără bonetă, simbol al libertății ! Arborii libertății, altarele patriei au dispărut ; boneta roșie însă a continuat să se identifice în memoria oamenilor cu o Republică menită să garanteze libertățile umane fundamentale. Boneta libertății, slăvită de marii predecesori din 1789, și-a păstrat în mintea francezilor întreaga ei putere de evocare aparținând ca un fel de antidot împotriva tuturor formelor de tiranie. O dată cu ea, s-au păstrat vii, în conștiința oamenilor, principiile eliberatoare ale Marii Revoluții Franceze din 1789.

„DOMNILOR, VĂ STRICAȚI SĂNĂTATEA DEGEABA...”

În ziua de 20 noiembrie 1919 s-a deschis primul Parlament al României de după război și după desăvîrșirea Unirii, rezultat al noii legi electorale, care introducea votul universal. Ca redactor la ziarul „Neamul Românesc” și apoi la „Universul”, publicistului ION CONȘTANTINESCU i s-a încredințat cronică parlamentară. În această calitate el a surprins, cu mici întreruperi — pe o întindere de aproape două decenii — o suită de scene și momente din activitatea forului legislativ. Strinse laolaltă însemnările sale alcătuiesc un volum, în curs de apariție la Editura Politică, din care revista „Magazin istoric” reproduse, începînd cu numărul 7, cîteva fragmente...

Alegerile s-au ținut la 3 noiembrie pentru Camera Deputaților și la 5 noiembrie pentru Senat. La marea competiție s-au prezentat nu mai puțin de 25 formații politice. Să le numim pe cele mari: Partidul Liberal, la șefia căruia se afla Ionel Brătianu și Partidul Conservator în frunte cu Alexandru Marghiloman. Așa-zisul Partid Conservator Democrat era condus de Take Ionescu.

Mai ființau gruparea profesorului Iorga, Partidul Tărănesc, condus de Ion Mihalache, Partidul Poporului, al generalului Averescu, Partidul Național din Transilvania și grupări din celelalte provincii. La București s-au prezentat, pe o listă zisă cetățenească, dr. Nicolae Lupu, gazetarii N. D. Cocea și Costa-Foru; toți trei au fost aleși. Partidul Socialist și-a definitivat listele în trei județe.

Domnul ministru și fiii săi

Rezultatele alegerilor au fost fără surprize: transilvănenii au obținut 169 locuri, țărăniștii — 128, liberalii 100 — cel puțin jumătate puse sub semnul îndoielii, din

cauza fraudelor electorale, conservatorii — 13 locuri, iorghiștii — 18, socialiștii — în cele trei județe — 7 locuri, iar celelalte grupări, inclusiv minoritarii — 125 locuri. În total — 560 mandate. Nici un partid n-a obținut o majoritate care să-i dea dreptul să formeze guvernul. Trebuia o coaliție de partide ca să se creeze o majoritate parlamentară care să desemneze guvernul. Iar o coaliție însemna tratative îndelungi, cu tirgurile de program și portofolii, de prefecti și de primari, de consilii și comitete etc. !

Parlamentul a fost convocat pentru 20 noiembrie. Palatul Adunării Deputaților fiind în reparație, ședințele urmau să se țină în sala Ateneului Român. Se amenajaseră acolo o tribună și o bancă ministerială. Deschiderea s-a făcut cu solemnitatea obișnuită, în prezența regelui Ferdinand, care a citit mesajul.

Se distingeau în fotolii figuri cunoscute : în grupul ardelen, poetul Octavian Goga, scriitorul Agărbiceanu, profesorul Lupas ; la liberali, în afară de frații Brătianu — Ionel și Vintilă — se aflau : I. G. Duca, subțireluș, cu capul mare și fruntea alun-gindu-se spre chelia prematură, figura mefistofelică a avocatului Istrati Micescu, avocatul ieșean Mirzescu, care-și legase numele de asasinatul muncitorilor din Piața Teatrului Național, în decembrie 1918 (ca ministru de Interne în cabinetul liberal), Era și tânărul Guță Tătărașcu deputat de Gorj. Purta lavalieră neagră și părul în bucle...

Profesorul Iorga se distingea mai ușor decât toți. Era cu un cap mai mare și barba lui avea o croială cu totul personală. Lângă profesor se afla Vasile Kogălniceanu, fiul lui Mihail Kogălniceanu. Făcea parte din gruparea iorghiștii, ca și profesorul de liceu de la Ploiești D. Munteanu-Rîmnice.

A. C. Cuza, profesor și demagog ultra-naționalist, părea îmbătrânit. În jurul lui Marghiloman, personaj prețios, cu favoriți și mustați îngrijite, se distinge figura de-o interesantă urîțenie, a prințului C. Brîncoveanu-Basarab. Alături era tânărul Mircea Cancicov, boer-naș din sudul Moldovei, avocat.

După solemnitatea deschiderii, președinte de vîrstă a fost ales moldoveanul Vasile Stroescu și s-a trecut la discuțiile prilejuite de operațiunea de validare a deputaților. N-au fost decât trei contestații : împotriva listei liberale de la Iași unde adversarii găsiseră o „scrisoare pierdută“... un bilețel al șefului organizației locale către comandantul cercului de recrutare, prin

care-i cerea să concentreze cîțiva „rătăciți“ ; împotriva socialistului Ilie Moscovici — pe considerente de formă — contestație la care, pînă la urmă, s-a renunțat ; împotriva lui N. D. Cocea, care, pretindeau adversarii săi, fiind reformat din armată, nu putea, potrivit legii electorale, să candideze.

În jurul acestei din urmă contestații au avut loc discuții aprinse, deoarece liberalii voiau cu tot dinadinsul să-l elimine pe Cocea din Parlament. Nu pentru că fusese reformat, ci pentru campania lui de presă împotriva monarhiei și a oligarhiei. Liberalii mizau pe monarhismul unor deputați transilvăneni și chiar pe concursul lui Iorga. Numai că, după ce l-au ascultat pe Cocea la tribună, apărîndu-se, transilvănenii și-au schimbat părerea, iar profesorul n-a mai fost dispus să facă pe placul liberalilor.

Cum s-a apărut Cocea ? Povestind mai întii o întîmplare intimă care a stat la baza reformării sale din armată. Prin 1912 apăruseră în „Facla“, gazeta condusă de el, cîteva articole împotriva regelui Carol I și unul împotriva generalului Crăiniceanu, care era pe atunci ministru de Război. Într-o seară, Cocea se găsea cu cîțiva prieteni și cu tatăl său, generalul Cocea, la un restaurant. Alături de ei, la o masă, cîteva ofițeri, au început să injure și „Facla“ și pe directorul ei. Cocea l-a întrebat pe tatăl său dacă este cazul să ia vreo atitudine, mai ales că printre ofițeri se găseau și fiii generalului Crăiniceanu. Tatăl său l-a sfătuit să nu intervină, pentru că nu i se adresaseră direct. Cocea și cu ai săi au părăsit localul, dar a doua zi fiii generalului Crăiniceanu au făcut o plîngere adresată tatălui lor, deci ministrului, cerînd să-l reformeze din armată pe motiv că... auzind insultele, nu s-a sesizat și nu i-a provocat la duel. „...Dar pedeapsa păcătoșeniei și crimei, a spus mai departe N.D. Cocea, este că eu, scos din armată ca nedemn, ca rău român, ca rău patriot, sint astăzi în fața dv., pe cînd unul din fiii generalului Crăiniceanu, tocmai acela care făcuse plîngerea împotriva mea, a fost executat pe frontul din Moldova ca aliat al trădătorului Sturza“.

În apărarea sa, Cocea a mai arătat că nu adusese niciodată insulte armatei, dar criticase organizarea ei defectuoasă, care făcuse din ea un instrument în mâinile oligarhiei. În încheiere, a declarat :

— *Sînt socialist, nu ascund, dar mă condamnăți ca socialist sau bolșevic ? Atunci, spuneți-o limpede, dar să nu afirmați că mă condamnăți ca reformat din armată.*

„Patriotul” (desen de Francisc Șirato)

Dacă doriți să invalidați pe acela care spune cinstit și ferm că, așa cum mi-am dus campania în trecut, înțeleg să mi-o duc și de aci înainte, vă rog invalidați-mă... Eu nu vă cer nici o îngăduință. Și Cocea a rămas deputat...

Un puternic curent în această țară!

După validări și constituirea legală a Adunării, președinte al Camerei a fost ales Al. Vaida-Voievod.

Trebuia însă rezolvată chestiunea guvernului, prin formarea unei majorități, care să-l indice și să-l sprijine. Majoritatea aceasta a încheiat-o profesorul Iorga, creînd un bloc larg din deputații transilvăneni, cei ai partidelor țărăniste și gruparea sa. Dr. N. Lupu a intrat și el în coaliție. Șeful blocului a fost ales profesorul Iorga.

Pe la jumătatea lunii decembrie, guvernul s-a constituit și a depus jurământul. Prim-ministru era același Al. Vaida-Voievod. În cabinet nu figura nici un țărănist; regele îl numise pe generalul Averescu în postul de ministru de Interne. Se spunea că-l ceruse Vaida, dar adevărul era că sugestia venise de la Brătianu. Iorga, care între timp fusese ales la președinția Ca-

merii, deoarece Vaida nu putea fi și președinte al forului legislativ, a fost indignat. Prezența lui Averescu în guvern însemna o vădită neîncredere din partea regelui în echipa guvernamentală alcătuită de el. După o audiență de o oră la rege, a câștigat partida. L-a adus pe liderul țărănist Ion Mihalache la Ministerul Agriculturii, și în câteva zile l-a schimbat și pe generalul Averescu de la Interne cu dr. N. Lupu. A fost consternare la clubul liberal, iar Ionel Brătianu nu s-a mai arătat multă vreme pe la Palat.

La câteva zile după instalare, poetul Octavian Goga, care deținea portofoliul Lucrărilor Publice, a demisionat, fiind înlocuit cu profesorul Borcea, țărănist.

Autoritatea și prestigiul lui Iorga dădeau seriozitate lucrărilor Camerii. Marele istoric era spiritul director și al Adunării, și al guvernului. El dorea sincer colaborarea socialiștilor, pentru care avea o stimă deosebită, deși nu se împăca cu ideologia luptei de clasă, și le aprecia curajul, chiar cînd îi nesocoteau opiniile. Cînd vorbea Cristescu, dorea să fie ascultat cu liniște, pentru că „omul reprezintă un puternic curent în această țară”.

Nici chiar atunci cînd, la 12 decembrie 1919, socialiștii au citit în Cameră o declarație prin care nu recunoșteau valabilitatea legală a acestui Parlament, profesorul nu a luat altă poziție față de grupare.

Cîtă vreme a durat lectura declarației socialiștilor, în sală s-au auzit mîriituri, mai ales de pe băncile liberale. Puținele întreruperi au fost potolite de președinte, pentru ca deputații să se obișnuiască cu libertatea ideilor.

Cine e vinovat!

După citirea programului guvernamental, la tribună s-a urcat Ionel Brătianu pentru a „pune la punct” unele afirmații făcute de cîțiva vorbitori, în legătură cu războiul și Conferința de pace de la Paris. Din sală i s-a strigat: „1907!” și „Asasinul țărănimii și muncitorimii!”. Șeful liberalilor a ținut o expunere de opt ore (cîte patru în două ședințe), prezentînd amănunțit istoria anilor 1914-1918: izbucnirea războiului mondial, perioada neutralității noastre, ruperea legăturilor cu Puterile Centrale, înțelegerea cu aliații, intrarea noastră în război, retragerea în

Moldova, pacea de la București — de care l-a făcut vinovat pe Marghiloman —, victoria. Defecțiunea frontului a explicat-o prin nerespectarea angajamentelor luate de aliați :

— Ni s-au făgăduit șapte trenuri pe săptămână, care să vină prin Salonic, și n-au venit nici șapte trenuri pe lună.

Printre condițiile militare fixate în vederea intrării României în război

— „era și aceea de a se produce o ofensivă aliată în Balcani, care să facă imposibil un atac din sud. Noi nu puteam avea în nici un caz mai mult de șapte divizii inamice pe tot frontul. Dar lucrurile nu s-au întâmplat așa cum au fost hotărâte. Ofensiva aliată din sud, care trebuia să înceapă cu opt zile înainte de intrarea noastră nu a mai avut loc, de asemenea nici ofensiva aliată generală, care să cuprindă toate fronturile, ca să nu permită o aglomerare pe frontul nostru. Astfel, armata română s-a trezit în fața unui inamic de cinci ori mai mare decât se stabilise. Așa s-a întâmplat tragedia aceea în care o oștire și sufletul întreg al unui popor au ajuns din Carpați pînă-n Moldova, cea retragere a leului rănit, care în analele neamului nostru va conta mai mult decât o victorie.

După Brătianu a urmat la cuvînt Marghiloman, care a afirmat că defecțiunile armatei se datorau greșelilor făcute de Brătianu cu înarmarea țării. În ceea ce privește pacea de la București, a spus că ea n-a fost decât rezultatul armistițiului încheiat de generalul Averescu din ordinul lui Brătianu. Lui Marghiloman i-a urmat Octavian Goga, care l-a acuzat pe Brătianu de duplicitate în perioada neutralității: se făceau avansuri Puterilor Centrale, dar și făgăduieli Antantei.

Brătianu nu a ascultat pînă la capăt cuvîntul lui Goga, părăsind ostentativ ședința.

A vorbit apoi Virgil Madgearu, care a arătat că șeful liberalilor cerea un nou credit țării, înfățișându-i politica celor patru ani de guvernare din timpul războiului. În continuare, vorbitorul a arătat că așteaptă, „să se publice documentele privitoare la gestiunea completă a acestui război, pentru că poporul va trimite în fața judecării întreaga oligarhie și pe toți cei cari...“ Ajuns aici, el a fost întrerupt vehement de liberali.

I. G. DUCA: Aceasta este nota comică dintr-o discuție serioasă.

VIRGIL MADGEARU: Aceasta este nota tragică pentru dvs.

I. G. DUCA: Arhimodică pînă la înconștiență.

VIRGIL MADGEARU: Vă rog să retrageți aceste cuvinte.

I. G. DUCA: Nu retrag nimic.

După liniștirea sălii, Madgearu și-a continuat cuvîntarea, făcînd o analiză amănunțită a perioadelor dinainte și din timpul neutralității, ca să arate că politica liberală dusese țara la pauperizare, în timp ce înăuntrul clasei conducătoare se

— Cine-i?

— Libertatea...

— Nu cunosc

(desen de N. Tonitza : 1919)

floreau fel de fel de afaceri bănoase. A fost tot timpul întrerupt.

În sfîrșit, dr. N. Lupu l-a acuzat pe Brătianu că plecase la Conferința de pace de la Paris doar cu doi nepoți și cu Vaida-Voievod, ca observator, în loc să fi dus acolo oameni competenți, care să demonstreze dreptatea cauzei noastre.

Războiul se terminase, dar...

Se discuta un proiect de lege pentru reelementarea unor datorii față de Anglia. În sărăcia și lipsurile care confruntau țara în acei ani, fostul nostru aliat, Anglia, ne cerea fie să-i livrăm 18 mii vagoane de griu, fie să plătim contravaloarea lor. Înainte de război englezii trataseră cu exportatorii noștri cumpărarea a 42 mii vagoane de griu, care începuseră să fie livrate. Dar a venit războiul. Nevoile armatei au im-

pus ca statul să ia măsuri pentru formarea rezervelor alimentare necesare frontului. S-a convenit atunci ca cele 18 mii vagoane de grâu, care nu fuseseră ridicate de Anglia, să fie cumpărate de armată, pentru

— Orfan de război și cerșetor !
Nu știi să-ți fii rangul, dobitocule !

trebuințele războiului. Retragerea forțată din toamna lui 1916 a făcut ca grîul să nu poată fi ridicat de armată, iar depozitele să intre în posesia armatelor inamice de ocupație. Livrarea cerută de englezi devenise imposibilă în condițiile anului 1919, dar ei se arătau intransigenți : fusese o afacere comercială și o tratau ca atare ! Pînă la urmă, s-a convenit să plătim această datorie eșalonat.

Situația financiară la începutul anului 1920 devenea din ce în ce mai rea. Iată și unele cifre : încasări la buget — 540 milioane, iar cheltuieli — 2 miliarde lei. Camera a autorizat guvernul, printr-o lege, să contracteze un mare împrumut în străinătate.

Populația era nedumerită și în privința demobilizării, care nu se mai termina. La aproape doi ani de la sfîrșitul războiului se mai menținea încă Marele Cartier. Se vorbea că pentru moșii se utilizau sute de

mii de ostași. La țară, cei mobilizați nu se înapoiaseră încă pe la casele lor.

Încă de la începutul lucrărilor acestei Camere (11 decembrie 1919), dr. Lupu prezentase o moțiune, cerind o comisie de anchetă parlamentară, care să cerceteze munca țărănilor concentrați pe moșiile boierești.

Dr. Aurel Vlad, ministrul de Finanțe, a cerut și el desființarea Marelui Cartier. Liberalii l-au atacat furios pe această chestiune :

UN DEPUTAT LIBERAL : Nu e bine !

DR. AUREL VLAD : Găsesc că a sosit vremea.

I. T. GHICA, liberal : O să regretați.

DR. AUREL VLAD : N-o să regret nimic. Tot ce este superfluu, toți cari se plimbă pe străzile Bucureștilor, nu fac nimic și aleargă cu automobilul de colo pînă colo...

I. T. GHICA : Armata te-a făcut ministru...

O. VOCE (Tot de la liberali) : Ați mai făcut odată o declarație contra Marelui Cartier și ați fost nevoit s-o retrageți.

DR. AUREL VLAD : Declar în această privință că ori se desființează Marele Cartier, ori mă retrag eu...

GH. CORBESCU, liberal : Vă considerăm ca și plecat, pentru noi nu mai există.

DR. AUREL VLAD : ... ori sîntem păpuși, și eu păpușa nu vreau să fiu. Marele Cartier nu este altceva decît un agent al Partidului Liberal.

Dar după această dezbatere, ministrul a fost constrîns să-și dea demisia.

Liberalii au trecut la atac. Pe culoare se spunea că Brătianu nu-i dă guvernului mai mult de trei luni. Profesorul Iorga presimțea primejdia, încerca să acționeze, dar își dădea seama că ceva nu merge.

Refacerea țării nu se realiza în ritmul cerut de situație, reforma agrară se urnea greu. Muncitorii nu se puteau mulțumi numai cu „bunăvoiața“ arătată de guvern, deși unii dintre miniștri erau acuzați de reacțiune că încurajau anumite tendințe ale socialiştilor.

În Camera, tînărul deputat liberal de Gorj, Guță Tătărăscu, a deschis focul, vizîndu-l pe dr. Lupu, ministrul de Interne. Tătărăscu a constatat că în satele aceluia județ țărănimea era pradă unei agitații, care în unele părți se traducea prin fapte fătîșe. Cauzele acelei frămîntări, susținea el, trebuiau căutate în mare parte „în spiritul în care o anumită propagandă tindea să împingă țărănimea spre o răsturnare a echilibrului social de azi. S-a dus o acțiune împotriva reprezentanților autorităților, s-a spus acestei țărănime că primarul a înșelat-o, că notarul a înșelat-o, că prefectul a înșelat-o (Voci din sală spunînd : Așa a fost, toți au înșelat-o !)" și mai cu seamă miniștrii au înșelat-o !... Țăranii mai așteaptă și împărșirea pămînturilor, dar nu

asa cum era publicat in decretul-lege cunoscut, ci asteapta impartirea tuturor paminturilor, fara sa se lase nimic proprietarilor!"

VOCI: Se va face. Nu vor astepta zarnic!

GH. TATARASCU: Si mai asteapta... (Cu vocea sugrumata de indignare, ca si cum ar fi anuntat sfirsitul lumii), mai asteapta desfiintarea jandarmeriei!

GH. CRISTESCU: Nu dati jandarmi poporului cind nu are ce sa manince (Proteste pe bancile liberale).

Inainte de a raspunde ministrul vizat, a cerut cuvintul deputatul taran Toader Cretu, in legatura cu discursul lui Tatarascu.

TOADER CRETU: Este o vorba, d-lor, ciobanul nu uraste lupul pentru ca e sur, il uraste pentru ca-i manince oile (Aplauze la socialisti si pe unele banci taraniste.) Așa si noi taranii, nu va urim pentru ca sinteti boieri, va urim ca sinteti lenesi, bețivi si risipitori (Proteste puternice la liberali. Vociferările l-au împiedicat pe vorbitor să continue. Iorga i-a cerut să retracteze. Toader Cretu a ripostat că nu rostise cuvintele ofensatoare pentru colegii din Camera, ci, în general, pentru cei care erau așa. Vacarmul provocat de liberali a făcut ca ultimele cuvinte ale lui Cretu să nu se mai audă. S-a născut o vie altercație între profesorul Iorga și I. G. Duca, care îl acuza pe profesor că nu prezidează obiectiv. Sedința s-a suspendat).

DR. N. LUPU, ministrul de Interne: Dv. vreți ca țărani să fie improprietăți după

decretele-legi date de dv? Credeți oare că această Camera a venit aici ca să sancționeze ce ați făcut dv.? După cota dv. de pămînt, improprietăți zece țărani și rămîn fără pămînt o sută...

Teroarea băncilor și creditelor

La 10 februarie 1920, deputatul de Buzău, Pompiliu Ioanițescu, a propus unele măsuri pentru îndreptarea situației muncitorilor. Liberalul Petrescu-Comnen, însă, a cerut guvernului măsuri pentru interzicerea grevelor. Grupul reacționar cuzist a prezentat Camerei o moțiune în acest scop și a cerut urgența. Profesorul Iorga s-a opus și Camera a refuzat să aprobe urgența cerută. I s-a strigat profesorului: „Te dai cu socialiști”, și s-a produs scandal. S-a strigat din nou: „Sinteti în alianță cu bolșevicii!”.

În răspunsul pe care îl dăduse interpelării lui Pompiliu Ioanițescu în legătură cu situația muncitorilor, dr. Lupu spusese:

DR. N. LUPU: În ceea ce privește starea materială, am constatat că lucrătorii, în cele mai multe părți, nu numai că nu erau plătiți conform cu munca lor, dar nu erau plătiți nici măcar... pentru a-și putea menține existența lor zilnică; căci un lucrător căruia i se plătește zece lei pe zi, un om care are familie, nu poate să trăiască cu acest salariu. Dar mai este, d-lor, și o parte morală. Avem de-a face azi cu mase omenesti superioare moralmente, cu mase conștiente de drepturile lor, și aceasta este un bine pentru omenire — pentru că aceste mase nu mai pot suferi raportul între oameni de la stăpîn la slugă, ci raporturi de la egal la egal. La noi în țară, toți oamenii cu adevărat conștienți și cu răspundere trebuie să-și vire în cap că trebuie să trateze pe acei care lucrează ca egalii lor.

VIRGIL MADGEARU: Trebuie să urmărim pas cu pas această problemă, să vedem care sînt formele noi de organizare ce trebuie să le promovăm pentru a-i asigura societății românești concursul deplin al muncitorilor, fiindcă altfel nu vom putea ieși din criza în care ne aflăm.

De la aceste două cuvîntări a pornit, la 11 februarie, atacul lui G. G. Mirzescu, fost ministru de Interne în ultimul guvern liberal.

G. G. MIRZESCU: Tăcerea d-lui ministru de Interne în chestiunea grevelor ne neliniștește, pentru că rămîne acoperită sub pavilionul acestui primejdios principiu... Grevele vizează dezorganizarea economică a statelor și paralizarea funcțiilor normale ale serviciilor publice. Nu cunosc un atentat mai violent.

N. D. COCEA: Vorbiți de 13 decembrie 1918? (De pe băncile socialiste se strigă: „Asasini!”).

— Libertate?! Ce-i aia ?

...a fost o
...a fost o
...a fost o
...a fost o

...a fost o

...a fost o
...a fost o
...a fost o
...a fost o

„Spre socialism”
(desen anonim — 1920)

G. G. MIRZESCU : *Înteruperea dv., d-le Căcea, nu mă mără, pentru că întreaga atitudine a ziarului dv. dovedește cu prisosință cauza pe care o serviți (Liberalii aplaudă). Nu cunosc, d-lor deputați, un atentat mai violent la libertatea individuală, la libertatea conștiinței, la libertatea opiniei, decât acela pe care Partidul Socialist îl exercită asupra muncitorilor.*

DR. N. LUPU : *Eu cunosc altul, teroarea băncilor și creditelor (Aplauze prelungite pe băncile blocului și socialistilor.)*

VOCI LIBERALE : *D-ta ești ministrul ordinii? (Majoritatea protestează, li se strigă liberalilor „Asasini!”)*

PREȘEDINTELE N. IORGA (încercând să potolească vacarmul) : *D-lor, vă stricați sănătatea degeaba!*

I. G. DUCA : *Este datoră d-tale să interviu! (În sală iritarea crește. Vacarmul ajunge la apogeu; Mirzescu, care se găsește încă la tribună, face semn băncilor liberale să se potolească, dar liniștea se restabilește cu greu.)*

G. G. MIRZESCU : *După întreruperea d-lui ministru Lupu, aș putea să închei aci interpelarea, zicând că mi-am îndeplinit felul. În adevăr, dl. ministru a dovedit în fața întregii Camere deplina sa solidaritate cu Partidul Socialist (Aplauze puternice la liberali; cineva strigă: „Ministru bolșevic!”)*

DR. N. LUPU : *Prefer să-i las să manifeste decât să-i ucid, cum ați făcut dv.*

După Mirzescu, a vorbit A. C. Cuza, care s-a alăturat atacului lansat de liberali. Cuzismul nu se putea împăca cu nici un principiu democratic sau progresist.

Se vorbea tot mai insistent de plecarea guvernului. Primul ministru Vaida se afla de mult timp la Paris pentru semnarea tratatului de pace. Fruntașul ardelean Ștefan Ciceo Pop, care îl ținea locul, nu era capabil să pareze lovirile pregătite de liberali. Audiența cerută regelui pentru

a i se prezenta proiectul de reformă agrară n-a fost acordată. Era gata și proiectul noii legi a chirilor, întocmit de dr. Lupu, ca și proiectul lui Madgearu privind dreptul oamenilor muncii de asociere în sindicate. Ferdinand nu voia însă să sancționeze nici una din aceste legi!

Guvernul, pe care acum îl conducea de fapt profesorul Iorga, a luat hotărârea să ocolească îndărătnicia monarhului. Decretele pe care regele refuza să le semneze au fost prezentate Camerei sub formă de proiecte din inițiativa parlamentară: un ministru era dator să prezinte mai întâi regelui legile inițiate, dar Parlamentul nu avea această obligație.

Pentru cele trei proiecte de legi s-a cerut urgență, pe care majoritatea parlamentară a aprobat-o. Dar liberalii stăteau la pîndă. Unul dintre ei a pus guvernului întrebarea dacă era adevărat că regele refuzase semnarea proiectelor și atunci cum se explica prezența pe banca ministerială a miniștrilor respectivi.

Zvonurile pomeneau de aducerea la putere a generalului Averescu — bineînțeles recomandat de Brătianu.

Ședința a avut loc în ziua de 12 martie 1920. Seara, Mihaela ce a fost obligat să-și dea demisia, iar a doua zi l-a urmat întregul guvern. Tot în aceea zi, la Cameră, s-a prezentat și generalul Averescu cu firmanul regal de președinte al noului cabinet. Generalul a întrerupt lucrările Parlamentului pînă la 25 martie, pentru ca deputații să se învețe cu ideea că izvorul puterii nu este voința națională, ci autoritatea despotică a lui Ionel Brătianu.

Doctorul Lupu a strigat : „Trăiască tirania !”

În numărul viitor :

GR. IUNIAN : *Ne-am săturat !* sau... cum s-au desfășurat alegerile averescane.

**Așa
vă place
istoria**

Oare n-a fost el autorul operelor sale ?

Cime ai scris

CEI TREI MUȘCHETEARI

ANDRÉ MAUROIS

Publicul de rînd a fost totdeauna dornic să descopere omul ascuns sub costumele de curte ale regilor și reginelor, ale miniștrilor și favoritelor ; în spatele întâmplărilor istorice el s-a străduit să găsească dramele omenești. Alexandre Dumas (tatăl) s-a priceput ca nimeni altul, să-i facă pe gust.

„Un cui în care îmi agăț romanele“

În scris, ca și în viață, Dumas iradia atita vitalitate încît nu putea fi niciodată plicticos. „Da — spun unii — dar nu cunoștea istoria“. E adevărat, nu era un erudit și nici un cercetător. „Ce este istoria? — spunea el — e un cui în care îmi agăț romanele“. De fapt îi lipsea răbdarea istoricului. Prefera ca altcineva să-i furnizeze materia primă, din care el apoi să-și „cioplească“ romanele.

Printre tinerii scriitori din jurul său, cu care colaborase uneori la piese de teatru, se afla și un poet fermecător: Gérard de Nerval; curînd acesta deveni prietenul intim al scriitorului. Dar Nerval avea și el un prieten: Auguste Maquet, un tânăr cu siluetă elegantă și mustață de muschetar, un om de lume și vlăstar al unei familii de industriși bogați. Întrînd la douăzeci de ani într-un grup îndrăzneț, anticlasic și antiburghez, din care făceau parte Nerval, Théophile Gautier și alții, Maquet își preschimbase numele — cam prozaic, după părerea sa — în Augustin Mac Keat. Puțin mai tirziu vru să-și schimbe și ocupația — era profesor de istorie la liceul Charlemagne — și să se apuce de gazetărie și de teatru: se angajă la ziarul „Figaro“ și începu să scrie piese. Directorul teatrului „Renaissance“ îi respinse o dramă, *Seară de carnaval*, pe care Gérard de Nerval îi sugeră s-o arate lui Dumas, doctor vestit pentru piesele neizbutite. Tot Nerval îl încunostiință pe Maquet: „Dragul meu prieten, Dumas a rescris piesa de la un capăt la altul, păstrînd însă ideile tale. Va apărea sub numele tău. Piesa place tuturor și va fi jucată... Rămii cu bine, ne vom vedea mîine ca să te prezint lui Dumas“.

Mai tirziu, după ce făcu unele cercetări istorice asupra epocii Regenței, Maquet îi aduse lui Dumas o încercare de roman, *Bunul Buvat*, înfățișînd povestea conspirației lui Cellamare (ambasadorul Spaniei expulzat din Franța pentru că participase la un complot împotriva regentului) prin prisma unui biet copist, amestecat în această afacere fără să o înțeleagă. Plăcîndu-i lucrarea, Dumas se oferî să prelucreză și să amplifice textul lui Maquet.

Cu cîțiva ani în urmă apăruseră în Franța două ziare deosebit de populare: „La Presse“ al lui Émile Girardin și „Le Siècle“ al lui Ledru-Rollin. Abonamentul costa doar patruzeci de franci pe an, și aceste publicații aveau mulți cititori care trebuiau ținuiți, captivați. Mișlocul cel mai eficient era publicarea unor romane-foiletoane pasionante. „Urmarea în numărul viitor“ asigura succesul ziarelor. Eugène Sue și Alexandre Dumas deveniseră maeștrii acestui gen literar.

Într-un roman-foleton, autorul nu-și putea permite lungimi, iar Dumas, n-avea

In intrigile dintre cardinalul de Richelieu...

nevoie de introducere pentru a caracteriza personajele, ci intra direct în subiect. Fiecare episod trebuia să aibă un final senzational, dar în același timp să trezească interesul cititorului pentru următoarea întimplare. Dumas cunoștea această meserie din instinct. Romanul său *Căpitanul Paul* adusesse ziarului „Le Siècle“ cinci mii de abonați în trei săptămîni.

Directorii ziarelor aveau o încredere oarbă în Dumas. El refăcu romanul lui Auguste Maquet, intitulînd-l *Cavalerul d'Harmental* și acceptă să-l publice sub semnătura amindurora; numai că directorul refuză: „Un roman-foleton semnat de Dumas valorează trei franci rîndul; semnat Dumas și Maquet valorează treizeci de bani“.

Dumas semnă singur, dar Maquet primi opt mii de franci, un câștig pe care numele său nu i-l-ar fi adus niciodată. Socoti compensație echitabilă, deși mai tirziu avea să-și schimbe părerea.

„L-am omorît!“

Succesul *Cavalerului d'Harmental* îi dovedi lui Dumas că ideea de a romanta istoria reprezenta o mină de aur. Primi cu entuziasm proiectul lui Maquet de a scrie un roman legat de epoca lui Ludovic XIII, Richelieu, Ana de Austria și Buckingham. Este greu de stabilit care dintre cei doi autori a descoperit primul *Memoriile d-lui d'Argentan*, căpitan locotenent în compa-

...și familia regală (Maria de Medicis, Ludovic XIII, Ana de Austria), cei trei mușchetari au făcut dreptate cu săbiile lor

nia I a mușchetarilor regelui, memorii apocrife scrise de Gatien de Courtilz și publicate în 1700 la Köln, apoi în 1704 la Amsterdam de către Jean Elzévir. O fișă existentă la Biblioteca din Marsilia dovedește că Alexandre Dumas a împrumutat cartea în 1843 și n-a mai restituit-o; putem fi așadar convinși că a citit-o și recitit-o. Multe elemente din *Cei trei mușchetari*, inclusiv numele ușor schimbate ale lui Athos, Porthos și Aramis au fost luate de la Gatien de Courtilz. Dar acesta era un scriitor lipsit de talent; așa încît de cele mai multe ori Dumas și Maquet au transformat în întregime episoadele, inventînd chiar altele noi.

Cu toți colaboratorii săi, Dumas a folosit aceeași metodă de lucru: colaboratorul alcătuiă un scenariu, pe care Dumas îl folosea drept cîrmă. Il rescria, adăugînd o mulțime de amănunte de viață, refăcea cu neîntrecută pricepere dialogul, compunea finalurile capitolelor și stabilea dimensiunea romanului, astfel încît să răspundă necesităților unui foileton: să dureze cîteva luni și să captiveze cititorii. Uneori introducea personaje noi, ca în cazul lui Grimaud, valetul taciturn cu replici monosilabice, care făceau lectura mai agreabilă și dublau și veniturile autorilor — căci plata se făcea după numărul de rînduri. După un timp însă „La Presse” și „Le Siècle” nu mai plătiră decît rîndurile ce depășeau jumătate de coloană. Directorul ziarului „Le Figaro” se nimeri să fie acasă la Dumas

cînd acesta își recitea manuscrisul tîind pagini întregi.

— Ce faci, Dumas?

— L-am omorît.

— Pe cine?

— Pe Grimaud... L-am inventat anume pentru replicile lui scurte. Acum nu-mi mai folosește.

De altfel, Dumas n-a fost scutit de sarcasmul confrăților care au parodiat metoda sa de a-și mări drepturile de autor.

— L-ai văzut?

— Pe cine?

— Pe el.

— Care el?

— Dumas.

— Tatăl?

— Da.

— Ce om!

— Așa e.

— Ce foc!

— Desigur.

— Și ce fecunditate!

— Dumnezeu!

Nu se poate nega aportul lui Maquet la *Cei trei mușchetari*. S-au păstrat depeșele neliștite pe care i le trimitea Dumas:

„Expediază-mi cît mai repede posibil copia și mai ales primul volum din d'Artagnan...”

„Nu uita să-ți procuri un volum din *Istoria lui Ludovic XIII*, în care se vorbește despre procesul lui Chalais și despre documentele respective. Adu-mi totodată și ceea ce ai lucrat despre Athos...”

„Ce curios! Azi dimineată ți-am scris să introduci călăul în scenă, apoi am aruncat scrisoarea în foc hotărîndu-mă să fac eu acest lucru. Dar primele cuvinte pe care le citești îmi dovedesc că am fost gînd la gînd...”

Mai tirziu, Maquet a publicat textul unui episod (moartea faimoasei Milady) în versiunea lui, vrînd să dovedească că el era adevăratul autor al *Muşchetarilor*. A dovedit însă contrariul: elementele valoroase ale povestirii, cele care îi dădeau viaţă şi culoare, aparţineau lui Dumas.

* * *

Ar fi inexact să afirmăm că Dumas nu s-a documentat. Eliminînd aprecierile cinice şi sarcasmul uneori supărător a lui Gatien de Courtilz (care era pamfletar), a căutat informaţii suplimentare în operele altor autori. Datorită lui Dumas, muşchetarii, care la Gatien de Courtilz erau nişte aventurieri nu prea simpatici, au devenit nişte personaje legendare cunoscute în lumea întreagă. Lui Richelieu, calomniat atît de Vigny cît şi de Hugo, i-a redat prestigiul. Căci Dumas a fost înainte de toate un patriot. Pe bună dreptate, H. Parigot scrie despre el: „Dacă Danton şi Napoleon au fost profesorii energiei franceze, Dumas este romancierul nostru naţional”.

O generaţie se poate înşela asupra valorii unei opere. Patru sau cinci generaţii, de pe cele cinci continente, nu se pot înşela. Popularitatea durabilă a *Celor trei muşchetari* dovedeşte că bunul Dumas, înzestrîndu-şi eroii cu însuşirile sale, a răspuns unei nevoi de acţiune şi de generozitate, resimţită pretutindeni şi în toate vremurile.

Remember!

Dumas pleca de la texte cunoscute, uşor aprocrite, cum ar fi *Memoriile d-lui d'Argentan*, altele autentice, ca de exemplu *Memoriile doamnei de La Fayette*. Să comparăm acestea din urmă cu romanul *Viconte de Bragelona*. Doamna de La Fayette povesteşte, fără dialoguri, istoria primelor iubiri ale lui Ludovic XIV. Relatarea este succintă, sobră, perfectă; autoarea se fereşte să inventeze scene la care nu a asistat.

Dumas a preluat scheletul povestirii şi personajele. A rescris fiecare episod, recurgînd adesea la metode folosite îndebşte de dramaturgi, introducînd efecte neaşteptate, momente de violenţă sau de umor. Schiţele doamnei de La Fayette s-au transformat într-un muzeu cu păpuşi de ceaţă colorată, costumate, puţin caricaturizate, extraordinar de vii.

În portretizarea personajelor, Dumas n-a urmărit să fie imparţial şi exact; de altfel, singur a mărturisit că nu putea fi

obiectiv. El îşi iubea sau îşi ura personajele. Mazarin îi era tot atît de antipatic ca şi cardinalul de Retz iar pe Ludovic XIV ni l-a înfăţişat dintr-un unghi defavorabil.

Dar elementul principal al tehnicii lui Dumas constă în „inventarea” unor personaje, prin intermediul cărora a explicat cele mai importante evenimente istorice. Si chiar dacă în *Memoriile doamnei de La Fayette* există un viconte de Bragelona în carne şi oase, el n-are nici pe departe viaţa pe care o capătă eroul fictiv cu acelaşi nume în romanul lui Dumas. Rolul acestor oameni imaginaţi este de a lua parte la toate momentele istoriei reale. Athos se află sub eșafodul pe care este decapitat Carol I al Angliei şi îi aude ultimele cuvinte, lui îi adresează regele acel vestit „Remember!” (Nu uita!). Athos şi d'Artagnan îi redau lui Carol II coroana Angliei. Aramis încearcă să-l înlocuiască pe Ludovic XIV cu fratele său vitreg, care va deveni „Mască de Fier”.

Imaginaţi-vă acum trei tineri de douăzeci de ani legaţi între ei așa cum erau muşchetarii, trăind la începutul acestui secol;

Un alt cardinal, Mazarin...

unul se afla la Sarajevo în timpul atentatului împotriva arhiducelui Ferdinand, un altul a pus la cale manevra de pe Marna* și cel de-al treilea a fost inventatorul tancurilor. După douăzeci de ani presupuneți că toți trei au organizat atentatul din iulie 1944 împotriva lui Hitler. Ați putea scrie un roman gen Dumas despre istoria contemporană și ati avea un milion de cititori. Cu condiția de a avea temperamentul și imaginația lui Alexandre Dumas-tatăl.

Dumas a trecut în revistă toată istoria Franței: După douăzeci de ani și Vicontele de Bragelona sînt continuarea la Cei trei mușchetari. O altă trilogie: Regina Margot, Doamna de Monsoreau, Cei patruzeci și cinci aduce în scenă casa de Valois. Seria de romane Colierul reginei, Cavalerul Casei Roșii, Joseph Balsamo, Ange Pitou, Contesa de Charny descrie decăderea și prăbușirea monarhiei.

Nimeni nu l-a citit pe Dumas în întregime, dar toată lumea a citit Dumas. Era firesc ca succesul să-i aducă o mulțime de

dușmani. Avea și el partea lui de vină, căci nu respecta convențiile „republicii literelor”, acaparînd folioarele tuturor ziarelor și avînd la dispoziție o echipă de colaboratori anonimi. Unii l-au acuzat pe nedrept că ar fi cumpărat cu două sute cincizeci de franci manuscrise pe care apoi le-ar fi vîndut cu zece mii...

Fabrica de romane

În 1845, un pamfletar, pe nume Eugène de Mirecourt, publică o broșură care a făcut mare vîlvă: *Fabrica de romane: casa Alexandre Dumas & Comp.* Înainte de a-l ataca pe Dumas, Mirecourt se oferise să lucreze pentru el, dornic să facă parte din consiliul de administrație, dacă ar fi putut. Nereușind, îi scrisese directorului ziarului „La Presse”, cerîndu-i să „curme mercantilismul revoltător al lui Alexandre Dumas” și să încurajeze talentele tinere. Directorul îi răspunsese că cititorii îl voiau pe Dumas. Atunci Mirecourt s-a hotărît să scrie și să publice *Casa Alexandre Dumas & Comp.* în care a enumerat toate lucrările lui Dumas, dezvăluind numele „adevăraților autori”. Poate că atacul ar fi avut efectul dorit dacă ar fi fost făcut cu mai multă măsură. Mirecourt a recurs însă la insulte și injurii. Printre altele, l-a acuzat pe Dumas că ar fi fost „negru”, ceea ce, în trecut fie spus, nu constituia o crimă, o greșală sau un cusur:

„Analizați opera d-lui Dumas — scria cruntul Mirecourt — și veți descoperi sălbaticul din el [...]. Mănîncă cartofi în coajă, copti în cenușa vetrei. Aleargă după onoruri. Ademeneste traducători plătiți, care se înjosec, acceptînd condiția de negri supuși biciului unui mulatru!”

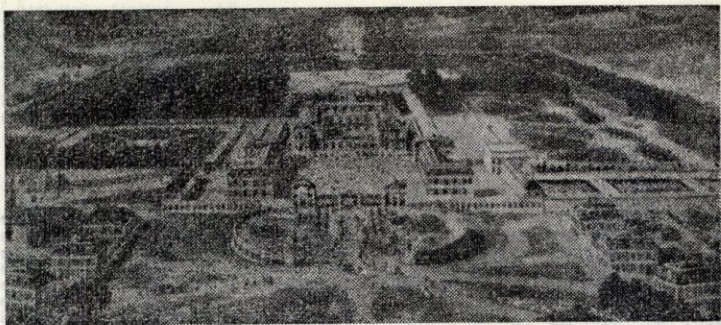
S-a legat și de viața particulară a lui Dumas. Pamfletul era atît de grosolan, încît chiar și dușmanii lui Dumas au fost scîrbiți. Balzac, care vedea în Dumas un rival, l-a judecat pe Mirecourt cu asprime: „Am citit *Casa Dumas & Comp.* Este un pamflet josnic și cretin, însă din păcate adevărat [...] Dar cum în Franța o calomnie rostită cu spirit este mai repede crezută decît un adevăr spus prosteste, Dumas nu va avea necazuri...”

Nu numai că Dumas nu a scăzut în ochii cititorilor săi, dar a și cîștigat în fața tribunalului, calomniatorul fiind condamnat la cincisprezece zile închisoare și publicarea sentinței în ziare. Cu ocazia judecării, Dumas a apelat la mărturia principalului său colaborator, Auguste Maquet, căruia i-a cerut să dezmințe acuzațiile pamfletului. Maquet i-a scris o scrisoare care a fost dată publicității:

...veghează asupra prea tînărului Ludovic XIV: nou subiect de roman

* Pe riul Marna, francezii au obținut, în 1914, prima lor victorie asupra germanilor.

„4 martie 1845. Dragă prietene, colaborarea noastră n-a avut niciodată nevoie de cifre și contracte. Prietenia, cuvântul dat, au fost suficiente, așa că am scris cinci sute de mii de rinduri despre treburile altora, fără să scriem un singur rind despre treburile noastre. Și iată că într-o zi ai rupt această tăcere, pentru a respinge calomniile josnice și stupide, făcându-mi cinstea de a-mi cere să declar că am scris împreună mai multe opere. Pana dumitale, dragă prietene, a spus prea mult; ai dreptul să mă faci celebru, dar nu să mă plătești de două ori. Dumneata m-ai plătit pentru cărțile pe care le-am făcut împreună. Neavind contract cu dumneata, n-ai dumneata nu ai chitanță de la mine. Dar să presupunem că mor, orice moștenitor hrăpăreț poate veni cu declarația dumitale în mână, cerându-ți ceea ce mi-ai dat o dată. După cum vezi, cerneala cere cerneală și mă obligi să mizgălesc hirtia.

Declar că renunț, începînd de azi, la orice drept de proprietate sau reeditare a următoarelor opere scrise împreună: *Cavalerul d'Harmental*, *Sylvanire*, *Cei trei mușchetari*, După douăzeci de ani, *Contele de Monte Cristo*, *Războiul femeilor*, *Regina Margot*, *Cavalerul Casei Roșii*, considerîndu-mă, o dată pentru totdeauna, suficient răsplătit de dumneata, potrivit înțelegerii noastre verbale. Dragă prietene, păstrează această scrisoare pentru a o arăta moștenitorului hrăpăreț, și spune-i că pe cînd eram în viață mă simțeam foarte onorat și fericit să fiu colaboratorul celui mai strălucit dintre romancierii francezi. Să facă și el ca mine

Maquet.”

Cu timpul, Maquet și-a schimbat atitudinea. Dumas a înființat un teatru istoric unde și-a pus în scenă celebrele sale romane, iar Maquet a făcut mare parte din munca de adaptare. Dumas i-a cedat mare parte din drepturi (jumătate, și chiar două

Se spune că Dumas ar fi descris palatul de la Versailles fără să-l fi văzut...

treimi), iar în seara premierei cu piesa *Cei trei mușchetari* i-a făcut surpriza de a-l trece pe afiș coautor. În 1858 el i-a intentat lui Dumas un proces pentru recunoașterea paternității romanelor la care colaborase. Apoi a început să scrie singur. Dar fără Dumas, nici Auguste Maquet, nici Adolphe de Leuven, Frédéric Gaillardet, sau Anicet Bourgeois nu au realizat nimic.

Cînd l-a părăsit pe Dumas, Maquet a luat documentele pe care le strînseseră împreună pentru *Ange Pitou*. Și totuși marele romancier a stîrnit admirația istoricului Michelet prin felul în care a descris în *Ange Pitou* atmosfera pariziană din timpul terorii.

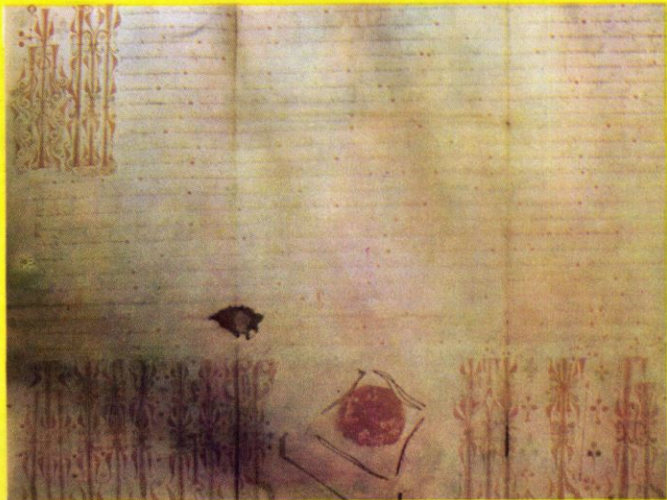
Dumas nu a fost un rege trîndav exploa-tînd priceperea miniștrilor săi. Dimpotrivă poate că le dădea prea multă importanță.

Nu știu dacă a izbutit să ridice romanul la nivelul istoriei — și nici nu cred că a dorit să facă acest lucru; dar a așezat istoria și romanul, prin intermediul unor personaje nemuritoare, pe a scenă populară, în fața marelui public; în lumina reflectoarelor sale, istoria au trăit o viață nouă, spre marea bucurie a popoarelor și a secolelor.

Vlad Țepeș și solii turci — tablou de Theodor Aman (**Diplomații Europei despre românii**, p. 51)

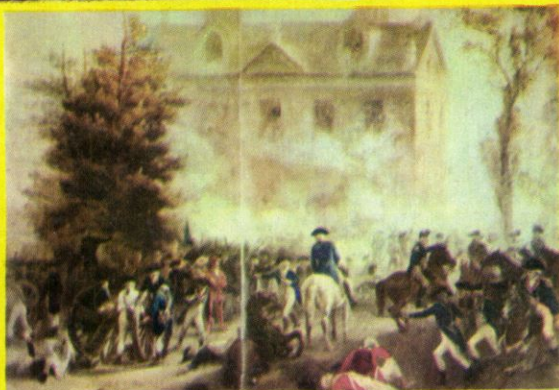

Cancelaria domnului Petru Cercel a fost deosebit de activă în emiterea atât a unor documente interne, cât și externe. Hrisov pe pergament din 22 octombrie 1583 (Biblioteca Academiei R.S.R.).

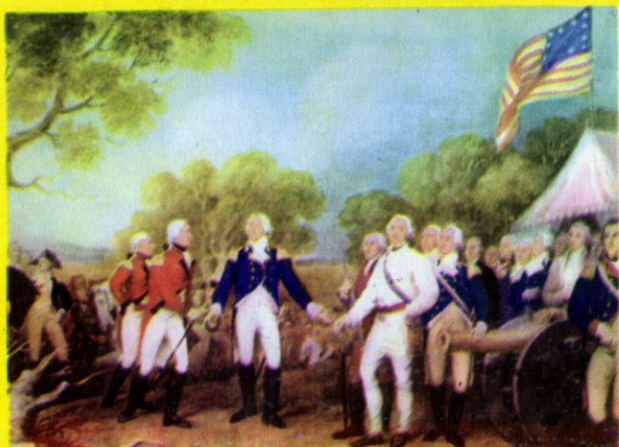

George Washington, (p. 68)

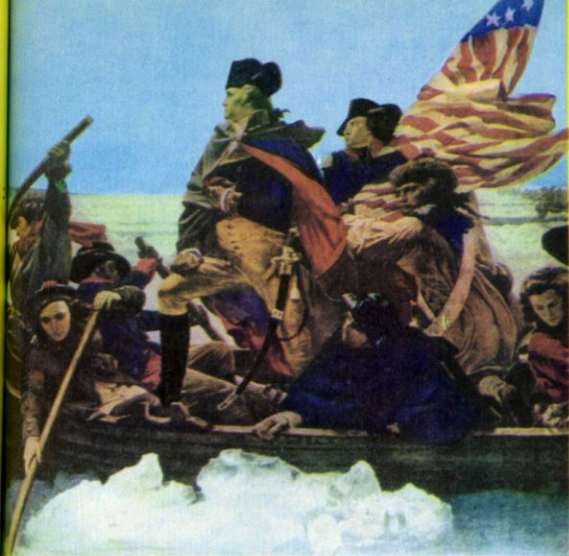
Casa în care s-a născut

Bătălia de la Germantown

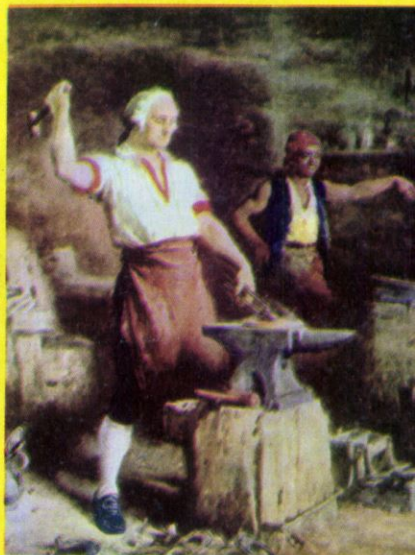
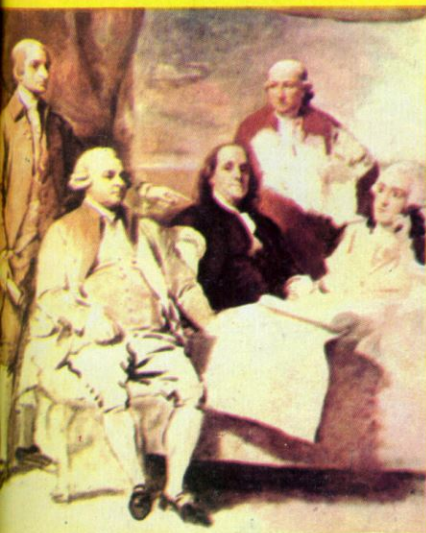

Capitularea de la Saratoga

Trecerea riului Delaware

Semnarea tratatului de
pace cu Anglia

După ce a refuzat să fie ales pentru a
treia oară președinte, Washington s-a retras
la ferma sa, în a cărei fierărie își petrecea
multe ceasuri

Mihail Feodorovici (Mihail III) întemeietorul dinastiei Romanovilor
(Favoritul împărătesei, p. 37)

V. NIȚESCU

Innoirile introduse de țarul Petru cel Mare în viața marelui Imperiu rus, nemulțumiseră profund pe moșierii ultraconservatori și pe ierarhii bisericii, care urzeau împotriva lui nenumărate comploturi.

Dialog în umbra eșafodului

La una din asemenea uneltiri a participat și un arcaș din garda personală a suveranului. Arestat, judecat și condamnat la moarte împreună cu ceilalți acuzați, el păstră o tăcere plină de mândrie în tot cursul procesului, iar în dimineața execuției, întimpină, cu demnitate, ultimele formalități înaintea de spânzurare, în vreme ce superiorii săi — care-l atrăseseră în complot — se comportară lamentabil, cersind milă guvernatorului închisorii și ținându-se la picioarele soldaților din plutonul de pază.

Intimplător, Petru asista și el la execuție. Remarcând calmul și curajul cu care arcașul urca treptele eșafodului, țarul întrerupse desfășurarea execuției și dădu ordin să-i fie adus prizonierul.

— Te căiești de nesăbuirea pe care ai făcut-o, ridicând mina împotriva mea? — îl întrebă Petru cel Mare.

Arcașul înălță din umeri:

— Acu, ce-am făcut nu se mai poate desface, Măria Ta. Nu trebuia să mă vir în sfada celor mari și puternici. Am fost un prost... și prostia costă scump! Se zice că, auzind cuvintele acestea, țarul ar fi izbucnit în hohote de ris; hotărî apoi să-l ierte pe vinovat, care fu eliberat și dobîndi chiar o mică slujbă la intenđența armatei, unde n-o duse el prea rău de vreme ce izbucni să-și dea fiul — Grigori — la școala de ofițeri. Acesta urcă treptele ierarhiei militare pînă la gradul de locotenent-colonel și avu la rîndul său cinci feciori: Ivan,

Grigori, Aleksei, Feodor și Vladimir. Toți cinci deveniră ofițeri și se remarcară prin forță, îndrăzneală și pricepere în minuirea armelor. Dar cel care purta numele tatălui îi întrecu pe ceilalți: înalt, de o putere fizică — cu totul excepțională și cu o înfățișare de o uimitoare frumusețe, Grigori fusese poreclit încă din adolescență „urîșul cu chip de inger”. Mulți ani în șir, el avea să joace un rol neobișnuit pe scena istoriei ruse din sec. XVIII.

Soția marelui duce

Ca fiu al lui Aleksei și al printesei Charlotta de Blankenburg, nepotul Elisabetei I — pe nume Petru — era moștenitor al tronului și purta titlul de mare duce. În afară de nume, între acesta și Petru cel Mare nu era nici o asemănare. Bolnăvicios din fire și arțăgos, distracția preferată a marelui duce era să-i scoată din minți pe cei din preajmă și, în primul rînd, pe tinăra lui soție. Ecaterina Alekseevna, cum i se spunea cu deferență cuvenită la curtea din St. Petersburg — a doua capitală a țării — nu era rusoaică: vlăstar al familiei princiare von Anhalt-Zerbst, venise din Germania la vîrsta de 15 ani.

Jignită fără încetare de soțul ei, Ecaterina se prefăcea a nu lua în seamă glumele de prost gust ale lui Petru; sub stăpînirea ei de sine se ascundea o mare ambiție: aceea de a se vedea împărăteasa Rusiei. De dragul acestei perspective, suporta toate umilînțele din partea marelui duce, căruia, după toate probabilitățile, medicii de astăzi i-ar fi diagnosticat o demență precoce. Se pare însă că nici Ecaterina, în ciuda severei educații primite în Germania, nu era ceea ce se numește „ușă de biserică”. Soții Cioglokov, însărcinați de către Elisabeta cu supravegherea viitoarei țarine, dădeau

de înțeles că aceasta se consola de suferințele îndurate și menționau cu insistență numele chipeșului curtean Serghei Saltikov. Unii clevetitori au atribuit lui Saltikov paternitatea băiatului pe care Ecaterina îl născuse la 20 septembrie 1754 și care primise numele de Pavel. În memoriile sale, Ecaterina însăși recunoaște aproape pe față acest lucru. Fapt este că, la scurtă vreme după venirea pe lume a viitorului țar Pavel I, fermecătorul Saltikov fu trimis la Stockholm, sub pretextul de a aduce la cunoștință monarhilor suedezi vestea cea bună.

Birfelile nu se potoliră însă. Se zvoni că în inima Katinkăi (cum îi spuneau prietenii intimi marii ducese) locul lui Serghei fusese luat de un nou favorit, frumosul conte polonez Stanislas-August Poniatowski. Ea dădu din nou naștere unui copil și din nou se luară măsuri pentru îndepărtarea presupusului tată, contele fiind invitat să se înapoieze în Polonia. Despărțirea fu dureroasă, iar Ecaterina, cu toată iscusința ei de a-și disimula sentimentele, nu-și putu ascunde jalea; ambasadorul Franței în Rusia, notă în jurnalul său: „[Marea ducesă] nu-l are decât pe Poniatowski în minte și în inimă...”

Cam tot pe atunci, marele duce Petru fu cuprins de o nemărginită admirație față de Frederic II, regele Prusiei, cu care Rusia se afla în război. Nu se știi să ațirne la loc de cinste, în apartamentul său personal, portretul monarhului german; merse atât de departe încât își obligă prietenii să înalțe paharul, blînd în sănătatea primejdiosului dușman al țarinei Elisabeta, fiica lui Petru I.

Brusca manie filoprusacă a lui Petru contribuie la întîlnirea dintre Ecaterina și Orlov. Contele von Schwerin, unul dintre aghiotanții regelui Frederic, fusese făcut prizonier în cursul unei lupte. Marele duce se grăbi să-l viziteze, exprimîndu-și regretul față de situația în care se afla contele și asigurîndu-l că, dacă s-ar fi aflat el pe tron, Rusia ar fi fost aliata Prusiei. Pentru a-i demonstra bunele sale sentimente, Petru îl invită pe von Schwerin la palatul imperial. Cum totuși oaspețele era prizonier de război, el fu însoțit de un paznic personal, care avea mai mult rol de aghiotant. Katinka privea întîmplător pe fereastră exact în clipa cînd prusiantul și paznicul-aghiotant — un locotenent în ținută de gală — intrară în curtea palatului. Ofițerul rus, înalt și voinic, cu un chip ce amintea de ingerii pictați de artiștii Renașterii italiene — nu era altul decât Grigori Orlov.

1 contra 97

Cum de cîpătase nepotul arcașului o slujbă atât de pașnică? Explicația era simplă: în bătălia de la Zorndorf, Orlov

fusese rănit de trei ori, „dar continuase să se bată ca un leu”, după cum suna citarea lui pe ordin de zi. Nu părăsise rîndurile regimentului său, pînă ce, istovit de o puternică hemoragie, nu se prăbușise în nesimțire. După îngrijirile date într-un lazaret de campanie, fusese trimis în convalescență la St. Petersburg. Fermecat de înfățișarea tînărului locotenent, Ecaterina se informă la doamnele de companie cine era acest Orlov. Amănuntele pe care le cîpătă erau deosebit de interesante. Ofițerul era cunoscut la Petersburg, unde nimeni nu-i pune la îndoială curajul și dibăcia sa în minuirea armelor; în schimb două categorii de tentații exercitau asupra lui o forță de atracție irezistibilă: băuturile alcoolice tari și femeile frumoase din înalta societate. Se povestea că, odată, băuse într-o singură oră patru litri de *schnaps*, capturat de la nemți, iar la un bal dat în palatul cneazului Kurakin, golise, dintr-o singură răsufflare, un lighean plin cu votcă, după care se bătuse în duel cu un maior, ucigîndu-l printr-o măiestră lovitură de spadă. Se mai spunea că o cucerise pe soția lui Kurakin, „frumoasa Elena”, cum o botezase aristocrația petersburgheză.

Dar cîte nu se spuneau pe socoteala lui? Ceea ce impresiona în mod deosebit opinia publică era forța sa herculeană. Se șoptea că, la prima lor întîlnire, Elena Kurakina și Orlov fuseseră surprinși de generalul Suvalov, care suspina și el prin preajma seducătoarei cneaghine. Furios pe succesul locotenentului, generalul trimisese 97 lachei, pentru a da insolentului tînăr o lecție de bună-cuviință. Clocirena avusese loc într-unul din parcurile orașului; luptînd de unul singur împotriva tuturor, „urîșul cu chip de finger” ieșise învingător, omorînd, rînind sau punîndu-l pe fugă pe agresori. Toate aceste povești o impresionară puternic pe Katinka. Orlov îl fu prezentat în vara anului 1759: ea avea treizeci de ani, el douăzeci și cinci. Pentru a-l ține în preajma sa, Ecaterina recurse la generalul Suvalov, patronul celor 97 lachei, convingîndu-l să-l ia pe Orlov ca aghiotant. Nefericitul rival la inima Elenei acceptă, spunîndu-și că în ochii locotenentului o mare ducesă va avea prioritate asupra unei cneaghine. Ceea ce se și întîmplă, spre satisfacția tuturor părților interesate, cu excepția „frumoasei Elena”.

Pe ce se baza legătura care a luat naștere între Ecaterina și Grigori? Oare numai pe dragoste — o dragoste „pură și năvalnică”, așa cum o zugrăvesc și astăzi autorii de evocări romanțate, o dragoste care trecea peste diferențele de rang, de vîrstă, de avere și de educație? Istoricii autentici — prea puțin înclinați să facă cecesi iubitorilor de senzațional — sînt

„Sentimentala” Katinka pășește cu adevărat pe scena istoriei în septembrie 1792

mai severi față de tinărul cuplu. Deși nici printre ei nu s-a stabilit o unanimitate absolută de păreri, cei mai mulți consideră că pentru Ecaterina, relația cu Orlov n-a însemnat numai o evadare sentimentală, ci și mijlocul de a realiza o primă etapă dintr-un plan complex pentru acapărarea puterii. Nu este exclus, susțin unii, ca marea ducesă să se fi gândit la un complot al ofițerilor împotriva țarinei Elisabeta. Evenimentele ce au urmat și în cadrul cărora armata a jucat un rol hotărâtor, confirmă în oarecare măsură această teză. Cît despre Orlov, este incontestabil că, pe lângă reala sa afecțiune pentru Ecaterina, ceea ce l-a aruncat în brațele ei a fost o mare ambiție, sau mai precis cîteva mari ambiții și anume: de a înscrie printre „performanțele” sale o pradă de rangul marii ducese; de a deveni curtean și, în această calitate, de a avea acces la manevrele de culise, caracteristice pentru politica vremii; în sfîrșit, de a se face necesar viitoarei țarine și, poate, chiar de a ajunge un fel de „prinț consort”.

Dar nici un document nu a înregistrat gîndurile, visurile și proiectele celor doi „îndrăgostiți” în ziua de 25 decembrie 1761, cînd cneazul Trubețkoi, ieșind cu ochii înlăcrimați din iatacul împărațesc, a vestit celor îngrămădiți în anticameră:

— Maiestatea Sa Imperială Elisabeta Petrovna a adormit întru Domnul. Dumnezeu să aibă în sînta lui pază pe prea slăvitul nostru suveran, Țarul Petru II.

O dată cu el urcă pe tronul Rusiei și Ecaterina.

Ca degetele unei mîini

Cu toate că era țar, Petru continuă să aibă aceeași comportare „originală” ca mai înainte, spre indignarea curtenilor săi. Își dădu în petic chiar la înmormîntarea mătușii sale, „rîzînd și vorbind cu glas tare în tot timpul ceremoniei, năsfîindu-se să piște de braț venerabilele și înlăcrămatele doamne de onoare ale Elisabetei I”, după cum relatează un martor ocular, baronul de Breteuil, nou numitul ambasador al Franței la Petersburg. Pe Ecaterina o jigneau în toate felurile imaginabile, mai ales aflîndu-se în public cu ultima sa favorită, Elisabeta Voronțova. Pe coridoarele palatului se zvonea din ce în ce mai insistent că Petru se consulta cu prietenii săi cum s-o repudieze pe Katinka. Și poate ar fi făcut-o dacă nu s-ar fi temut de nemulțumirile pe care gestul său le-ar fi stîrnit în Germania.

Ambasadorul Franței, la urechea căruia ajungeau toate zvonurile, calomniile și laudele șușotite prin încăperile imperiale, era convins — așa cum reiese dintr-o scrisoare a sa — că Ecaterina „va reacționa mai devreme sau mai tîrziu cu curajul și violența ei bine cunoscute”. Într-o altă misivă, adresată Parisului,

baronul de Breteuil adăugă: „Țarina așteaptă momentul prielnic și nu neglijează nici un prilej pentru a cuceri dragostea poporului și bunăvoința curtenilor. Pe măsură ce lumea îl detestă tot mai mult pe Petru, Ecaterina câștigă afecțiunea tuturor”. În acest efort de a dobândi o cit mai largă popularitate, țarina se bizaia mai cu seamă pe frații Orlov, cei cinci ofițeri „uniți între ei ca degetele unei miini”. Cel mai lucid dintre toți era Aleksei — „Crestatul”

cum i se zicea, din pricina cicatricei de pe obraz, căpătată în timpul unei încăierări. După toate aparențele, lui i-a aparținut inițiativa loviturii de stat, în urma căreia tronul a rămas în stăpânirea exclusivă a Ecaterinei.

Cei cinci Orlovi făcură mare agitație printre ofițerii și soldații regimentelor din St. Petersburg, descriindu-l pe „zărghitul de Petru” în culorile cele mai sumbre și făcând un portret patetic al „prea bunei și atât de nefericite măicuțe

DINASTIA ROMANOVILOR

— CRONOLOGIE —

1613 :

Adunarea reprezentativă pe stări (Zemski Sobor) alege ca țar al Rusiei pe Mihail Feodorovici Romanov, înțeleptul dinastiei Romanovilor care va domni sub numele de Mihail III, până în 1645. El este nepotul lui Nichita Romanov, fratele Anastasiei Romanova, soția lui Ivan cel Groznic.

1645-1676 :

Sub Alexei fiul lui Mihail III, Ucraina se unește cu Rusia. Aristocrația începe să simtă influența civilizației occidentale. Mare răsccoală țărănească, sub conducerea lui Stepan Razin (1670-1671).

1676-1682 :

Feodor III, fiul lui Alexei și al primei sale soții, urcă pe tron la vârsta de 15 ani și moare înainte de a implini 21.

1682-1725 :

Petru cel mare acceptă în primii ani ai domniei să împartă tronul cu fratele său, Ivan, și cu sora sa, regenta Sofia — toți trei fiind copii lui Alexei și ai celei de-a doua soții a sa. Numele lui Petru este legat de înțelegera Petersburgului (1703), de bătălia de la Poltava în care Rusia se afirmă ca putere militară, de înăbușirea în singe a multor răscocale antifeudale — ca și de numeroase reforme. Se creează monarhia birocratico-nobiliară. E introdusă capitația; țărani și holopii (robi) devin iobagi.

1725-1727 :

Ecaterina I și

1727-1730 :

Petru II, continuă politica lui Petru cel Mare.

1730-1740 :

Ana Ivanovna cedează conducerea favoritu-lui ei, E. Biron, care instaurază un regim de abuzuri și teroare.

1741-1761 :

În timpul domniei Elisabetei Petrovna se dezvoltă economia națională, datorită măsurilor lui P.S. Șuvalov.

1762-1796 :

Ecaterina II cea Mare — care după moartea lui Petru III rămâne singură pe tronul Rusiei — domnește ca monarh absolut. Situația din ce în ce mai grea a gerbilor duce la izbucnirea unui război țărănesc condus de E. Pugaciov.

1796-1801 :

Pavel I : țărani se răscolă în 32 gubernii.

1801-1825 :

Alexandru I se aliază cu Austria și Anglia spre a ține piept expansiunii lui Napoleon. După înfringerea acestuia, țarul Rusiei, împăratul Austriei și regele Prusiei semnează la Paris actul de constituire a Sfintei Alianțe (1815).

1825-1855 :

Nicolae I își începe domnia prin executarea capilor decembriști, nobili liberali răsculați la Petersburg (14 decembrie 1825). Țarul ia măsuri polițienești pentru a preveni orice altă mișcare revoluționară. Dar răscocale țărănești izbucnesc în toate părțile imperiului, iar glasul intelectualilor progresiști nemulțumiți de nedreptatea regimului, se face din ce în ce mai auzit.

1855-1881 :

Alexandru II este silit să adopte o reformă agrară care abolеște iobăgia (19 februarie 1861), dar care păstrează importante rămășițe feudale. Mișcările revoluționare se intensifică începând să capete un caracter organizat : în 1870 (anul nașterii lui Vladimir Iliei Lenin) se constituie secția rusă a Internaționalei I ; totodată în diverse orașe ale imperiului se creează unități ale muncitorilor. La 1 martie 1881, membrii organizației „Narodnaia Volea” organizează un atentat în care țarul e ucis.

1881-1894 :

Sub Alexandru III izbucnește o mare criză industrială (1882-1886). La 25 septembrie 1883 ia naștere grupul marxist „Eliberarea muncii” condus de Plehanov și se creează, la Petersburg, Partidul Social-Democraților Ruși, care se călăuzește după principiul marxiste. Atentat nereușit al narodovoltilor împotriva lui Alexandru III (1887). V. I. Lenin își începe activitatea revoluționară participând la o acțiune a studenților din Kazan.

1894-1917 :

În timpul domniei lui Nicolae II ia naștere Partidul Muncitoresc Social-Democrat din Rusia. În țară și în exil, Lenin conduce lupta revoluționară. Grevele muncitorilor se țin lanț, iar în 1905-1907 are loc prima revoluție burgheză-democratică. Mișcările muncitorești continuă până în august 1914, cind Germania declară război Rusiei. În timpul primului război mondial, lupta muncitorimii ruse are ca obiective principale încetarea războiului și înlăturarea țarismului. În februarie 1917 începe revoluția burgheză-democratică din Rusia. În martie se formează un guvern provizoriu, iar țarul Nicolae II abdică. Marele duce Mihail, descendentul desemnat de el, renunță la tron.

Ecaterina". Ostașii — bieți țărani luați cu sila în armată pe termene nesfârșit de lungi — rămăneau destul de indiferenți față de conflictele conjugale și politice ale monarhilor. Dar ofițerimea era nemulțumită, reproșându-i lui Petru încetarea războiului cu Frederic, tocmai când regele Prusiei se afla în pragul unui dezastru militar. De asemenea, „inovațiile” aduse de țăr nu erau pe placul ofițerilor; introducerea uniformelor croite după moda germană, adoptarea pasului de giscă și a comenzilor pronunțate în nemțește erau, fără îndoială, roadele unei minți sucte. Deasupra tronului se stringeau nori amenințători de furtună.

La 29 aprilie 1762, țarina născu un băiat. Se spune că, pentru a-i ascunde lui Petru venirea pe lume a copilului, valetul Ecaterinei dăduse foc unei case de la periferia Petersburgului. Chiar dacă acțiunea valetului a fost o născocire, incendiul izbucni cu adevărat, și țarul, mare amator de asemenea spectacole, asistă la operațiile de stingere, stimulându-i pe pompieri cu lovituri de bici. Orlov luă copilul, ascunzându-l — zice-se — sub faldurile mantiei sale. Ajuns la maturitate, băiatul avea să fie cunoscut sub numele de cneazul Bobrinski.

Aflase oare Petru ceva despre cele întâmplate? Probabil că nu, deși unii comentatori contemporani au susținut că o parte din zvonuri îi ajunseseră la urechi. Continuă să se poarte urit cu soția sa, nepierzind nici un prilej pentru a o umili: o obligă, de pildă, să o decoreze personal pe Elisabeta Vorontova cu ordinul „Sf. Ecaterina”, rezervat exclusiv vârstelor familiei imperiale. Altă dată, la banchetul oferit pentru a sărbători încheierea tratatului de pace cu Prusia, țarul îi sili pe ofițeri să se ridice în picioare, pentru a închina în cinstea lui Frederic II. Conform protocolului de curte, țarina rămase pe scaun; Petru se răsti la ea și o coplesii cu insulte, dintre care cea mai blândă fu epitetul de „îmbecilă”. Ecaterina izbucni în lacrimi și, pentru a-și masca tulburarea, se întoarse spre vecinul ei de masă, contele Stroganov, rugându-l să-i povestească o anecdotă.

Frații Orlov își luară asupra lor sarcina de a face cunoscut penibilul incident în toate regimentele din Capitală. Aleksei, care era casierul general al artileriei de gardă, avu grijă ca, o dată cu vestea, soldații să primească votă, iar ofițerii gratificații destul de importante, astfel încât argumentele aduse de el să capete o „greutate” și mai mare. În regimentul Preobrajenski, doi ofițeri, Passek și Bredihin, se declarară devotați pînă la moarte țarinei. Passek, fire înfocată, izbucni să pătrundă în palat și, aruncându-se la picioarele Ecaterinei, îi declară că o va răzbuna, omorîndu-l pe Petru. Țarina se mulțumi să-i zîmbească

trist, ferindu-se cu grijă să-l sfătuiască să renunțe la planurile lui vindicative. Din păcate, însă, restul regimentului Preobrajenski era departe de a fi ciștigat.

În schimb, frații Orlov atraseră de partea lor regimentul Izmailovski, comandat de cneazul Kiril Razumovski. Grigori o asigură pe Ecaterina că putea dispune oricînd de mii de oameni, cu care să dea mult așteptata lovitură de stat. Dar ea încă ezita.

Puterea lacrimilor

Vineri 9 iulie 1762, ora cinci dimineața. În pavilionul „Mon plaisir” din Peterhof, reședința de vară a țarinei, ușa se deschise brusc și Aleksei își făcu apariția.

— Am venit după Maiestatea Voastră!

— Ce s-a întâmplat?

— Passek a fost internat. L-au ridicat aseară. Am venit într-un suflet, deoarece s-a răspîndit zvonul că țarul a închis-o și pe Maiestatea Voastră.

Ecaterina nu-și pierdu timpul; îmbrăcîndu-se în câteva clipe, se urcă în caleșca pregătită de Aleksei. Căii porniră în galop și, la ora 7 și jumătate, țarina descinse la poarta cazărmlî regimentului Izmailovski. Un ofițer vorbea trupei și ofițerilor adunați în curtea interioară. Era Grigori. La vederea țarinei, izbucniră cu toții în urale:

— Trăiască măicuța noastră, Ecaterina! Rămănea de curerit reduta cea mai dificilă — regimentul Preobrajenski. Cu excepția lui Passek și Bredihin, ofițerii acestei unități de elită păstrasera o rezervă glacială. Mai mult chiar, puseseră trupa în stare de alarmă, gata să intervină „pentru a înăbuși orice răzmeriță”. Ecaterina și frații Orlov își dădeau seama că un război civil avea toate șansele să se soldeze cu un rezultat defavorabil lor. Grigori se urcă pe soclul unei statui și încercă să convingă pe ofițerii aristocraticului regiment de îresponsabilitatea țarului Petru. Zadarnic! Ascultătorii lui rămăneau impasibili, ca niște stane de piatră. Veni rîndul Ecaterinei să se urce pe soclu. Voi și ea să rostească o scurtă cuvîntare, dar lacrimile o încercară și izbucni în plîns. Întîmplător, sau intenționat, dramatismul momentului impresionă profund pe cei de față. Acolo unde argumentele dăduseră greș, plînsul unei femei birui. Cneazul Menșikov, descendentul celui mai apropiat prieten al lui Petru cel Mare, fu cel dintîi care strigă, imitat numaidecît de ceilalți:

— Trăiască țarina!

Partida era ciștigată. Vestea răscoalei ajunse repede la Oranienburg, unde Petru benchetua împreună cu Vorontova și sluga sa, un negru dăruit de regele Angliei. Furibund, țarul ordonă arestarea și executarea imediată a Ecaterinei.

Dar era prea târziu, nimeni nu mai asculta poruncile lui. O ultimă tentativă de a rălia garnizoana din Kronstadt dădu și ea greș. Petru se văzu nevoit să abdice, stabilindu-i-se domiciliu forțat la Ropșa, unde își luă cu el numai vioara, „arapul” și maimuța. Din ziua aceea, Katinka încetă să mai facă „figurație” pe scena istoriei, devenind Ecaterina cea Mare. Rămăsese, de fapt, singură pe tron. Dar acest *de fapt* nu-i ajungea. La 17 iulie, un mesager îi aduse un răvaș, mizgălit în grabă de Aleksei Orlov, care o anunța că Petru murise, încăierându-se, la o beție, cu unul dintre ofițerii corpului de gardă.

Mesajul era redactat cu dibăcie: pe tonul strigătului sincer de disperare în fața unui accident fatal, se spuneau lucruri grele de subînțelesuri, pe care Ecaterina le descifră imediat. Demn de remarcat era și faptul că autorul scrisorii nu menționa numele țarului, mărginindu-se să-l desemneze prin pronomul *el*.

„Măicuță! Slăvită țarină! — scria Aleksei — Cum să-ți istorisesc cele întâmplate? Nu vei da crezare solului tău credincios și totuși spun adevărul, așa cum l-aș spune înaintea Domnului Dumnezeu. Măicuță, sint gata să-mi iau viața, dar nu știu nici eu cum s-au petrecut lucrurile, cum a căzut nenorocirea pe capul nostru. Sintem pierduți dacă nu te milostivești să ne ierți, măicuță! El nu mai trăiește. Dar pe nimeni nu l-a dus gândul la rău; cum să ne fi trecut măcar prin minte să ridicăm mina împotriva țarului nostru? Dar iacă, măicuță, nenorocirea s-a abătut asupra noastră. La masă, el s-a luat la harță cu cneazul Feodor și, înainte ca noi să-i putem despărți își dăduse duhul. Nu mai știam unde ne era capul; sintem cu toții vino-vați și merităm cu toții osînda ta. Fie-ți milă de noi și gîndește-te la fratele meu. Iartă-ne sau poruncește să se pună de îndată capăt vieților noastre. Am mărturisit totul, nu mai e nimic de cercetat. Lumina zilei mă umple de groază. Sintem vrednici de minia ta, iar sufletele noastre merită să se pirjolească în iad”.

Cu toată jalea și smerenia din scrisoare, Ecaterina înțeluse numaidecît adevărul și povețele practice pe care i le dădea cel mai inteligent dintre frații Orlov. Nu încăpea nici o îndoială că Petru fusese asasinat; era prea laș pentru ca, în situația în care se afla, să se fi aventurat într-o încăierare. La complot participaseră probabil toți cei însărcinați cu paza lui, așa cum lăsa Aleksei să se înțeleagă. Autoacuzările lui afirmate de fapt răspunderea solidară a întregului grup. Totodată, țarina era prevenită să nu se lanseze într-o anchetă: cuvintele „nu mai e nimic de cercetat” o preveneau că o eventuală investigație putea duce la surprize neplăcute. În sfîrșit, aluzia insolentă la poziția privilegiată a lui Gri-

gori dovedea cît de stăpîn pe situație se considera Aleksei.

După ce se închise două zile în iatacul ei, Ecaterina transmise tuturor diplomaților acreditați la St. Petersburg o notă, pe care ambasadorii o citiră uluiți: „Ministrul-șambelan al Maiestății Sale Imperiale ține să aducă la cunoștința miniștrilor și ambasadorilor străini vestea primită ieri seară: din pricina hemoroizilor de pe urma cărora suferea foarte adesea, țarul a avut zilele acestea o colică extrem de puternică, în urma căreia ieri a încetat din viață”.

Unii istorici sînt de părere că Ecaterina a participat direct la asasinat. Împotriva acestei teze pledează însă două documente rămase de la cavalerul de Corberon, atașat al ambasadiei franceze și prieten cu secretarul particular al țarinei, un elvețian pe nume Pictet. Într-un raport adresat Parisului, de Corberon îl

Ecaterina cea Mare avea să conducă Imperiul rusesc pînă în 1796

cita pe Pictet, care afirmase categoric că Ecaterina „nu era cu nimic vinovată de moartea soțului ei”. Secretarul țarinei recunoștea că Petru II fusese asasinat, dar sublinia că „avem de-a face cu o crimă necesară, fără de care Ecaterina și frații Orlov ar fi fost pierduți”. Într-un alt raport, de Corberon își exprima propria

lui opinie asupra mult discutatei complicități a țarinei: „Ceea ce pare a fi sigur este că Orlovii au comis asasinatul din proprie inițiativă și că Ecaterina a izbucnit în lacrimi când Grigori (de fapt Aleksei, așa cum s-a văzut mai sus — n.r.) i-a adus vestea morții soțului ei”.

Enigma bătrînului cazac

Totuși Ecaterina II și-a luat asupra-și răspunderea unei complicități *post factum*: nu numai că nu i-a pedepsit pe criminali, dar i-a copleșit cu recompense și onoruri. Grigori a fost, desigur, principalul beneficiar: a căpătat rangul de cneaz, un somptuos palat în St. Petersburg, iar retribuiția sa a atins o cifră fabuloasă în acea epocă, 120 000 ruble pe an. Favoritul țarinei avea acum o veritabilă „curte” personală, alcătuită din aristocrați ruși și membri ai oficiilor diplomatice străine. Ei făceau anticameră încă din primele ore ale dimineții, așteptînd trezirea din somn a cneazului, care nu se dădea jos din pat mai devreme de ora 11. Nespălat cu părul „pus pe moațe”, Orlov trecea în salon, unde acorda un fel de audiențe colective, îndeplinind sau respingînd rugămintele solicitatorilor săi. Aleksei Orlov spera ca fratele său să se căsătorească pînă la urmă cu țarina. Era cu atât mai îndreptățit să spera cu cît vicecancelarul Bestujev afirma — ca mulți alți curteni — că și defuncta țarină Elisabeta contractase o căsătorie secretă cu cneazul Razumovski.

Cazac bătrîn, dar drept ca bradul, Razumovski își trăia ultimii ani la conacul întinsei moșii pe care i-o dăruise Elisabeta. La insistențele lui Grigori, Ecaterina trimise într-o zi pe unul dintre miniștrii săi, Voronov, să-l iscodească pe Razumovski: exista oare vreo dovadă materială a căsătoriei sale cu țarina? Cazacul își primi oaspetele cu multă bunăvoință. Cînd află ce voia ministrul, se ridică din jîltul său și, îndreptîndu-se spre biroul de abanos din cabinetul său de lucru, deschise un sertar cu cheia de aur pe care o purta atîrnată de gît, scoase un pergament îngălbenit de vreme, îl sărută cu venerație, apoi, spre surprinderea lui Voronov, îi dădu foc la lumina care ardea într-un sfeșnic de argint așezat pe birou. Cînd din pergament nu mai rămase decît scrumul, Razumovski spuse liniștit:

— Puteți spune slăvitei noastre Ecaterina că nu există nici o dovadă a căsătoriei despre care vorbeați.

Relatarea lui Voronov nu o convînsese pe țarină de oportunitatea căsătoriei cu Grigori, deși îi îngădui acestuia multe manifestări necugetate de îndrăzneală, ba chiar de aroganță. În august 1764, ambasadorul britanic, lordul Buckinghamshire,

scria într-un raport adresat Londrei că „Orlov a uitat tot respectul cuvenit suveranei sale și o tratează cu aerul unui om care-și cunoaște puterea”. De pe urma numeroaselor fricțiuni între Ecaterina și Grigori, la care asistase, ca martor ocular, diplomatul englez trase chiar concluzia că... cei doi ar fi căsătoriți.

Trei ani mai tîrziu, țarina își afișă în public legătura ei sentimentală, făcînd o călătorie pe Volga împreună cu Orlov, ba chiar împărțind cu acesta cortul purpuriu, marcat de însemnele imperiale, de pe vasul cu care călătorea. Dar nunta la care visa ambițiosul Aleksei nu avu loc. Unul dintre consilierii ei, Panin, îi spusese pe față: „O doamnă Orlova nu va putea împărăti niciodată peste Rusia”.

În loc de happy-end

Ocupînd mulți ani poziția de „print consort” neoficial, Orlov avu prilejul să-și dea la iveală atît calitățile cît și defectele. De pildă, în 1770, cînd izbucni la Moscova o epidemie de ciumă, care făcu peste o sută de mii de victime. Exasperați de indolența autorităților, care nu luaseră nici un fel de măsuri împotriva epidemiei, locuitorii orașului se răzvrătiră, ucigînd un arhiepiscop și cîțiva medici și fелceri; pe străzi începură să circule bande înarmate, care omorau și jefuiau. Trimis la fața locului, Orlov înfruntă fără teamă atît boala cît și bandele de tîlhari, reușind să pună capăt epidemiei și să stăvilească valul fărâdeleșilor, luînd totodată măsuri de aspră sancționare a oficialităților care nu-și făcuseră datoria.

În alte împrejurări însă, favoritul țarinei se arătă mai puțin la aceeași înălțime. În materie de politică externă, îi îngădui să saboteze planurile Ecaterinei, despre care se exprima cu o învernență din ce în ce mai mare. Nu rareori vorbea fără nici o jenă, în saloanele capitalei, despre „gîsca de pe tron” sau despre „coroana pe care țarina o poartă direct pe umeri, neavînd cap”. Ecaterina îi trecea cu vederea obrăznicile și continua să-i încredințeze misiuni importante, ca de exemplu aceea de a negocia pacea cu Turcia în 1772. La aceste tratative, fastul de care s-a înconjurat Orlov era demn de un țar: caleașca plăcată cu aur îl costase o avere, iar livrelele celor 24 lachei erau împodobite cu smaragde veritabile.

Dar în timp ce discuțiile se limitau la preliminar, soli vestea că Ecaterina avea un nou favorit, pe frumosul și fercheșul căpitan de husari Vassileikov. Fără să stea pe gînduri, Grigori porni călare spre Capitală: zece armăsari pur-sînge pieriră de epuizare în galopul nebunesc care-l aduse pe cneaz la porțile Petersburgului unde se prăbuși și el, sleit de puteri. Transportat de urgență la

conacul unui moșier, Orlov, aflind că țarina îi interzicea să intre în Capitală, declară celor din jur că va răzbi până la palatul imperial, chiar dacă ar fi să-l coste viața. Pentru a-l convinge să renunțe la proiectele sale, Panin, credinciosul sfetnic al țarinei, îi oferă o mare sumă de bani, cerindu-i în schimb restituirea unei miniaturi dăruite de Ecaterina — portretul ei înconjurat de diamante — pe care Orlov îl purta la butonieră. Cneazul primi totodată poruncă să plece imediat în străinătate, urmînd ca acolo să i se transfere, intactă, imensa sa retribuție.

La auzul celor comunicate de Panin, Grigori fu cuprins de unul dintre frecventele lui accese de furie. Sărind din pat, se repezi să-l strîngă de gît pe consilier, dar, răzgîndindu-se la fel de brusc, se mulțumi să-l copleșească cu injurii și să rupă în bucăți hîrtia prin care i se punea la dispoziție suma dăruită de țarină. În cele din urmă, își smulse miniatura de la butonieră și zvîrli montura de diamante în obrazul lui Panin, jurînd că de portret nu se va despărți niciodată. Cîteva zile mai tîrziu, își făcu apariția la Petersburg. Toată lumea își închipuia că fulgerele Ecaterinei se vor abate, în sfîrșit, asupra fostului favorit. Dar și de data aceasta, isprăvile îi fură iertate. În schimb, nu trecu mult

Palatul Lefortovo din Moscova, reședința de vară a împărătesei, număra 388 încăperi

și țarina îl obligă să se căsătorească cu o altă Ecaterină, tînăra fiică a contelui Zinoviev. Împreună cu ea, Orlov plecă în străinătate, pentru a-și îngriji sănătatea în diferite stațiuni balneo-climaterice, dar mai cu seamă la Karlsbad (actualul Karlovy Vary). Bolnavă de tuberculoză, soția lui Grigori muri la Lausanne. Rămăs singur, el continuă să vagabondeze melancolic prin Europa centrală și apuseană.

În 1782, cînd se înapoie la Petersburg, Orlov era o epavă. Semnele de demență erau atît de pronunțate, încît medicii hotărîră să-l interneze într-un azil de alienați mintali. Fără să ia în seamă sfaturile lui Panin, țarina îl vizita adesea în mohorîta clădire în care își aștepta moartea.

Aceasta nu întîrzie. În cursul unei crize de nebunie furioasă, Orlov încetă din viață în aprilie 1783. Ca întotdeauna cînd era în delir, Grigori avea impresia că participă pentru a mia oară la o crimă — la asasinarea țarului Petru II.

KREMLINUL MOSCOVEI

Prima fortăreață sau citadelă (kremlî) a Moscovei a fost construită în 1156. De atunci, Kremlinul a fost renovat în cîteva rînduri. Zidurile, meterezele și turnurile care există și astăzi datează de la sfîrșitul sec. XV. Lungimea zidurilor e de 2 335 m, grosimea lor variază între 3,5 și 6,5 m, înălțimea atinge 5-19 m. Întreaga incintă are forma unui triunghi neregulat, cu o suprafață de aproximativ 26 hectare.

CÎȘTIGĂTORII

PRIMULUI CONCURS CU PREMII

AL REVISTEI **magazin istoric**

CÎND?
CINE?
CUM?
UNDE?

Duminică 6 iunie 1971. Sala de conferințe a Muzeului de Istorie a Partidului Comunist, a Mișcării Revoluționare și Democratice din România e arhiplină. Sute de concurenți și cititori din București au venit să asiste la tragerea la sorți a cîștigătorilor primului concurs cu premii organizat de „Magazin istoric”. Urnele argintii de la masa tribunei sînt o dovadă a faptului că în ciuda abundenței de premii (o sută) numărul celor care au dat maximum de răspunsuri corecte este mult mai mare și impune o tragere la sorți. Televizoarele, aparatele de radio și celelalte obiecte de valoare oferite ca premii sporesc emoțiile...

Juriul, alcătuit din istorici — prof. univ. dr. docent Dumitru Tudor, conf. univ. Dumitru Almaș și general-maior Constantin Antip — își ocupă locurile. Alături de ei sînt reprezentanții redacției „Magazin istoric”.

Festivitatea este deschisă de general-maior Constantin Antip, care spune, între altele :

Am ajuns astăzi la ultima etapă a concursului inițiat de revista „Magazin istoric”. Au trecut cinci luni de la data apariției primei serii de întrebări și o lună de la închiderea concursului. În acest scurt răstimp, juriul, ajutat de membri ai redacției, a procedat la trierea rezultatelor, răspunzînd totodată numeroaselor întrebări și probleme pe care le-au ridicat concurenții. Nu a fost o treabă ușoară, dar ea ne-a oferit o mare satisfacție — aceea de a constata cît de mare este interesul celor mai largi pături ale populației pentru probleme legate de istorie.

Urmează la cuynt prof. univ. Dumitru Tudor, care dezvăluie o serie de date și de cifre de un deosebit interes privind desfășurarea concursului. Spicuum din cele spuse :

La acest prim concurs al revistei „Magazin istoric” s-a primit pînă la data fixată ca limită, un total de 32 194 răspunsuri. Alte aproape 10 000 răspunsuri au sosit după expirarea termenului. Dintre concurenți, peste 25 000 au răspuns corect la 30 din cele 36 întrebări. Constatarea este deosebit de îmbucurătoare, deoarece dovedește înaltul nivel de cunoștințe în domeniul istoriei pe care îl au cititorii revistei.

Poate că și mai frapantă este cifra de 7 425 participanți care au răspuns exact la 34 întrebări. În sfîrșit, concludent în același sens ni se pare și numărul de 1 987 răspunsuri exacte la cele 36, respectiv 35 întrebări rămase în concurs (după cum știți, una a fost anulată, din cauza unei greșeli de tipar).

Un fapt deosebit de important și care trebuie neapărat remarcat este că au participat cititori din toate colțurile țării, oameni de toate profesii: muncitori și elevi, țărani cooperatori și profesori de liceu, ingineri și studenți, medici și fero-viari, ostași și ofițeri ai forțelor noastre armate, funcționari, învățători, pensionari și gospodine, artiști plastici și actori. A luat parte un radiotelegrafist de pe vasul comercial „Carpați”, aflat în apele japoneze, ca și un scafandru de la Constanța. Au mai participat cititori din străinătate : U.R.S.S., Republica Democrată Germană, Cehoslovacia, Statele Unite ale Americii, Anglia, Belgia, Suedia, Italia, India.

În tot timpul concursului, redacția a fost asaltată de telefoane și scrisori care cereau jămuriri suplimentare și cărora li s-a răspuns verbal sau în scris. Toate acestea dovedesc popularitatea de care se bucură re-

vista. Dar dovedesc, mai ales, faptul că într-o epocă pe care cu toții o considerăm ca stînd sub semnul științelor pozitive și al tehnicii, o disciplină umanistă, cum este istoria, are un imens răsunet în cele mai largi straturi ale populației.

Exprimîndu-mi bucuria față de succesul înregistrat de acest prim concurs, nu mai îmi rămîne decît să felicit pe toți participanții și să le urez noi și mari satisfacții în studiul acestei științe a trecutului, care ne ajută să înțelegem prezentul și să înțelegem viitorul.

Expunerea, urmărită cu vie atenție, e salutăată cu ropot de aplauze. De urne se apropie pioniera Ana Maria Beligan, fiica cunoscutului actor Radu Beligan, artist al poporului și extragerea începe. Un premiat din București, urmat de un altul din Cluj, inaugurează lungul șir de 100

ciștigători. O elevă din București, prezentă în sală, este pe lista celor premiați ; publicul o răsplătește cu adevărate aclamații.

În numele juriului și al redacției, general-maior Constantin Antip felicită pe toți ciștigătorii, ca și pe toți participanții la concurs, adăugînd :

Înainte de a încheia, vă rog să-mi permiteți să vă dezvălui un mic secret : în a doua jumătate a anului, revista „Magazin istoric” va organiza un nou concurs printre cititorii săi. Cu siguranță că participarea va fi și mai numeroasă, așa încît, încă de pe acum, vreau să adresez concurenților o caldă urare de succes.

Vestea este primită cu mare însuflețire și comentariile continuă vreme îndelungată pe culoarele și în curtea Muzeului.

Iată și lista premiatilor :

PREMIUL I

Cîte un televizor „Venus 4“

1. DARIU GEORGETTE, medic pediatru, București
2. PANAITESCU ARON, muncitor, Cluj

PREMIUL II

Cîte un aparat de radio portativ „Mamaia“ sau „Albatros“

3. CHIȘ MATEI, elev, Ploiești
4. PAVEL C. VICTOR, lt.-colonel, pensionar, Tg. Frumos, jud. Iași

PREMIUL III

Cîte un aparat de radio „Carmen 4“

5. GINGU M. NICOLAE, elev, comuna Fărcașu jud. Dolj
6. VASILIU CRISTINA, laborantă, Constanța
7. BOBOC MIRCEA, constructor, București

PREMIUL IV

Cîte un aparat foto „Beirette“ sau „Ceika“

8. DAN ALEXANDRU, frezor, București
9. AVRAM IOLAN, contabilă, Dej, jud. Cluj
10. ILIE ANGHEL ION, tenician, București
11. NEGRU AUREL, profesor, Satul Traniș, comuna Poieni, jud. Cluj

PREMIUL V

Cîte un aparat foto „Smena 8“ sau „Liubitel 2“

12. GEAMBAȘU VASILE, inginer, Sulina, jud. Tulcea
13. MANOLE ELENA, casnică, București
14. BOKOR PAL, tinichigiu, Oradea
15. CARPINȘAN VALERIU-MIHAI, publicist, București

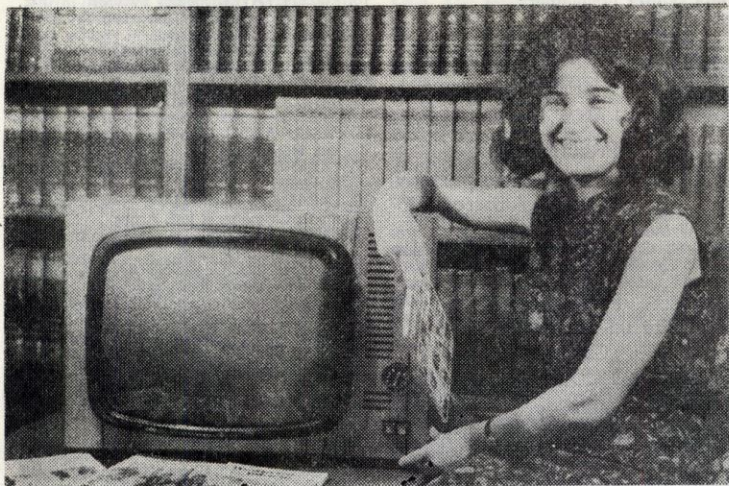
35 ABONAMENTE PE 12 LUNI

1. SILVILESCU VIRGINIA, desenator tehnic, Rm. Vilcea
2. POP CONSTANTIN, funcționar, Tg. Mureș
3. PANAIT MAGDALENA, casnică, Iași
4. TOCA NICOLAE, comuna Galații-Bistriței, jud. Bistrița Năsăud
5. TOTOIAN EMIL, inginer, comuna Baia de Arieș, jud. Alba
6. PANAITESCU NICOLAE, ofițer, Iași
7. PASCU IANCU, economist, Ploiești
8. MIU CRISTINA, chimistă, Craiova
9. DEACT IOAN, contabil, comuna Bretea-română 52, jud. Hunedoara

10. ROZEN PAVEL, medic, București
11. DAVID CONSTANTIN, contabil, sat Orzeni, jud. Iași
12. CRETU MANUIELA, elevă, Galați
13. TUDUCE VIOREL, inginer, Timișoara
14. LUNGU DECEBAL, inginer, București
15. MITROI CONSTANTIN, militar activ, Oradea
16. PASCU ARON GAVRILĂ, orașul Bălan, jud. Harghita
17. TARANU OCTAVIAN MIHAI, inginer, București
18. SĂRARU C. AURELIAN, învățător, comuna Ciomăgești, jud. Argeș
19. PANCU I. IOAN, maistru constructor, orasul Victoria
20. MIHĂILESCU C. CONSTANTIN, impiegat de mișcare, Iași
21. TUNDREA IOAN, contabil, Tg. Jiu
22. MARCOVICI GREGOR, economist, Suceava
23. PETRE SIMION, muncitor, București
24. ȚINTEA ELISABETA, calculatoare, Timișoara
25. SFRIJAN M. IRINA, profesoară, Vatra Dornei
26. ZORZOLIU ILIE, tehnician, comuna Stoi-cănești, jud. Olt
27. ENACHE IOANA, muncitoare, București
28. MUNTEANU VASILE, jurist, București
29. GANEA M. MIHAIL, avocat pensionar, București
30. ANTAL LADISLAU, comuna Sălașul de Sus, jud. Hunedoara
31. GEORGESCU FLORIAN, elev, București
32. HERASCU I. GHEORGHE, galvanizator, comuna I. L. Caragiale, jud. Dimbovița
33. TODORAN TRAIAN, medic veterinar, comuna Singeorgiu de Mureș, jud. Mureș
34. GHEORDĂNESCU IOAN, București
35. GHERMAN MARIA, ingineră, Satu-Mare

50 ABONAMENTE PE 6 LUNI

1. VEREȘ ANA, telefonistă, Oravița
2. DEMIAN LUMINITA, elevă, București
3. GEORGESCU CORNELIU, hidrotehnician, Lipova II
4. HĂRHAȘ ALEXANDRU, ofițer, București
5. NEAGOE ȘTEFAN, pensionar, București
6. ALEXE GH. GHEORGHE, lăcătuș mecanic, comuna Mineciu, jud. Prahova
7. PALICARI GABRIEL, elev, București
8. FABIAN NICOLAE, muncitor, comuna Caporal Alexa, jud. Arad
9. PETRE ILIE, economist, București
10. IONESCU PETRE, traducător, București
11. SAVULESCU VIOREL CLAUDIU, inginer, Ploiești
12. DAMALAN DANIL, funcționar, Alexandria, jud. Teleorman
13. UNGUR IOAN, mecanic aviație, București
14. CĂPILNA I. IOAN AUGUSTIN, mecanic, Șimleul Silvaniei, jud. Sălaj
15. IVĂNESCU IOAN, profesor, Jibou, jud. Sălaj

Un zîmbet de o spontaneitate incontestabilă... Un cot posesiv pe televizorul nou-nouț... O mîină ținînd ultimul număr din „Magazin istoric” (la indicația fotoreporterului, probabil)...

Este imaginea fixată pe peliculă a doctoriței Georgette Dariu, medic pediatru din București și premiantă I la concursul CÎND? CINE? CUM? UNDE? Cliseul a fost făcut la redacția noastră, unde învingătoarea a venit să-și culegă laurii — lauri materializați în aparatura electronică ultramodernă a unui „Venus-4”.

Dr. Georgette Dariu are 26 ani și lucrează la spitalul „Fundeni”. Psihunea sa secundară este —evident— istoria.

Am întrebat-o pe laureată dacă va participa și la concursul pe care-l vom organiza în această toamnă. Ne-a răspuns fără nici o ezitare:

— Mai începe vorbă? Sînt o veche abonată a revistei dv. De ce nu m-aș abona și la premiul I?

16. ZAMAN GHEORGHE, funcționar, București
17. COJOCARU MARIA, profesoară, Vilcănești, jud. Prahova
18. DUMITRU N. ARON, ofițer, București
19. NANU MARIA, casnică, Constanța
20. PÂNCA IOAN, tehnician, Reghin, jud. Mureș
21. MACOVEI GH. TOADER, zidar, comuna Movileni
22. CANĂVOIU IOAN, economist, Craiova,
23. VERENCA AURELIA, profesoară, com. Purani, jud. Teleorman
24. PETRE ALEXANDRINA, Baia Mare
25. NEDELICU IORDACHE, București
26. HODISAN DOINA, elevă, Oradea
27. FIDIUC AURELIA, soră medicală, Iași
28. BALA ANA, bibliotecară, București
29. PETROIESCU LEONTIN, inginer, sat Strei-Ohaba, Călan, jud. Hunedoara
30. NEDELICU A. ION, comuna Aninoasa, jud. Dîmbovița

(continuare în p. 99)

NOTA

Premiile în obiecte ale cîștigătorilor din Capitală pot fi ridicate de la redacție (București, str. Onești nr. 5) între 10 și 15 iulie 1971. Premiile în obiecte ale cîștigătorilor din provincie vor putea fi ridicate în același mod, iar pentru cei care nu vor putea face deplasarea vor fi expediate pe adresele indicate de concurenți. Abonamentele vor fi efectuate de redacție, pe adresele indicate de concurenți, începînd cu numărul 7 (iulie) 1971.

Oșteni români de-a lungul veacurilor

AVGII — (de la avgi = vinător) erau un corp de gardă înființat de Dumitrașco Cantacuzino în timpul celei de-a doua domnii în Moldova (1684-1685). Numele — turcesc — le-a fost dat chiar de domn, care îi socotea slujitori „mai de credință” (N. Costin). Stăteau la curtea domnească ca și seimenii, și în odăile lor erau închiși boierii care refuzau să plătească anumite sume de bani domnului. O dată cu maziirea lui D. Cantacuzino au fost desființati, nemaifiind amintiți decât la sfârșitul veacului XVIII, când, sub numele de avgi, erau menționați uneori vinătorii domnești.

CĂLĂRAȘII — erau recrutați din rindurile țăranilor liberi și ale țirgoveților, participând la lupte cu caii și armele lor. În Tara Românească, în vremea lui Mihnea Turcitul, au fost organizați într-o breaslă militară, fiind amintiți pentru prima dată în documente la 1585. Numărul lor a sporit în vremea lui Mihai Viteazul, fiind conform tradiției unii călărași au fost așezați pe pământul domnesc. Erău concentrați adesea în așezări orașenești, fie în preajma hotarelor, fie pe principalele drumuri de acces spre țăările vecine. Astfel, în sec. XVII erau călărași la Mănești, Gherghita, Ploiești, Buzău, Rîmnicul Sărat, Ichi-rești (azi Călărași) etc. Cei recrutați dintre țirgoveți, în vreme de pace, se îndestăleau de multe ori cu meșteșugurile. Astfel, concentrați în câteva rate garnizoane, puteau fi ușor mobilizați la luptă pentru apărarea „marginilor” țării împotriva ceteilor prădănice ale turcilor și tătarilor care acționau cu mare luteală. Pe lângă cei de la orașe, existau însă și „sate călărășesti” răsipite în întreaga țară, care se ridicau la luptă la porunca

Relatează cronică lui Radu Popescu că în vara anului 1611, când Radu Șerban își aduna oștile, înaintea campaniei asupra principelui Gabriel Báthory, trimisese pe Stancu, slugerul, „la roșii, la călărași, la dorobanți și la alți slujitori, îndemnându-i să porceadă la luptă. În a doua jumătate a veacului, aceeași cronică, descriind oștile lui Grigore Ghica, arată că vodă a poruncit să se strângă din toate breaslile: călărași, dorobanți, roșii, vistiernici, spătărei, postelnici, stolnici, vornici, păharnici, le-au făcut steaguri și le-au dat tuturor sulite vâruite (opsite) și cu prapore (stegule) fixat spre virful sulitei) fealiuri-fealiuri, fieștecare după breasla lor, și au făcut oaste frumoasă”, încit s-a mirat și sultanul „și toți turcii de oști ce avea Grigorie Vodă frumoase”.

Ce sînt aceste categorii militare, amintite de cronică, și cînd apar ele în Moldova și Țara Românească?

În a doua jumătate a veacului XVI, în oștile românești a început un proces de reorganizare, care a continuat și în secolul următor. O parte din călărirea și pedearimea românească a fost înscrisă în diferite **bresle** (categorii militare, primind în schimbul îndeplinirii poruncii domnești, în vreme de pace, și a participării la oaste în timp de război, scutiri de dări sau lefuri. Breslelor **dorobanților** și **călărășilor** li s-au adăugat cele ale **sarașelor**, **țapșilor**, **drăgonilor** (**dragonilor**), **martalogilor** etc., astfel că în sec. XVII și XVIII au crescut la aproximativ 30 **membrii lor purtînd numele de slujitori domnești**, care în acea vreme era sinonim cu cel de oștaş. Pe lângă acești slujitori țărani exista și o oaste a micii nobilite (cetanii, hînsarii, roșii), precum și cetele boierilor, formate din slujitori de pe domeniile lor. În vreme de război, membrii tuturor categoriilor militare erau împărțiți în unități denumite **steaguri**.

Dincolo de aceste perioade „căutări” (tregeri în revistă) steagurilor oștărești. Cei aflați prea în vîrstă erau liberați din slujbă și adesea răsplătiți cu scutire de dări pentru restul vieții. De atîta cînte se bucurau din partea domnului — istorisește D. Cantemir, la începutul veacului XVIII — încît uneori la masa obișnuită a acestuia erau chemați căpitani sau chiar oșteni bătrîni și de credință de la curte. De la marii boieri de divan și pînă la ultimul slujitor domnesc, toți cei aflați în serviciul domnului aveau obligația de a presta, în caz de război,

slujbă militară. Cînd primejdia era mare, numărul slujitorilor era sporit, dar atunci cînd domnul participa la campaniile otomane peste hotare, fiecare breaslă militară dădea doar un anumit număr de reprezentanți.

Valoarea oștenilor români era binecunoscută și peste hotare. În 1617 și 1620, venețianul Polo Minio propunea dogelui Veneției „să recruteze o bună trupă de cavalerie” din Țara Românească. La 1641, un alt italian, Bartolomeo Locadello, mărturisea că dorobanșii lui Matei Basarab „sînt oameni foarte viteji, în stare a minui orice armă”. „Muntenii și moldovenii — scria în 1686 și francezul Philippe du Pont — sînt bine legați, chipeși, buni oșteni [...] și se disting în toate împrejurările”.

Pînă la Regulamentul Organic, cînd oștile Moldovei și Țării Românești au fost organizate pe baze moderne, ei au purtat greul luptelor cu turcii și tătarii, cu azapii și achingiile prădătorice de la sudul Dunării, cu pasavangii din Vidin. Lor le închinăm, deci, paginile care urmează, și în care vom înfățișa celor mulți iubitori ai tradițiilor și istoriei patriei, **doar cîteva din corpurile de oșteni**, a căror amintire stăruie pînă în zilele noastre.

C. REZACHEVICI

domnului. Slujba le era răsplătită prin acordarea de pămînt domnesc, prin iertarea de obligațiile la care erau supuși ceilalți țărani și țirgoveți și uneori prin lefuri. Plăteau la rîndul lor o dare care purta numele de „birul călărășesc” sau „dajdia călărășească”, dar destul de scăzută față de dările plătite de celelalte categorii sociale.

În Moldova călărășii sînt amintiți documentar cam în aceeași vreme ca și în Țara Românească, mai precis în timpul celui de-a doua domnii a lui Petru Șchiopul (1582-1591), procesul de organizare a lor continuînd și în vremea lui Aron Tiranul (1591-1595). Și aici întîlnim călărăși în orașe și țirguri: la Iași, Țirgul Frumos, Galați etc., dar cei mai mulți erau răspîndiți prin sate, mai cu seamă spre hotarul de răsărit al țării, amenințat de tătari.

CĂLĂRAȘII DE ȚARIGRAD — deosebiți de restul călărășilor în sec. XVII — asigurau legăturile domnului cu Constantinopolul (Țarigradul). Locuiau la sate dar erau mai adesea concentrați pe lîngă reședința domnească sau în punctele de hotar. Aveau aceeași organizare militară ca și ceilalți călărăși: cei de la Țirgoviște, București, Iași și Galați fiind conduși de „vâtafi [comandanți] — n.r. de țarigrădeni”. În vremea lui Șerban Cantacuzino, călărăși curieri se aflau și pe lîngă capuchehalele (reprezentanții) domnului la Poartă; acești călărăși „fîind înzestrați cu

cai buni — afirma florentinul Del Chiaro — trebuie să zboare pe drum cu cea mai mare iuteală. Merg îmbrăcați în portul tătarăsc și înarmați cu iatagan, arc și săgeți”, aducînd adesea domnului vești de mare importanță. D. Cantemir menționa că la Iași erau 50 „alerători (călărăși) țarigrădeni”, toți vorbind turcește și primind pentru slujba lor 20 taleri, în afară de iertarea de dări. Tot atîția „țarigrădeni” erau în a doua jumătate a sec. XVII și la Galați, lîngă hotar, primind însă din partea domnului doar 10 taleri. În veacul XVIII, în Țara Românească, erau sub ascultarea mareșal postelnic, ca și lipcanii care purtau corespondența domnească la hanul tătarilor și, în 1739, în timpul celui de-a treilea domnii a lui C. Mavrocordat, este amintit la București un steag de 30 călărăși de Țarigrad. În Moldova, în a doua jumătate a veacului, existau încă 70 asemenea călărăși, la Iași și Galați.

CURTENII — alcătuiți, în Moldova, dintr-o mică miliție care asculta de curțile domnești (centrale administrative) din fiecare ținut. Pînă în veacul XVII ei au jucat un rol important în aparatul administrativ al țării în vreme de pace, și au furnizat o mare parte a călărimii în timp de război. În vremea lui Ștefan cel Mare numărul lor s-a ridicat pînă la 10 000, și în lupta de la Războieni ei au stat ca un zid neclintit în jurul domnului lor. În veacul următor,

Alexandru Lăpușeanu a ridicat din rîndul **curtenilor de țară** o seamă de familii boierești (Sturzești, Racovițești), care mai tîrziu au ocupat dregătorii importante. În schimbul slujbei lor erau scutiți de mulțimea dărilor plătite de ceilalți locuitori, în schimb plăteau și ei o seamă de impozite și, în primul rînd, birul lor, cunoscut sub numele de „curtenie”. Neplata lor atrăgea adesea trecerea curtenilor în rîndul țăranilor. Aveau o situație materială mai bună decît a celorlalte categorii militare. Documentele vorbesc elogios despre ei, numindu-i cel mai adesea „oșteni de frunte”. Slujba lor se transmitea de obicei din tată în fiu, fiind legați de stăpînirea unei anumite proprietăți. În veacul XVII, o atenție deosebită au acordat **curtenilor** Miron Barnovschii, (chiar de la începutul domniei a redus toate dările lor la una singură, plătită „o dată într-un an” [Miron Costin]), Vasile Lupu și Gheorghe Ștefan. Curtenii au participat la toate evenimentele militare interne și nu rareori au fost trimiși în expediții peste hotare. Astfel, în 1645, în vremea războiului de 39 ani, Gh. Ștefan a trimis 1 000 curteni în ajutorul principelui Gheorghe Râkoczi I. în campania împotriva Habsburgilor, încheiată prin pacea de la Linz. Miron Costin înregistrea cu amărăciune în **Legea** sa că, la 1639, în lupta cu tătarii crimleni, a pierdut Ștefan Țurulet, „părinte vestit în curte”.

VRABANII — sau dragonii — erau dintr-o miliciu veacului XVII lepăsați nemii, amintiți de amatul lui Matei Basarab, Vasile Lupu și Constantin Șerban. În a doua jumătate a veacului, ei s-au scutit de urmări, se documentează dintre români, documentele amintind, mai cu seamă în Moldova, iuzbaci și căpitani de dragani. Erău înfănteristii care se deplasau și acționau pe cele mai multe ori în afară de țară fiind specificul lor. Se vedeau drept avangardă și pregăteau terenul, ridicînd bucturi de apărare, pînă la venirea restului oștirii.

(continuare în numărul viitor)

DIPLOMATII EUROPEI DESPRE ROMÂNII

E. D. TAPPE

● Cine a fost comi-
tele Paulus? ● Visu-
rile de mărire ale lui
Gritti ● Cele 11 că-
ruțe cu bani ale lui
Lăpușeanu ● Petru
Cercel la Londra ●
Petre Șchiopul își
oferă prietenia regi-
nei Elisabeta ● Trei
prinți răzvrățiți ●
Călugăreni — o stra-
tegie neîntrecută ●
Valahia, Transilvania,
Moldova ● Mișelia.

Cîte taine nu ascund curiozitățile noastre scriso-
rile, rapoartele și documentele de cancelarie, îngăl-
benite de scurgerea vremii și răsfirate astăzi prin
arhivele din întreaga Europă! Și de multe ori ce
surprize pot provoca asemenea prețioase mărturii, ne-
cunoscute nouă. O astfel de constatare rezultă și din
cercetarea arhivelor din îndepărtata Anglie. Preocu-
parea de a valorifica documentele păstrate în fondu-
rile arhivistice din Marea Britanie care prezintă inter-
es pentru istoria României nu este însă atît de nouă.
Primele încercări se datorează publicistului Al. Sturza,
încă de la sfîrșitul secolului trecut. Mai tîrziu, Nicolae
Iorga a studiat relațiile timpurii dintre Anglia și țările
române în mai multe lucrări — dintre care cea dintîi
a apărut în anul 1913 —, subliniind valoarea colecțiilor
insulare pentru lămurirea unor evenimente din trecu-
tul Moldovei și al Țării Românești. Ulterior aceste in-
vestigații au fost duse mai departe de Dimitrie
N. Ciotori, Elvira Georgescu, Ion Podea, Marcu Beza ș.a.

Iată de ce masiva culegere de documente publicată
de Eric D. Tappe*, profesor de istorie, limbă și litera-
tură română la Școala de studii slave și sud-est euro-
peene de pe lângă Universitatea din Londra a constituit
un eveniment deosebit. Lucrarea impresionează în pri-
mul rînd prin bogăția ei, dovedind în mod convingător
interesul pe care îl prezenta pentru apusul Europei spați-
ul continentului în care erau cuprinse țările române.
Unele dintre cele 218 documente publicate erau cu-
noscute istoriografiei noastre, fiind de pildă incluse în
colecția Hurmuzaki; în majoritate covoșitoare, ele
sînt însă inedite sau numai parțial cunoscute, publicarea
lor avînd meritul de a arunca o nouă lumină asupra
unor episoade ale istoriei naționale. Interesul pe care
l-au manifestat cercurile științifice din țara noastră
față de lucrarea lui Tappe a fost dovedit și prin re-
cenziile care i s-au făcut în revistele de specialitate
„Studii”, „Revista Arhivelor”, „Revue des Études Sud-
Est Européennes” etc.) de către Șerban Papacostea, Paul
Cernovodeanu, Cornelia Papacostea-Danielopol, Nicolae
Ghinea și Dinu A. Dumitrescu. S-a considerat, în gene-
ral, că volumul a adus un aport însemnat pentru adin-

* Documents concerning Rumanian History (1427-1601),
Mouton et Co., London, The Hague, Paris, 1964.

cirea studiului trecutului țărilor române, în epoca feudală. Dacă anul 1427 marchează, printr-un act de importanță relativ minoră, cel dintâi document semnalat în această culegere (privind pe comitele aromân Paulus, aflat la curtea Angliei), multe dintre cele care îi urmează fac referire la personalități și împrejurări de seamă din istoria noastră, încheindu-se cu anul 1601, ce marchează sfârșitul tragic al lui Mihai Viteazul, cel dintâi domn care a realizat unirea celor trei țări române.

*

Documentele-scrisori din volum, prezentate în ordine cronologică, sînt reproduse în limbile originale în care au fost elaborate: engleză, latină, italiană și unul singur în limba franceză. Cele mai multe se referă la Țara Românească și Moldova, cîteva privind și Transilvania. Lucrarea lui E. D. Tappe aduce mărturia prezenței unui număr apreciabil de documente privitoare la țările române în Arhivele britanice de stat, la British Museum, ca și în colecții particulare, încă dintr-o epocă destul de timpurie: sec. XV-XVI. Evident, inițiativa publicării se cere continuată, atît prin editarea actelor din alte fonduri, cit și prin investigarea unei perioade istorice ulterioare (sec. XVII-XIX) care vor aduce, indiscutabil, destule fapte noi.

În cele ce urmează, spicuiam cîteva fragmente care ni s-au părut deosebit de semnificative și care prezintă în același timp interes pentru numeroșii cititori ai revistei noastre, cu atît mai mult cu cît volumul publicat într-un tiraj restrîns a devenit o raritate bibliografică.

Un comite aromân la curtea lui Henric VI*

Lui Paulus, comitelui Valahiei din părțile Greciei, pe care domnul rege [Henric VI al Angliei] prin deosebita sa milă și considerație acum, la trecutul 8 iulie, l-a tratat ca pe un comite de singe nobil, înfrînt și urmărit de dușmanii lui Dumnezeu, turcii și sarazinii, neavînd unde să trăiască și neputînd nici să-și mențină starea din contribuția bunurilor creștinilor, l-a acordat, cu asentimentul și avizul consiliului său, prin scrisori patente, un ajutor (ce va fi suportat în mod cîstit de cei care vor domni) de 40 mărci pe care le va primi în fiecare an în două părți egale.

1427, oct. 13 (original latin), doc. 1.

*

Cu sprijinul românilor

Rînd pe rînd, mai ales prin intermediul relațiilor unor demnitari englezi la curțile Europei centrale sau răsăritene, aflăm despre campania întreprinsă de turci împotriva lui Vlad Tepeș (1462), despre relațiile lui Neagoe Basarab cu regele Poloniei, despre înfruntarea dintre Soliman Magnificul și Petru Rareș (1538), Lupta țărilor române împotriva pericolului otoman ocupă un loc tot mai important, așa cum rezultă din documentele ce urmează.

Prea luminate rege, a sosit vremea pentru a începe expediția, cu cîste pentru creștinătate, împotriva turcilor [...] este nevoie să ne pregătim armele și să ne înțelegem dinspre [partea] Europei, ca niște creștini ai împărăției și ridicîndu-ne armele pentru libertate, urmează să fie alături de noi grecii, albanezii, slovenii, sîrbii, bosniacii, românii și alte națiuni din vecinătatea Mării Negre, ca și alții din [întreaga] Europă.

Emery d'Amboise către Henric VIII
1511, mai 10 (original latin), doc. 3.

*

Împotriva „funestului” sultan

În același an 1519, pomenitul rege al Poloniei [Sigismund I] și cu oștirile ajutoare ale muncenilor, moldovenilor și rușilor, în scopul continuării expediției din anul 1518 [proiectul de recucerire a Chilie], urmează să se unească în portul „Oberbossno” [poate Burgas?] și astfel uniți să atace orașele Filipopoli și Adrianopol. Și dacă se va putea, cucerindu-le, apoi să urmărească pe funestul sultan turc [Selim I].

Relatare asupra proiectului papei Leon X
1517, Roma (original latin), doc. 6.

* Titlul și subtilurile aparțin redacției.

Un aventurier venețian rîvnește la tronuri

Aventurierul venețian Aloisio Gritti (1501-1534), fiul natural al dogelui Andrea Gritti și favorit al marelui vizir Ibrahim, pretendent la scaunul de domnie al țării române și chiar la tronul Ungariei, a avut un sfârșit dramatic, prin uciderea sa la Medias.

Zápolya Ioan I [rege al Ungariei, aliat cu sultanul Soliman Magnificul] dorind să arate pe Aloisio Gritti în adevărata lui lumină [...], îl puse pe Statilius, episcopul Transilvaniei, să scrie domnilor români să fie atenți, deoarece Aloisio Gritti urmărește să obțină stăpînirea celor două țări române [Moldova și Țara Românească] ca și a regatului Ungariei [...] Domnul acestor români [Petru Rareș], primind aceste scrisori, a trimis soli la Zápolya, care i-au arătat că el a fost prevenit atît de știrea privind stăpînirea țărilor române, cît și de aceea a regatului ungar de către Aloisio Gritti [...]. Prin urmare, de aceste intenții [...] românii nu au de ce să se teamă.

Relatare „Despre treburile Ungariei”, 1533 (original latin), doc. 17.

Între Despot Vodă și Alexandru Lăpușneanu

E vorba de conflictul dintre Alexandru Lăpușneanu și Despot Vodă, larg cunoscut în istoriografia noastră.

Despot, frate al soției ducelui (!) Moldovei [soția lui Lăpușneanu — doamna Ru-xandra], se străduia de multă vreme să devină stăpîn al Moldovei, considerînd că este în drepturile lui să o facă, aceasta fiind țara din care a fost izgonit de către ducele (!) Alexandru Voievod. Bucurîndu-se de consimțămîntul frunțașilor boierimii din Moldova și bizuindu-se pe ajutorul principelui Transilvaniei [Ioan II Sigismund Zápolya], el și-a făcut intrarea acolo cu o armată. Și întîlnind pe cîmpul de bătălie pe numitul duce Alexandru, care avea o putere de șase ori mai mare decît el, l-a înfrînt pe el și armata sa, în așa fel încît dacă n-ar fi scăpat prin fugă, l-ar fi ucis pe duce și pe toți ceilalți. Au fost uciși un mare număr de oameni, printre care 500 ieniceri, pe care turcii îi trimiseseră în ajutorul lui Alexandru. Toate căruțele acestuia din urmă (printre care 11 erau încărcate cu bani), munițiile și artileria sa, au căzut în mîinile zisului Despot. Continînd urmărirea, acesta l-a gonit pe ducele Alexandru pînă într-o fortăreață pe care apoi a asediat-o, astfel că se crede că nu va putea să scape [...]

Ioan I Zápolya, regele Ungariei, a avertizat pe domnii Moldovei și Țării Românești despre manevrele aventurierului Aloisio Gritti

Se zice că soția ducelui Alexandru a devenit și ea potrivnică bărbatului ei, trimițînd ajutor fratelui. Se mai spune că regele Transilvaniei a ridicat o oaste în sprijinul ducelui Alexandru și că aceasta a și trecut riul Tisa.

22 dec. 1561, Viena (original englez), doc. 33.

Se confirmă că Despot s-a proclamat duce al Moldovei și că ducele Alexandru s-a dus la turci, pentru a dobîndi ajutorul lor.

1561, dec. 24, Praga (original englez), doc. 35.

Vremuri grele pentru Moldova...

Relatarea solului venețian reproducă mai jos este destul de confuză, înfățișînd o succintă istorie a Moldovei după Alexandru cel Bun, în sec. XV-XVI, în contextul antagonismului polono-turc. Interesante sînt amănuntele cu privire la relațiile pe care le-au avut unii domni ai Moldovei cu regii poloni în sec. XV, precum și descrierea stării de puștire în care se afla țara în urma unor necontenite războaie și mai ales după înfrîngerea și uciderea lui Ioan Vodă cel Viteaz de către turci.

...Iar în anul 1432, ajutîndu-l Vladislav III, regele Poloniei, pe Ilie Voievodul [Iliș I, fiul lui Alexandru cel Bun] să-și reîcș-

tige partea sa din moștenirea fratelui [**Ștefan II**], în semn de grațitudine pentru beneficiul primit, zisul Ilie făcu omagiu mai sus-numitului rege; care îi impuse tributul ca să fie plătit în fiecare an, o sută de cai și două sute de bucăți de pânză de mătase, cu tot atâția boi, și două sute de cărașii de un anumit pește din care este în Dunăre cu imbelșugare; onorându-l în schimb cu al doilea loc după arhiepiscopul de Gniezno.

Dar deoarece acești principii erau aleși de popor și foarte adesea răsturnați de el, trăind în acest fel în mijlocul rebeliunii, regele Sigismund I, cum era principe preasfînt, în orice altă acțiune însă puțin înclinat spre război, ca să nu pornească oaste împotriva lor, căci făcuseră pagube mari la hotarele acelea ale Podoliei, scrise Turcului, prietenului său și-l rugă dacă vrea să așeze voievod în Moldova pe un anumit Petru, silind popoarele de aci să-l accepte.

Ceea ce Turcul făcu numaidecît, folosind prilejul de a-și face tributară acea provincie, așa după cum în aceste luni din urmă și-a făcut-o în sfîrșit supusă, răspunzînd polonilor atunci cînd reclamau confirmarea suzeranității lor, că aceasta era pierdută prin cedarea ce i-a făcut-o Sigismund I, atunci cînd îl rugase să-l instaleze cu forța pe acel voievod; zicînd că nu se recurge la dreptate decît din partea celor puternici, și astfel Moldova este numită de Marele Turc a sa [...]. Provincie care odinioară dădea 40 și 50 mii de cai, și acum e așa de ruinată de războaiele acestea din lunile trecute, înecî anevoie poate da 25 mii, ajungîndu-se în unele locuri să se umble opt și zece zile ca prin pustietăți, de unde mai înainte era roditoare și foarte populată.

Și încă nu se poate spune că ar fi liniște în acele părți, căci Moldova de sus, care se hotărîcește cu polonii, nu avea să dea ascultare noului voievod [**Petru Șchiopul**]. Însă Turcul a găsit leac la aceasta [...], fapt care displace peste măsură polonilor, văzînd că această putere se apropie în fiecare zi tot mai mult de ea, atît prin fapte cît și prin vorbe; fiind totdeauna lipsită de respect, căci afirmă că nu obișnuiau să scrie cu atîta mîndrie cum fac acum, și deși tratatele ce le au împreună sînt destul de onorate și de reciproce, a căror copie scoasă de pe cele autentice o am în fața mea, cu toate acestea sînt puțin aduse la îndeplinire de către dragătorii turci.

Din care lucruri se iscă o mare nemulțumire la poloni și vorbesc foarte liber despre asta; și există unii care se arată dușmani pe față ai turcilor.

Relatarea din Polonia a preavestitului domn Girolamo Lippomano, făcută Senatului Venețian în anul 1574.

(original italian), doc. 49.

★

Petru Cercel și regina Elisabeta

Scrisoarea de față — necunoscută anterior istoricilor noștri — atestă scurta sedere la Londra, probabil în primăvara anului 1589, a pretendentului pribeag **Petru Cercel**, care și-a încercat norocul și la curtea reginei **Elisabeta**, pentru a obține sprijinul suveranei pe lângă sultan, în vederea înscăunării sale pe tronul **Țării Românești**.

Soltman Magnificul, cel pe care Petru Rareș a cutezat să-l înfrunte, în apogeul puterii sale...

Prea înțeleptului și prea nobilului domn, domnului **N. Wolleys** (!), secretarul prea măritei regine **Elisabeta**, plecaciune.

Transmițindu-vă prieteneasca noastră salutare mult prea cinstite domn, eu, principele **Pătrașco** [**Petru Cercel**], al lui **Petru** domnul **Țării Românești** [**Pătrașcu cel Bun**], mă recomand în mod insistent înălțimii Tale și îți cer din inimă și te rog foarte mult, ca atunci cînd va binevoi înălțimea Ta, să-mi dea orice răspuns la scrisoarea pe care sluga mea o va prezenta prea măritei regine. Și ca să fiu mai sigur de acest răspuns, să nu (!) mi-l

trimiteți întărit cu sigiliul Dvs. pe adresa mea de acasă, întrucât treburile mele nu merg prea bine, ca să nu rămân mereu în îndoială și ca să pot ști sigur ce trebuie să fac de acum înainte. Ceea ce dacă va face înălțimea Ta, îmi va fi un lucru prea plăcut.

Pătrașco Voievod

Pe margine (privitor la adresă) : În ulița Fanches Church, la casa unui italian, al cărui nume este Bonifacius.

Petru Cercel către Sir John Wolley

1580 (?) (original latin, cu un adaos în l. engleză), doc. 52.

Scrisoarea unui curtean al lui Petru Șchiopul către Elisabeta a Angliei

Prea înaltă și prea puternică regină, doamna mea mult prea milostivă.

Marea strălucire a Maiestății Voastre, nu numai a prea puternicului regat al Angliei, dar mai ales a sufletului vostru regesc, îndeamnă pe toată lumea să arate mare credință și bunăvoință față de Maiestatea Voastră. După cum prin această prea umilă scrisoare ofer Maiestății Voastre prea credincioasa și veșnică prietenie a prea bunului principe al celor două provincii ale Moldovei și Țării Românești. Petru, stăpînitor prin mila lui Dumnezeu, împreună cu prea credincioasa mea ascul-

tare, promițînd Maiestății Voastre, cînd prin regeasca ei scrisoare va dori să se servească de prietenia zisului meu domn și de slujba mea prea credincioasă cu vreun prilej demn pentru o așa mare regină, ne va găsi gata pregătiți [...]. Și ne rugăm lui Dumnezeu pentru mărirea ei și înfrîngerea dușmanilor săi.

Din Iași, reședința de scaun a Moldovei, la 1 iunie 1587.

Al Maiestății Voastre prea umil și prea credincios

Bartolomeo Brutti
mare postelnic în Moldova

1587, iunie 1 (original italian), doc. 64.

Răzvrătire față de Poartă...

Mai bine de jumătate din documentele cuprinse în volum înfățișează personalitatea lui Mihai Viteazul și momentele ale domniei lui, așa cum sînt reflectate de rapoartele ambasadurilor englezi la Poartă, Edward Barton (1588-1597) și Henry Lello (1598-1601). Acțiunile sale diplomatice înțelepte, geniul său militar, nenumăratele fapte însemnate ale marelui domn, sînt înfățișate sub diferitele fațete ce puteau interesa pe agenții diplomației din capitala otomană. Deși atitudinea ambasadurilor nu este întotdeauna favorabilă lui Mihai (el compătîmindu-l adesea pe turci și pe sultan cu care întrețineau relații strînse), stima pe care voievodul le-o inspiră e foarte vizibilă. La 7 noiembrie 1595, Barton îl scria, de pildă, aceste rînduri secretarului de stat Sir Thomas Heneage : „E un fapt demn de cea mai mare admirație și de faimă veșnică, ca aceea ce atîrta împărații, regi și prinți n-au putut spera să înfăptuiască vreodată, a izbucnit s-o facă un Mihai, cel din urmă și cel mai sărac dintre prinți, anume să zdrobească ostirile sultanului” (doc. nr. 133).

În raportul ce urmează figurează primele informații privitoare la răzvrătirea Țărilor Române împotriva Porții, după aderarea lor la liga antiotomană inițiată de Imperiul habsburgic, Venetia și Papalitate. Încercările turcilor din Iarna 1594-1595 de a scoate din domnie pe Mihai Viteazul și Aron Tiranul, prin forța armelor, și a-i înlocui cu niște obscuri pretendenți, au dat greș, iar în primăvara următoare Mihai a inițiat campania sa victorioasă împotriva garnizoanelor turcești din la Dunăre.

Voievozii sau principii Moldovei și Țării Românești [Aron Tiranul și Mihai Viteazul], în alianță strînsă cu principele Transilvaniei [Sigismund Báthory], răzvrătindu-se împotriva sultanului [...] el a numit comandant pe Mustafa Pașa, ginerele marelui vizir Sinan Pașa, însoțit de ieniceri, topcii și gebegii [...] în număr de 80 000, împreună cu doi tineri pretendenți [Bogdan Sasul și Ștefan Surdull, din numitele provincii și în al cărui sprijin s-a poruncit beglerbegilor din Bender, Akerman și Silistra, din vecinătatea Țării Românești și a Moldovei, să fie gata pregătiți.

La Londra, în 1580, Petru Cercel a cerut sprijinul reginei Elisabeta, pentru a dobîndi scaunul Țării Românești

Pe de altă parte, principele Transilvaniei a trimis în Moldova 5 000 [ostași] unguri și tot atâția în Țara Românească, în afara celor 18 000 cazaci veniți din Polonia și care au adus cu ei în Moldova un nou domn [Petru Cazacu], înscăunându-l prin forța [armelor]. Așa încît se crede că în aceste două provincii va fi la iarnă mare zarvă.

Edward Barton către William Cecil baron Burghley

1594 noiembrie 30, Constantinopol (original englez), doc. 109.

★

Victorie la Vidin

De curînd au sosit aici vești că domnul Țării Românești, ajutat de unguri [...], a asediat Vidinul, o cetățuie la Dunăre [...] blocînd de altfel Dunărea din toate părțile; [românii] fiind atît de puternici, au așezat diferite bărci și șlepuri pe zisul fluviu, pînă la gurile [sale] de la Marea Neagră, ca să nu îngăduie să fie trimisă nici o aprovizionare în hrană sau muniții în tabăra turcească din Ungaria și au oprit de asemenea orișice trafic din aceste ținuturi ale Mării Negre încoace, în așa fel încît mîncăm aici la Constantinopol pline de 6 dramuri cu un penny și o livră de miel cu 5 penny.

Edward Barton către William Cecil baron Burghley

1595, martie 22, Constantinopol (original englez), doc. 116.

★

Aici au fost aduse vești că Hasan Pașa, beglerbeg de Grecia (ceț mai îndrăzneț și vestit conducător dintre aceștia), construind un pod la Vidin [...] spre a trece în Țara Românească și începînd să mărșăluiască cu oastea sa (nestînjinit de Mihai, care a fost înștiințat prin iscoadele sale de forțele și planurile beglerbegului), cîțiva din soldații săi apucînd să treacă podul și alții mergînd în urma lor, au fost surprinși și atacați de Mihai Vodă, căruia turcii ce trecuseră peste pod n-au fost în stare să-i reziste, iar cei de pe pod, asaltați de alte trupe ale lui Mihai, neputîndu-le veni în ajutor, a urmat un mare prăpăd și măcel, Mihai urmărind pe turci pe pod și trecîndu-i pe toți prin sabie. Hasan Pașa n-a fost în stare să-și adune oamenii spre a încerca să reziste, el însuși fiind silit de deruta [oștenilor] săi să scape de urmărirea lui Mihai, cu puțini însoțitori. Mihai încetînd urmărirea [...] a trecut ținutul înconjurător prin foc și sabie și s-a retras în țara sa după ce a distrus podul în urma lui. Aceste știri au înspăimîntat pe marele vizir.

Edward Barton către William Cecil baron Burghley

1595, mai 24, Constantinopol (original englez), doc. 122.

La Constantinopol, o răscruce a diplomației europene : ambasadorul venețian și suita sa se pregătesc pentru o audiență la sultan

★

Promisiuni de ajutor

„Răzvrătirile [împotriva Porții] din Moldova și Țara Românească sînt în creștere, așa încît fără [să întîmpine] rezistență, ele aduc zilnic mari pagube de partea aceasta a Dunării, ajutate — după cum am mai amintit în rapoartele mele dinainte — de principele Transilvaniei, de la care n-am putut avea nici o știre sau răspuns privind hotărîrea sa, cu toate că i-am trimis mai multe scrisori; acum, prin știrile primite din Veneția, sînt încredințat de marele ajutor pe care i-l dau lui [Sigismund] papa [Clement VIII] și împăratul german [Rudolf III], promițîndu-i-se ca forțele celor două provincii amintite să ajungă la 8 000 luptători; și tot de la Veneția am fost anunțat că regele Poloniei [Sigismund III] se va uni cu împăratul Germaniei și cu zisii principii împotriva sultanului [Mahomed III].

Edward Barton către William Cecil baron Burghley

1595, aprilie 16, Constantinopol (original englez), doc. 119.

Speculații asupra strategiei lui Mihai...

Știrile lui Barton din raportul ce urmează provin din surse oficiale turcești, el însușindu-și punctul lor de vedere care critică strategia lui Mihai. După cum se va vedea însă din raportul lui Barton pe care îl reproducem în continuare, faptele au dezmințit aprecierile inițiale, bazate pe informațiile tendențioase ale lui Sinan Pașa, eșecul militar al turcilor devenind evident tuturor.

Deținem informații de la marele vizir Sinan Pașa, că el a ridicat un pod [de vase] peste Dunăre și a trecut cu toate forțele sale în Țara Românească, fără [a întîmpina] vreo rezistență din partea ungarilor [veniți în ajutor] și a românilor; ceea ce mă face pe mine și pe toți ceilalți care cunoaștem și am văzut minunata forță a turcilor să [ne întrebăm] ce sfat va urma și ce va face domnul Țării Românești.

Nu cred că el va îndrăzni să se aventureze împotriva trupelor sultanului în cîmp deschis, ci [mai degrabă] se va refugia în vreun castel, pînă cînd asprimea iernii viitoare va sili pe turci să se retragă. Dar acesta n-ar fi un sfat bun, deoarece în această țară nu există vreun castel de oarecare importanță [...] [capabil] de o rezistență eficientă, cu atît mai mult cu cît, din slova scrisă, știm că arareori forțele puternice ale turcilor să fi fost oprite de vreun castel întărit sau oraș de necucerit [...]

Așa că puțin (lucru) poate aștepta domnul de la vreo bătălie dată cu turcii, când el ar fi putut cu mult mai mult folos să le fi împiedicat trecerea peste Dunăre [...]. Se spune că ar avea cu sine 10 000 [ostași] unguri din Transilvania, 10 000 poloni (?), dar nu din [trupele regulate] ale regelui Poloniei, ci trimiși sub comanda hatmanului cazacilor. Sprijin de la împărat [al Germaniei] a venit cu picătura, încât nu se știe ce ajutor i-a trimis, iar de la românii săi a obținut destui luptători, totuși cu experiență [de luptă] redusă [...] în număr de 30 000(?). Vizirul a dat de știre că va da lupta hotărâtoare pe la 20 ale lunii acesteia și de aceea dorea ca turcii să înalțe rugăciuni pentru dînsul [...].

Edward Barton către Sir Thomas Heneage

1595, august 24, Constantinopol (original englez), doc. 127.

★

...infirmate de biruința de la Călugăreni

Excelență,

În ultima mea scrisoare v-am înștiințat despre intrarea vizirului în Țara Românească fără a întâmpina vreo rezistență din partea lui Mihai, domnul zisei provincii, care, după cum se spune, a avut poruncă de la principele Transilvaniei să nu acționeze împotriva vizirului înaintea sosirii ajutoarelor promise de împărat și pe care amintitul monarh avea intenția să le trimită [...].

Domnul a poruncit ca cei care de bună voie l-ar urma, să aibă slobozenia s-o facă și — împreună cu cei 8 000 [ostași] unguri, viteji și hotărâți [detasamentul trimis în ajutor de Báthory, sub comanda lui Albert Kiraly] i-a răsfirat prin tot locul. ca în cazul în care turcii i-ar vedea și i-ar fugări, ei să găsească locuri prielnice [de apărare], pentru ca mulțimea turcilor să nu-l copleșească. Ceea ce s-a și întâmplat după dorința lor [...].

Forța principală a vizirului [...] a fost atrasă într-o strîmtoare, mărginită într-o parte de mlaștini, iar într-alta de un rîu adînc.

În continuarea documentului se arată că turcii au întâmpinat mai întâi rezistența arcebuzierilor lui Kiraly ascunși într-un crîng învecinat și la capul mlaștinii. Aceștia au primit pe turci alți de bine cu soavele lor, încît puține proiectile au fost irosite [...]. Vizirul necunoscînd avantajul [de teren] pe care îl aveau [...] [arcebuzierii], ci socotind că ei se luptă în cîmp deschis, a trimis înainte 3 beglerbegi și el i-a urmat apoi cu restul oștirii. Și ungarilor le-au venit în ajutor 2 000

Baronul William Cecil îi adresa ambasadorul englez la Poartă, Edward Barton, rapoartele consemnînd biruințele lui Mihai

călăreți [români] care au sosit înainte ca tovarășii lor să fie scoși din ascunzători și împreună cu arcebuzierii să se lupte cu zișii beglerbegi, pînă cînd i-a ucis în bătălie pe toți trei.

Vizirul sosind el însuși și cuprinzîndu-l disperarea să înfrunte o asemenea năvală, pe de o parte din deznădejde, iar pe de alta spre a-i încuraja pe ai săi, s-a avîntat în iureșul bătăliei, unde, după cum s-a aflat în curînd, izbit și trîntit de pe cal, ar fi putut să fie capturat sau ucis dacă un spahiu [...] nu l-ar fi scăpat și ajutat să reîncalece. Dar și așa el n-a fost ferit cu totul de primejdie, fiindcă a căpătat o rană de suliță în obraz și o lovitură la gură, care i-a scos un dinte și i-a clătinat pe ceilalți; în căzătura de pe cal, se rănise la frunte, așa încît vizirul s-a retras cu trei răni, nu alfit de ușoare. Și astfel bătălia a luat sfîrșit, după unii fiindcă ambele părți erau istovite, iar după alții din pricina căderii nopții.

Edward Barton către Sir Thomas Heneage

1595, septembrie 7, Constantinopol (original englez), doc. 128.

(Continuare în p. 61)

OASPETE LA „MAGAZIN ISTORIC“

MANUSCRIPTUM

Răspunzînd amabilei invitații a redacției revistei „Magazin istoric” de a insera un preambul la grupajul de texte spicuite din „Manuscriptum”, gîndul ni se îndreaptă, în chip justificat, către cel care este fondatorul publicației noastre și patronul ei spiritual: mult regretatul Perpessicius. Însăși alegerea titlului de „Manuscriptum” se revendică de la acea „poezie a manuscriselor” pe care a evocat-o cîndva, Maestrul, cu o inegalabilă artă a cuvîntului. Firește, nu ignorăm inițiativa editoriafă din trecut, dedicată reproducerii de facsimile după manuscrisul unor opere literare (pînă la urmă, numărul operelor facsimilate a fost însă restrîns). Eforturile noastre întesc la mai mult, și anume, pătrunzînd în lumea plină de taine a scrisului, să dăm la iveală tot ceea ce n-a trecut încă pragul anonimatului, ceea ce e inedit, în dorința de a contribui la îmbogățirea patrimoniului literar național.

Am mai spus și cu un alt prilej: „Manuscriptum” nu se vrea un *corpus* de documente, ci o revistă, de aici prezentarea diferențiată a materialelor, în rubrici variate și, în intenția noastră, atrăgătoare; dar o revistă de documente, în sensul că accentul cade nu pe exegeza specialistului (redușă adesea la o simplă introducere în problemă), ci pe documentul comunicat. Asupra structurii rubricilor aș vrea să insist, întrucît acestea sînt astfel alcătuite încît să poată cuprinde întreg materialul, atît de divers și nu de puține ori caleidoscopic, existent în arhivele literare. Mai întîi, desigur, creații propriu-zise (bucăți de proză, poezii, piese de teatru și chiar romane). Dar și variante prin care se încearcă reconstituirea laboratorului artistic (rubrica: „Per aspera, ad astra”), profesii de credință (conferințe, autoportrete literare), ca și corespondență (rubrica: „Epistolar”). Menționăm în mod special interferențele literaturii române cu creația universală: „Scriitori români în arhive străine” și „Scriitori străini în arhive românești”. Sau rubrica intitulată: „Curier” — „Expeditori: scriitorii; Expeditori: cititorii” prin care se comunică documente aflate în arhive particulare.

Dacă vom mai aminti că ne interesează orice fel de document, de la cele care prezidează înființarea unei publicații pînă la simple cărți de vizită sau afișe, ca și fotografii, dedicații etc. se va înțelege și mai bine ambiția noastră de a intra în intimitatea travaliului scriitorilor ca și a existenței lor private, dezvăluind „cealaltă față” a literaturii, cu toate secretele ei și aspirînd la o deplină autenticitate (facsimilnd masiv, transcriind cu o fidelitate absolută textele ș.a.m.d.).

Măsura în care izbutim să îndeplinim aceste deziderate? Nu sîntem noi cei mai în măsură s-o spunem. Academicianul Al. Philippide aprecia („Contemporanul”, 9 aprilie 1971) că totul „dă de fiecare dată revistei înfățișarea și atmosfera unui colț bogat de muzeu, alcătuit, număr după număr, un monument tracic și în continuă dezvoltare, de mare preț pentru cînstirea scrisului literar românesc și a limbii noastre scrise”.

În cele ce urmează, oferim cititorilor spicuiri din textele, publicate sau care urmează să fie publicate în „Manuscriptum”. Sub titlul generic: „Totul este rezultat luptei”, documente privind relațiile scriitorilor noștri cu mișcarea comunistă și muncitorească (aparute în nr. 2/1971). Se adaugă o scrisoare a lui Titu Maiorescu către scriitorul austriac Karl Emil Franzos, descoperită în arhivele din Viena de prof. dr. Dimitrie Păcurariu și o scrisoare a lui Vasile Alecsandri către Aristizza Romanescu, comunicată redacției noastre de Gh. Franga, directorul Muzeului Teatrului Național — ambele scrisori urmînd să apară în nr. 3/1971.

Mulțumind călduros confratelui stimat „Magazin istoric” pentru ospitalitate, ne exprimăm speranța că, o dată cu aceasta, se începe o colaborare (care nu poate fi decît fructuoasă) între cele două publicații. Căci, să nu uităm: un alt „Magazin istoric... pentru Dacia” cuprindea colaborările unor istorici care erau în același timp și scriitori.

AI. OPREA

Din jurnalul lui N. D. Cocea

februarie, 1918

Vai, Floricele, fiind ai ști pentru ce crimă sint acuzat. Nici mai mult, nici mai puțin decât un complot împotriva guvernului ! [...] Cea mai odioasă acuzație eu puțină, clădită pe spusele unui biet azvîrlit și ale unui poet lamentabil de mediocru.

Ghicești răspunsul meu. Am declarat cîntit c-am vorbit despre revoluția viitoare, nu numai cu cei doi preopinanți, dar cu tot Iașul pe care-l cunosc, cu deputați, cu miniștri, cu ziaristi, și printre alții chiar cu un judecător de instrucție...

Declarațiile mele, mărturisirea comisariului regal că toată afacerea asta i se pare o aberație curată, neghiobia învinuirilor [...] toate acestea la un loc, Floricele iubit, nu-l îndeamnă însă pe Brătleni să-și recunoască leal prostia și să mă lase în libertate. Lucrul e de altfel explicabil. Împotriva mea nu e pornire specială de ură sau de răzbunare [...] Dar bietilor oameni li-e frică. Li-e frică de tot ce se mișcă, de tot ce gindește, de tot ce n-a murit încă în țara asta. I-am văzut. Le tremura cămașa pe dinșchi ca gelatina.

Din jurnalul lui Gala Galaction

februarie, 1919

Printre socialiștii samavolnic arestați la 13 Decembrie a fost și I. C. Frimu. Nu pentru că luase parte la manifestație, ci fiindcă, stînd acasă, cugetase sau plănuise lucruri criminale împotriva neprihănitei noastre burghezi stăpînitore. Frimu și ceilalți arestați au fost sălbatec bătuiți în beciurile poliției, atît de sălbatec, atît de fîrios, că vreo cițiva dintre ei sînt în ceasul morții. Frimu, mai slab sau mai rău bătut, a și murit. Sînt incredințat [...] că minia [...] se va trezi vijelioasă, într-o zi apropiată.

Dintr-o scrisoare a lui Anton Bacalbașa

Cînd îți scriu rîndurile astea mă așteaptă tiparul și conferința pentru Ateneu. Sînt dezolat, nepregătit, în imposibilitatea cea mai absolută de a mă pregăti. Ce-am să fac ? E-nțila oară că partidul pune mîna pe tribuna Ateneului și ia-tă-n ce condiții mă prezint ! [...]

De un singur lucru nu-mi pare rău : vezi ce rezultat a avut munca asta. ADEVĂRUL a luat o direcție admirabilă — și apoi merge și excelent. De la o vreme, avem un tiraj nemaipomenit în țara asta : maximum 16 000 și minimum 12 000. Vezi bine succesul ! și nu-ți mai vorbesc de numărul literar. Toate astea ne slujesc de minune. Dar, în privința asta, îți voi spune în curînd lucruri mari.

Dintr-o scrisoare a lui Panait Istrati

Nisa, 9 martie, 1925

Dragă prietene,
Sînt fericit să aflu că marele Ștefan Gheorghiu trăiește mereu în suferințele de elită ale acelor pentru care el și-a sacrificat viața. E poate singura răsplătită care i-ar fi plăcut dacă ar vedea iubirea ce i s-a acordat memoriei lui. Află deci că nu numai că mă asociez la ideea voastră de-a reda pe Ștefan, dar chiar mă înscriez cu editarea cărții. Vă opresc s-o faceți voi cu mijloacele slabe și fără material îndestulător. Aci nu trebuie să intre nici un fel de orgoliu ori vanitate. Trebuie să ne sacrificăm toți succesului întreprinderii.

Eu am înființat o editură în România, asociat fiind cu un mare prieten, care pune la bătaie două milioane de lei ca să ne dezrobim de sub jugul edonilor lacomi de cîștig. Vom edita pe preț rezonabil tot ce e mare și frumos, generos, în literatură mondială.

Cartea despre Gheorghiu o voi edita-o eu, iar beneficiul net, după ce se vor deduce cheltuielile casei de editură, va fi vîrșat în întregime unui fond nobil de ajutorare a clasei muncitoare, sper să adun sumele necesare ca să fac la Brăila, apoi aiurea, ospățării populare unde să găsească hrană și adăpost acela care mai sînt și azi pe drumuri, așa cum am fost eu pînă ieri.

Vom face cărții o lansare din cele mai răsunătoare. Nici un muncitor nu trebuie să se lipsească de ea.

Dintr-un dosar de siguranță

Mîine, luni 16 martie cor., apare nr. 2 al revistei „Era nouă” organ deghizat de doctrină marxistă al partidului comunist din România, imprimată fiind la tipografia „Modernă” din Calea Victoriei, cu un tiraj dublat de 4 000 exemplare, fiind cerută și în provincie. Spre deosebire de primul număr, în care problemele erau tratate într-o manieră științifică, academică, iar elogiile la adresa leninismului și a U.R.S.S.-ului erau strecurate în chip subtil ; în numărul 2 se observă o vădită evoluție spre tonul agitatoric, propagandistic și organizatoric.

De semnalat în special este articolul fruntașului comunist avocatul Lucrețiu Pătrășcanu, tratînd despre formula „statului țărănesc”. Pe marginea acestei teme din programul partidului național-țărănesc, Lucrețiu Pătrășcanu dezvoltă un studiu asupra folosinței formulei statului țărănesc pe care o agită național-țărăniștii — despre care spune că deși are o suprafață revoluționară, totuși ea nu poate rezolva problema specificului social al României [...]

Socotim necesar să arătăm că această revistă este cu totul dăunătoare ordinii și siguranței statului, prin aceea că servește interesele partidului comunist din România, înlocuind presa ilegală și clandestină cu serii de doctrină comunistă.

Stocul celor 4 000 exemplare se află în prezent încă neridicată la tipografia „Modernă”, imprimată fiind cu aprobarea Cenzurii.

Menționăm și faptul că dl. Prim Comisar Regal al Consiliului de Război Corpul II Armată s-a sesizat personal de scrierile cu caracter revoluționar apărute în această revistă și în consecință a semnalat cazul d-lui general comandant.

Vasile Alecsandri către Aristizza Romanescu

Dragă Getta,

Îmi ceri un sfat și, deci, nu știu cum să conștalez interesele d-tale cu ale teatrului.

Dorința mea și a tuturor persoanelor ce se gîndesc la înalțarea artei dramatice este de a te vedea reîntrită pe scena marelui Teatru, unde ai creat atîtea roluri importante și unde te așteaptă succesiuri netăgăduite.

Dacă însă Comitetul, precum mă asigur, arată rea voință în privința d-tale, dacă unii din Societari fac intrigă pentru ca să te vadă depărtată din sinele lor, atunci nu-ți rămîne decît a primi propunerile ce ți s-au făcut de antrenorii teatrului Bosel, și a aștepta timpuri mai favorabile.

Opera italiană, de va fi bună, va produce negreșit mari pagube Teatrului Național, căci Societatea Bucureșteană va prefera să audă mișcînd decît declamînd; prin urmare ea va veni mult mai rar ca să asiste la reprezentațiile românești. Se poate dar întîmpla ca în prezența acelei stări de lucruri, Comitetul se aibă recurs (sic!) la talentul d-tale pentru acoperirea deficitului ce se va produce în veniturile teatrului.

Oricum să fie, te sfătuiesc să nu rămîi departe în iarna aceasta, ci să giochi chiar pe un teatru (sic!) secundar, pentru ca să fii neconștient în ochii publicului. Loin des yeux, loin du coeur, zice francezul. Acest adevăr se aplică mai cu deosebire artiștilor.

Titu Maiorescu către scriitorul austriac Karl Emil Franzos

București, 6/18 octombrie 1877

Mult stimată domn,

Din însărcinarea autoarei, am onoarea a vă trimite alăturat Schițele românești. E o datorie elementară și o obligație față de autorul „tablourilor culturale“ [...] O fac cu atît mai multă plăcere, cu cît doresc ca acea cîrtică să contribuie la răspîndirea unei cunoașteri mai bune a literaturii românești în Germania, în același sens în care v-ați exprimat și dv. dorința [...]

Poate că în această cîrtică veți găsi îndemnul de a-mi satisface rugămîntea și de a o discuta, de pildă, în „Prezentul“. Însăși autoarea și traducătoarea cărții, Doamna Mite Kremnitz, este o fiică a cunoscutului meu Bardelben, a rectorului de atunci al Universității din Berlin. Educată în Anglia, s-a căsătorit foarte tîrziu cu Dr. Kremnitz. Sînt de cîțiva ani în București, unde el conduce împreună cu alții secțiunea chirurgicală a Spitalului Brîncovenesc. Cu ce spirit viu această înaltă dăruită Doamnă îmbrățișează noua țară și noua viață, cartea o dovedește. Și eu cred că avem în față prima încercare, care va avea urmări foarte importante.

Îmi permit să închei cu dorința ca această scrisoare să fie începutul unor relații literare între noi. Ar mai fi de spus unele lucruri despre „tablourile“ dv. „culturale“ din România, pe care de fapt le găsesc corecte în mare parte. În orice caz, vă rog să vă adresați mie ori de cîte ori aveți nevoie de o notă sau ceva de procurat din România. Vă stau la dispoziție cu toată plăcerea.

Primiți, vă rog, stimată domn, expresia considerațiilor mele celei mai înalte.

(Urmare din p. 58)

Unirea!

...Voievodul Mihai și-a sporit stăpînirea, cucerind Moldova și alînd-o la Transilvania și Țara Românească, rămînînd acum singur principe al celor trei provincii, după ce a izgonit pe Ieremia, care a fugit la cancelarul Poloniei [Ioan Zamoyiski].

Mihai a intrat în Moldova din pricina marelui cancelar al regelui Poloniei; [acesta] sperînd să numească acolo [în Transilvania] un principe dacă va căpăta și consimțămîntul sultanului, a pregătît o armată în Polonia spre a veni și recuceri provincia în numele lui Sigismund. Despre care [lucru] auzind Mihai, a intrat el mai întîi în Moldova, unde cancelarul hotărîse el însuși să se întărească, dîndu-i lui Ieremia forțele sale și [lăsînd] toată puterea acestui principe. Cancelarul a rămas la marginile țării și Mihai înăuntrul ei cu o oștire puternică — cum se spune — de 70 000 ostași, avînd mare ajutor și de la țarul Moscovei [Boris Godunov] și de la [arhiducele] Maximilian, care a averizat pe cancelar că Mihai face parte din tabăra imperialilor și s-a sfătuit cu împăratul.

Henry Lello către Sir Robert Cecil

1600, 29 mai, Constantinopol (original englez), doc. 198.

„...L-a împresurat și l-a ucis“

Acum 14 zile am adus la cunoștința Excelenței Voastre [știrea] că Maximilian, împreună cu Mihai au izgonit pe Sigismund și au intrat în Transilvania. De atunci s-a confirmat — cu excepția intrării lui Maximilian, care a rămas la graniță, în-doindu-se de consimțămîntul populației sau din altă cauză și trimițînd în locul său pe George Basta — că între acesta din urmă și Mihai (după cum am primit acum știre) a izbucnit o mare neînțelegere, cine să fie căpetenia [țării] și pe cînd Mihai dormea în cortul său, Basta l-a împresurat [cu oștenii săi] și l-a ucis [...] Se spune că aceasta s-ar fi datorat împăratului, el în-doindu-se de credința lui Mihai!

Henry Lello către Sir Robert Cecil.

1601, septembrie 12, Constantinopol (original englez), doc. 216.

Selecția documentelor prezentate s-a făcut în redacție. Traducerea lor aparține lui Paul Cernovodeanu, cu excepția documentului 49, tradus de Aurel Decei și a documentelor 33 și 35 traduse de I. M. Ștefan. Notele din documente și comentariile introductive aparțin, de asemenea, lui Paul Cernovodeanu.

AGENTUL SECRET AL SECOLULUI

IURI KOROLKOV

Ei
s-au
jertfit
pentru
victorie

Strict secret, în caz de pericol se va arde — așa se intitulează cartea publicistului sovietic Iuri Korolkov, dedicată eroului Richard Sorge, lucrare cu care cititorii noștri au făcut cunoștință în numerele anterioare. Începând cu anul 1929, Sorge devine lucrător al serviciului de informații sovietic. În 1930, „Centrul” de la Moscova îl trimite în China. După trei ani petrecuți aici, Richard Sorge primește o nouă însărcinare, de data aceasta în Japonia.

Obiectivul operației „Ramsai” este de a furniza „Centrului” știri despre atitudinea Japoniei militariste față de Uniunea Sovietică, despre dotarea tehnico-militară, ca și despre relațiile sale cu cel de-al III-lea Reich. În îndeplinirea riscantei lui misiuni, Richard Sorge, alias Ramsai, este ajutat de ziaristul Branko Vukelić, de radiotelegrafistul Max Klausen, de Hozumi Ozaki, consilier al primului ministru Konoye, ca și de pictorul Miaghi.

Correspondentul ziarului german „Frankfurter Zeitung” — căci aceasta este calitatea oficială a lui Sorge în Japonia — cîștigă prietenia atașatului militar nazist Eugen Ott și reușește să pătrundă în cele mai importante cercuri politice și militare nipone.

După câteva zile, înarmat cu un aparat fotografic minuscul, Ozaki se îndreaptă spre cabinetul prințului Konoye. Inițial se gândise să ascundă aparatul în servietă, dar Sorge îl sfătuisese să-l țină în buzunar. Evident, și într-un fel și în celălalt, riscul era foarte mare. Documentele secrete erau păzite cu strășnicie de cerberii Kempeitaiului care, în pofida faptului că Ozaki era recomandat

de primul ministru, puteau să-l percheziționeze oricînd. Șeful serviciului de documente secrete se mulțumi însă să facă o plecăciune adîncă în fața consilierului lui Konoye. Da, desigur, știa despre ce e vorba, domnul prim-ministru îl informase. Dar să-i fie iertată îndrăzneala — funcționarul se înclină din nou — domnul consilier era rugat să intre fără servietă...

Bombean pentru o necunoscută

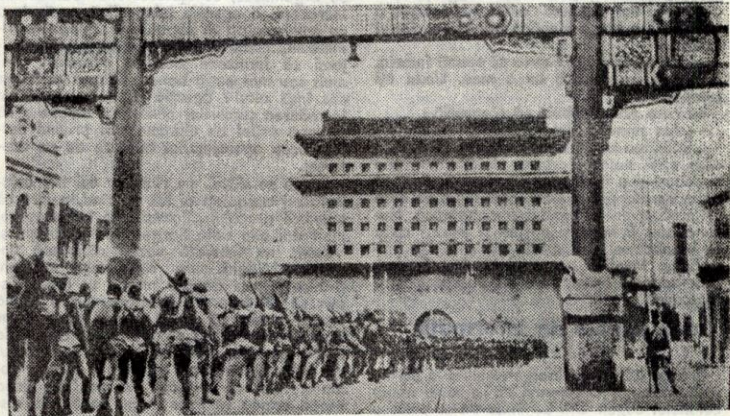
Funcționarul îl conduse într-o încăpere separată și se retrase. Ozaki răsuflă ușurat. Trecuse cu bine de prima încercare. Se afla „între patru ochi” cu documentele secrete, în care stătea scris, negru pe alb, ce avea să întreprindă Japonia în următorii doi ani. „Aprobat de Consiliul de Miniștri” — citi Ozaki pe prima filă și apăsă pe declanșatorul aparatului. Încă un făcănit, încă o filă întoarsă. Dosarul era voluminos. Ozaki îl fotografie febril, filă cu filă, consumind mai multe microfilme, apoi începu să-l citească pe îndelete. Din documente rezulta că Japonia pregătea o agresiune împotriva Chinei. „Cine vrea să prindă un pui de tigru trebuie să pătrundă în viziuna fiarelor”, citi la un moment dat Ozaki fraza pe care o auzise, cu câteva zile înainte, din gura primului ministru Kohey.

Brușc, în spatele lui se deschise o ușă. Ozaki n-avu timp să se întrebe dacă această

În aceeași seară, un nou mesaj cifrat luă drumul „Centrului”: „Japonia încearcă să inducă în eroare alte state — scria Sorge — lăsînd impresia că intenționează să atace Uniunea Sovietică în viitorul cel mai apropiat. Părerea mea este însă alta: Japonia nu are de gînd să declanșeze acum un război împotriva U.R.S.S. Ea își concentrează întreaga atenție asupra Chinei continentale...” Acest mesaj, conținînd informații de primă importanță, se cuvenea să fie argumentat cu documente. Fotocopiile după planul secret trebuiau deci să ajungă cu orice preț de la Tokio la Moscova. Dar cum?

Anna Klausen, soția radiotelegrafistului Max Klausen, îl privi mirată pe Sorge cînd acesta dădu buzna în bucătărie. Mirarea ei crescuse și mai mult cînd Sorge îi propuse „să se repeadă” pînă la Șanghai...

Membrii grupului „Ramsai” recurgeau deseori la ajutorul Annei. Fără să fie inițiată în toate tainele, ea era deseori rugată să meargă în cutare sau cutare loc și să ros-

În vara anului 1937 a reînceput ofensiva Japoniei militariste în China

intrare inopinată prevestea vreun pericol, căci în aceeași clipă răsună vocea amabilă a funcționarului care-l primise.

— Domnul consilier are nevoie de ceva?

Nu, domnul consilier nu dorea decât să-i mulțumească pentru amabilitate și „să transporte cu bine aparatul fotografic și clișeele pe sub nasul cerberilor de la Kempeitai” — adăugă Ozaki, de data aceasta în gînd.

tească o anumită parolă primind sau înmîînd un plic al cărui conținut îl ignora. Uneori, Anna trebuia să transporte piesă cu piesă, într-un coș cu zarzavaturi, aparatul stației de radioemisie-recepție. De data aceasta, însă, era vorba de o călătorie la Șanghai. Nici mai mult nici mai puțin! Anna nu avea un spirit prea îndrăzneț și lui Sorge îi trebuiau câteva ore pentru a o convinge (și a se convinge pe sine însuși) că deplasarea la Șanghai avea să se termine cu bine.

Tot timpul drumului Anna nu se putu dezbăra de sentimentul că primejdia o pîndea la fiecare pas. La un moment dat își spuse că 11a starea ei de neliniște contribuia desigur vecinătatea numeroșilor ofițeri japo-

nași care călătoreau în același avion. La dreapta ei ședea un general. „O simplă întâmplare?” — se întreabă Anna. Avea impresia că toți acei ofițeri știau că în cordo-nul ei erau ascunși zeci de metri de peliculă dezvoltată.

La Port Arthur, unde ofițerii japonezi coborâră, generalul se înclină ceremonios în fața ei și se prezentă: Doihara Kendezi. Numele nu spori însă emoțiile Annei Klausen. Ea nu știa că generalul Doihara era unul dintre cei mai versați agenți ai contra-spionajului japonez. Nu știa nici că apariția lui în orice punct al continentului asiatic prevestea evenimente de cea mai mare importanță. Or, Doihara pleca pe continent, în Manciuria. Fusese numit comandant al Diviziei 14, strămutată și ea în China.

Rămășă singură, Anna reuși să-și adune gândurile. O dată ajunsă la Șanghai, ea trebuia să-și transforme prețiosul condon în niște simple bomboane învelite în poleială și apoi să se oprească, la o anumită oră, în fața magazinului universal de pe Bubbling Well Road*. Avea să poarte un taior de culoare deschisă, cu o broșă neagră, impo-dibită cu un diamant artificial. Aștepta o femeie cu o broșă identică prinsă la reverul taiorului.

— Ce coincidență! Avea să spună femeia. Broșa dv. e identică cu a mea. Unde ați cumpărat-o?

La care Anna trebuia să răspundă:

— Am primit-o din Karlsbad.

„Întilnirea se desfășură întocmai. Anna se oferă să-i noteze adresa bijutierului din Karlsbad și o rugă pe necunoscută să-i trimită puțin poșeta și cutia cu bomboane, pe care — preciză ea — tocmai o cumpărase. Necunoscuta îi înapoie poșeta și păstră cutia cu bomboane, mai exact, cu cele 38 microfilme învelite în poleială. Din Șanghai, „bomboanele” urmau să călătorească spre Moscova.

Două canale de Informații

În locul lui von Dirksen, rechemat la Berlin, ambasador al Germaniei la Tokio fu numit colonelul Eugen Ott. Schimbarea se petrecu în primăvara lui 1938, la mai puțin de un an de când trupele japoneze declanșaseră incidentul de pe podul Lugonjiao reluind, după o expectativă de cinci ani, operațiile militare pentru ocuparea întregii Chine.

Ott îi arătă lui Sorge radiograma proas-păt sosită de la Berlin.

„Tokio. Așașatului militar colonelului Eugen Ott. Cifrul ambasadorului.

Führerul a dispus scoaterea dv. din ca-drele active ale armatei, în eventualitatea

unei activități diplomatice. Führerul inten-ționează să vă numească ambasador al Reichului la Tokio. Comunicați urgent dacă sinteți pregătit pentru a lua în primire acest post. În cazul în care aveți obiecții, se im-pune venirea dv. la Berlin spre a le expune personal Führerului.

General-colonel Ludwig Beck
șef al Marelui Stat Major”.

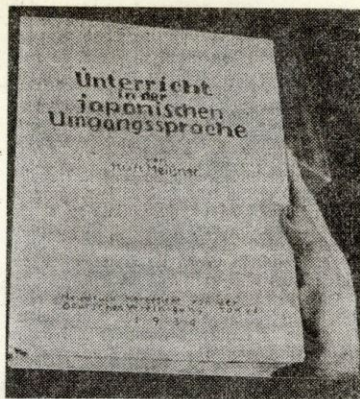
Colonelul Eugen Ott nu avea nimic de obiectat la intențiile Führerului. Împreună cu „bunul lui prieten”, Richard Sorge, el red-actă o radiogramă de răspuns, prin care înștiința Berlinul că era gata să ia în pri-mire înaltul post diplomatic.

Ascensiunea lui Ott îi convenea de mi-nune lui Sorge, căci confidențele unui am-basador puteau fi mult mai interesante de-cît cele ale unui atașat militar. De altminteri, curînd după izbucnirea conflictului armat nipono-chinez, Sorge făcu tot posibilul pen-tru a găsi noi surse de informații, care să-i dea amănunte suplimentare despre opera-țiile militare din China, altele decît cele publicate în comunicatele oficiale. El reuși să organizeze, cu ajutorul unor oameni de încredere, o agenție telegrafică particulară cu colaboratori în Japonia și China. În pri-mele săptămîni de existență, agenția se mul-tumi să furnizeze ziarelor informații mai mult sau mai puțin banale. Planul lui Sorge era însă altul: agenția trebuia să cîștige încrederea cercurilor militariste nipone și să dispună astfel de ultimele știri privind des-fășurarea operațiunilor militare de pe con-tinent.

Sorge se sfătui, pe rînd, cu cei trei cola-boratori apropiați ai lui. Pe rînd, pentru că membrii grupului „Ramsai” se întîlneau cel mult doi câte doi; Sorge, Ozaki, Miaghi și Mukelci nu fuseseră văzuți niciodată îm-preună. Miaghi, care avea mulți prieteni printre ofițerii de stat major, se arătă dis-pus să le sugereze acestora, într-o primă etapă, ideea că statul major al trupelor expediționare avea nevoie de un centru de presă propriu și că, de altfel, era cazul ca militarii să preia controlul asupra co-municatelor cu caracter militar. În a doua etapă urmau să intre în joc legăturile su-puse ale lui Ozaki.

Miaghi lucra oprit de bine, încît în scurt timp la Marelui Stat Major al armatei japo-neze începu să se discute cu aprimdere des-pre necesitatea creării unui centru de presă în subordinea statului major al trupelor expediționare, care să dea publicității ul-timele știri de pe front. Cercurile guverna-mentale, în frunte cu Konoye, socotiră că dorința ofițerilor era îndreptățită. Consilie-rul Ozaki fu de aceeași părere, dar își per-mise o sugestie: merita oare să se che-ltuiască timp și bani pentru organizarea unui centru de informare, de vreme ce exista deja o agenție telegrafică bine pusă la punct? Guvernul n-avea decît s-o treacă în subordinea statului major al trupelor expe-

* Pe vremea aceea, europenii dădeau stră-zilor din orașele chinezești denumiri străine, de cele mai multe ori în limba engleză. În cazul de față, e vorba de „bulevardul Izvo-rului care face bășici” — (n.r.).

După acest manual de conversație, „Ramsai” a reușit să învețe destul de corect limba japoneză

diționare, fără bătaie de cap și fără cheltuieli. Totul părea atât de simplu și de eficace, încât propunerea lui Ozaki întruni aprobarea unanimă.

Sorge dispunea deci de două excelente canale de informații: pe de o parte agenția de presă a statului major al trupelor expediționare nipone, pe de altă, ambasadorul Germaniei la Tokio, Eugen Ott, care, o dată cu numirea în noul post, fusese avansat la gradul de general. El nu se mărgini însă să culeagă noutățile sosite prin aceste două canale. Pentru a se documenta la fața locului, Sorge întreprinse, în calitate sa de ziarist, o călătorie în China, în zona ocupată de trupele japoneze. Întors apoi la Tokio, el frecventă cu regularitate restaurantul „Imperial”, locul de întrunire al corespondenților de presă acreditați în capitala Japoniei. Din avalanșa de știri, reale sau imaginare, comentate de zariști, un agent bine informat, cum era Sorge, putea desprinde oricând adevăruri utile.

Accidentul

Descendent dintr-o veche familie de samurai, colonelul Hiroshi Osima, atașat militar în Germania, se bucura de prestigiu nu numai în cercurile extremiste nipone, dar și la Curtea Imperială. În virtutea convingerilor sale profasciste, colonelul Osima era un susținător fervent al alianței japo-germane.

Sorge îl cunoscuse personal la o recepție dată de Ambasada germană din Tokio.

Cu mult înaintea însă, încă de cind domeniul lui Canaris reușiseră să descopere cifrul folosit de atașatul militar nipon, activitatea lui Osima nu mai avea secrete pentru „Ramsai”. Amănuntele îi parveneau printr-unul din principalele lui canale de informații: Ambasada germană. Acolo află Sorge că la Berlin luase ființă o organizație diversionistă germano-niponă, sub conducerea lui Osima, care între timp devenise general. Renunțând la Canaris și începând să colaboreze cu Himmler, Osima făcea pregătiri concrete pentru alcătuirea unor grupe de diversioniști, care urmau să fie trecute ilegal în U.R.S.S. Eugen Ott îi dezvăluie lui Sorge, printre alte amănunte, că diversioniștii trebuiau să pătrundă pe teritoriul U.R.S.S. prin Caucaz și Afganistan. Cind cuplul Himmler-Osima își puse planul în aplicare, începură să se petreacă lucruri ciudate. Grănicerii sovietici, ca și cind ar fi fost avizați, interceptară citeva loturi de diversioniști. Eșecul operațiilor de la granița afgano-sovietică păru atât de scandalos, încât șeful serviciului nipon de contrainformații din Kabul trebui să fie rechemat.

Ecurile activității lui „Ramsai” se făcuseră deci simțite la mii de kilometri depărtare.

Tot la Ambasada germană Sorge află că trupele japoneze intenționau să declanșeze un conflict armat la granița cu U.R.S.S. în regiunea lacului Hasan. De altfel, cu puțin înainte, Miaghi îl informase pe Sorge că spre frontiera Uniunii Sovietice fusese trimis un lot masiv de topografi, care urmau să definitiveze, în cel mai scurt timp posibil, harta regiunii din preajma lacului Hasan. Pe de altă parte, generalii Itagaki și Doihara se întorseseră din China. Itagaki fusese numit ministru de Război, avându-l ca adjunct pe generalul Toja. Evenimentele se înălțau acum într-unul singur: agresiunea din zona lacului Hasan. Pentru a cifra și transmite „Centrului” această știre de cea mai mare importanță, Sorge conveni să se întâlnească cu Klausen în seara zilei de 14 martie 1938. În acea seară însă, neprevăzutul fu că pe-aci să curme brusc existența grupului „Ramsai”.

Legătura cu Moscova fusese fixată pentru ora două noaptea. Trecuse însă de miezul nopții și Sorge nu reușise încă să se smulgă din mijlocul ofițerilor germani, pe jumătate beți, care se încăpăținaseră să-l rețină la restaurantul „Rheingold”. Cind izbucni, în cele din urmă, să evadeze se făcuse unu și jumătate. Sorge se aruncă în șaua motocicletei și porni ca un bolid pe străzile la acea oră pustii. Spera să cifreze cel puțin prima filă din cele citeva pe care le avea în buzunar. De celelalte s-ar fi ocupat în timp ce Klausen ar fi transmis prima pagină cifrată.

Motocicleta zbura pe lângă stîlpii de telegraf. Casa lui Klausen se apropia văzînd cu

ochii. Trebuia să treacă de ea, pentru a se convinge că totul era în ordine, iar pe urmă să se întoarcă. Încă un minut... În aceeași clipă în fața lui răsări, ca din pămint, un automobil. Sorge viră brusc la dreapta, cu intenția de a-și continua cursa pe trotuar. Motocicleta refuză însă să-l asculte și intră, cu toată puterea, în zidul unei clădiri.

Cînd își recăpătă cunoștința înțelese, îngrozit, că se afla la spital. Rafase legătura cu Moscova... Textul mesajului era la el în buzunar... În următoarele ore, sau poate chiar minute, Kempeitailui ar fi putut face a descoperire senzațională... Sorge cunoștea obiceiurile Kempeitailui. Orice bolnav ajuns la spital era percheziționat, interogată, înregistrat. Încercă să se miște, dar își pierdu din nou cunoștința. Niște zguduiri bruște îl treziră. Bronchierii ridicaseră targa și-l purtau undeva. Nu! Trebuia să se împotrivească cu orice preț! Altminteri va fi prea târziu.

Patru minute întârziere

Un medic se aplecă spre rănit, încercînd să prindă sensul cuvintelor care ieșeau din gura lui înșingurată, cu dinții spații. Rănitul cerea să-i fie adus un oarecare Max Klausen. Cît mai urgent! Să i se telefoneze chiar atunci și să fie chemat la spital! Medicul japonez îl privi nedumerit pe europeanul încăpățînat, care începea să se zbată ori de cîte ori cineva încerca să-l atingă și repeta într-una că-l vrea pe Max Klausen. Trebuia să-i promită că-i va telefona de îndată.

Klausen sosi la timp. La indicația lui Sorge, scoase din buzunarul lui textul mesajului către „Centru” și se grăbi să plece. În sala de așteptare se înfilă cu agenții Kempeitailui, care sosiseră la numai patru minute după Klausen. Ei avură doar prilejul să constate că accidentatul era doctorul Richard Sorge, corespondentul cunoscutei publicații germane „Frankfurter Zeitung” și prietenul ambasadorului Eugen Ott. Trebuia însă să-și amine tradiționalul interogatoriu, căci pacientul își pierduse din nou cunoștința. Doctorii constataaseră traumatisme craniene, fisuri ale maxilarului inferior, luxația umărului, în afară de cîțiva dinți săriți și mulți alții spații.

Deși cu întârziere, Max Klausen reuși totuși să transmită „Centrului” mesajul cifrat. Dar în registrele Kempeitailui apărură o nouă însemnare:

„15 martie 1938, ora 19.20. A fost semnalată activitatea unui post clandestin de radioemisie-recepție pe unde scurte [...]. Se presupune că postul este instalat la bordul unui submarin staționat în apropierea insulei Itsu. Textul mesajului n-a putut fi descifrat”. Registrul Kempeitailui conținea zeci de însemnări similare, fiecare cu aceeași mențiune: „Textul mesajului n-a putut fi descifrat”. Căci de fiecare dată misteriosul radiotelegrafist folosea altă lungime de undă și alt cifru.

După cîteva săptămîni, medicii dădură voie doctorului Sorge să lucreze. Rezerva lui se transformă atunci într-un veritabil birou de presă. Nici unul dintre colaboratorii săi

JAPONIA SE PREGĂTEȘTE DE RĂZBOI

— microcronologie —

1931

18 SEPTEMBRIE

— Se produce așa-zisul „incident de la Mukden”; armata Japoniei militariste atacă prin surprindere trupele chineze staționate la Mukden (azi Șenian), dezlănțuind agresiunea împotriva Chinei.

1932

28 IANUARIE

— Trupele japoneze debarcă la Șanghai.

3 MARTIE

— În urma agresiunii imperialiste japoneze, Manciuria este transformată într-un stat marionetă denumit „Mancinko”, sub „protecția” Japoniei.

5 MAI

— Încheierea la Șanghai a convenției de armistițiu japono-chineze.

1933

27 MARTIE

— Japonia se retrage din Societatea Națiunilor.

1934

17 APRILIE

— Guvernul japonez publică un memorandum privind telurile sale imperialiste în China.

1936

25 NOIEMBRIE

— Germania fascistă și Japonia militaristă încheie un tratat militar-politic la care,

1937

7 IULIE

— „Incidentul de pe podul Marco Polo”: trupe japoneze atacă unitățile chineze de la podul Lugontiao (Marco Polo) de la sud-vest de Pekin. Reîncepe războiul japono-chinez pentru ocuparea întregii Chine.

23 IULIE

— Unități ale armatei japoneze ocupă orașul Pekin.

1938

29 IULIE — 11 AUGUST

— Agresiunea militaristilor japonezi împotriva U.R.S.S., în regiunea lacului Hasan, lângă Vladivostok. Forțele nipone sînt înfrînte.

la 6 noiembrie 1937, va adera și Italia mussoliniană, creîndu-se astfel Axă Berlin-Roma-Tokio.

Richard Sorge într-unul din rarele sale momente de destindere

nu-l vizită însă la spital; totuși Sorge continuă să țină legătura cu ei prin intermediul lui Isii Hanako, Mitiko — cu acest nume o alintă el pe Isii — se dovedește un ajutor neprețuit. Era punctuală, conștiincioasă și discretă. Nu se interesa niciodată ce conțineau plicurile pe care i le transmitea lui Vukelić sau Ozaki și nu se arăta intrigată când Sorge îi repeta: „Numai lor și nimănui altcuiva”.

Plicurile conțineau ultimele știri aflate de Sorge de la Eugen Ott și de la membrii ambasadei, care-l vizitau cu regularitate: în conflictul armat, care urma să fie declanșat în regiunea lacului Hasan, armata din Kwangtung intenționa să tatoneze forțele armatei roșii în Orientul Îndepărtat; rezultatele acestui conflict aveau să influențeze orientarea ulterioară a politicii guvernului japonez; cercurile militariste ceruseră fonduri suplimentare pentru înarmare și cererea le fusese satisfăcută.

În timp ce „Centrul” recepționa aceste informații, „Frankfurter Zeitung” primi și el un articol intitulat Japonia își adună forțele,

semnat de corresponsentul de la Tokio. „Mai mult ca oricând — scria Sorge — declarațiile oficiale ale politicianilor japonezi dezvăluie intenția lor de a continua războiul cu China. Până și șeful guvernului, prințul Konoye, consideră de cuviință să precizeze punctul de vedere al guvernului cum că «lupta abia începe». Legea cu privire la economia de război și mai cu seamă legea cu privire la mobilizare semnifică, de fapt, trecerea la «mobilizarea generală»*. Bugetul a luat proporții colosale de la două miliarde de yen în 1936, deci înainte de conflictul cu China, a ajuns anul acesta (1938 — n.r.) la 8,5 miliarde de yen...”

Curând după apariția legilor la care se referea Sorge, la 29 iulie 1938, militaristii japonezi își începură agresiunea din zona lacului Hasan, lângă Vladivostok. La 11 august 1938, forțele atacatoare se văzură însă nevoite să bată în retragere și să accepte tratativele de pace în condițiile cerute de Uniunea Sovietică.

(Va urma)

* La 26 martie 1938, în Japonia a fost adoptată legea „Cu privire la mobilizarea generală a națiunii” — (n.r.).

GEORGE WASHINGTON

„Miturile care acaparează sentimentele unui popor vreme de două secole capătă o autenticitate aproape istorică. Veritabilul George Washington, care a trăit între 1732 și 1799, ar figura la loc de cinste în letopiseșul oricărei țări. Dar celălalt George Washington, cel care trăiește în inimile compatrioților săi, a exercitat asupra lor o influență cu mult superioară celei întemeiate pe argumente biografice sau pe realizări efective“.

(R. B. Nye și J. E. Morpurgo : A History of the United States, Londra, 1970, p. 203)

NICOLAE MINEI

Pe la mijlocul secolului XVIII, „Circuma lui Raleigh“ din Williamsburg avea o sală special destinată dansurilor și intitulată orgolios *Apollo*. Dar numele zeului grec al frumuseții nu reușea să camufleze modesta realitate : sala semăna cu o șură, iar ceea ce se dansa între cei patru pereți de birne aducea mai curind cu jocurile populare din satele Angliei, decât cu gavotele la modă în saloanele londoneze. Nici nu era de mirare : la *Apollo* săltau și tropăiau locuitorii unui oraș care era pe atunci capitala Virginiei — cea mai veche colonie britanică din America de Nord. Și, deși printre virginieni se numărau cîțiva mari latifundiari, cărora imensele plantații de tutun le dădeau aspirații și ifose aristocratice, moravurile purtau o amprentă rurală, majoritatea populației fiind alcătuită din fermieri și meșteșugari de țară.

Printre entuziaștii dansatori, cel mai celebru era un tânăr robust și înalt, cu pielea arsă de soare, fruntea lată, umerii obraji-lor ieșiți în afară și ochi albaștri-cenușii,

care aruncau în jur priviri atente și cercetătoare. Reputația vinjosului flăcău data dintr-o seară cînd, în sunetele unor melodii ca „Jiletca zdrențuită“ sau „A fost rău, acum e bine“, dansase mai bine de trei ore, fără nici o întrerupere. Dar nu numai de atunci — și nu numai din pricina recordului închinat Terpsychorei — mamele cu fete de măritat din lumea bună a capitalei țesau discrete proiecte în jurul tânărului, care era om cu stare, în ciuda vîrstei sale.

Numele lui : George Washington.

Eșecuri militare

În 1657, John Washington, fiul unui pastor anglican, traversase Atlanticul pentru a se stabili în satul Bridges Creek, din Virginia. În casa pe care și-o construise acolo, s-a născut la 22 februarie 1732 strănepotul său, George. Orfan de tată la 11 ani, băiatul a rămas sub tutela fratelui său mai mare, Lawrence, care l-a luat cu sine la Mount Vernon, pe malul fluviului Potomac.

După cîțiva ani de învățătură în pripă și pe apucate, tânărul George nu cunoștea

decit o brumă de latină și nici o limbă vie în afara englezei, cu a cărei ortografie nu s-a împăcat prea bine niciodată. În schimb, avea talent la desen și o reală înclinație pentru trigonometrie, ceea ce explică de ce, la vârsta de numai 17 ani, a putut fi numit *surveyor* — un fel de subinginer cadastral al comitatului.

Încă din fragedă tinerețe, Washington a devenit un bogat proprietar rural: celor 280 acri moștenii de la tatăl lui, a adăugat alți 878, cumpărați încă înainte de a împlini 21 ani. După moartea fratelui său Lawrence și a fiicei acestuia, Sarah, grație terenurilor căpătate prin testament, domeniile din posesia lui au atins o suprafață de 4 000 acri, pe cuprinsul cărora lucrau cîteva sute de sclavi negri.

Ca mulți dintre concetățenii săi de același rang social, Washington era ofițer în cadrul *militiei* — forma de organizare militară a coloniștilor (sau provincialilor, cum li se mai spunea), titlatura de *armată* fiind rezervată în exclusivitate trupelor expediționare venite din Anglia. Cu un grad echivalent celui de locotenent-colonel, el a participat, în 1754 la două ciocniri, cu francezii, marii rivali ai britanicii în America de Nord. Dacă în prima luptă, tinărul ofițer a înregistrat o victorie destul de discutabilă asupra unui detașament care pare să fi fost mai degrabă o solie, cea de-a doua „bătălie” s-a soldat cu un rezultat net defavorabil englezilor: Washington a trebuit să capituleze în micul său fort înjghebat în grabă. Un an mai târziu, ca ofițer de stat major al generalului Edward Braddock, venit în fruntea unui mic corp expediționar pentru a cuceri de la francezi fortul Duquesne, Washington a gustat amarăciunea unei noi înfrîngerii. De data aceasta, însă, vina nu mai era a lui, așa încît spiritul de previuune, singele rece și curajul de care făcuse dovadă i-au adus avansarea la gradul de colonel și funcția de comandant al înregii *militii* din Virginia.

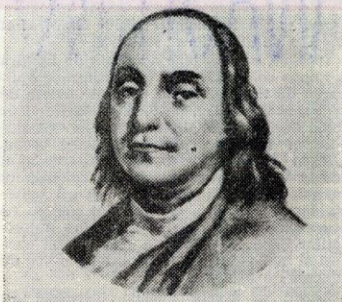
În această calitate, a luat parte la războiul de șapte ani dintre Franța și Anglia, la capătul căruia, prin tratatul semnat în 1763, Canada avea să treacă în stăpînire britanicilor. Dar el demisionase din *militie* încă din 1758, căsătorindu-se un an mai târziu cu o văduvă, Martha Dandridge, a cărei zestre l-a făcut unul dintre cei mai avuți latifundiari ai Virginiei. Cariera sa militară părea a intra definitiv în domeniul trecutului.

Englezii de mîna a doua...

Factura războiului de șapte ani s-a dovedit foarte ridicată pentru Londra. Dar dacă cucerirea Canadei fusese scump plătită, păstrarea ei costa și mai mult. Față de cheltuielile care atingeau 420 000 lire sterline, veniturile dobîndite de metropolă

nu depășeau suma de 16 000 lire. Clasele conducătoare din Marea Britanie s-au decis să pună capăt acestei situații și să „rentabilizeze” coloniile din America de Nord.

Vechilor obligații impuse „englezilor de peste Atlantic” li s-au adăugat altele noi. Ca și în trecut, coloniile trebuiau să producă materii prime pentru industria britanică, să cumpere surplusurile acesteia, să nu facă negoț direct cu alte țări, să întrețină pe spezele lor trupele expediționare etc. Legată în mod silit de lira sterlină, moneda colonială suferea un proces continuu de depreciere. Guvernatorii celor treisprezece colonii erau îndemnați să folosească dreptul de veto ori de cite ori adunările legislative locale adoptau măsuri de promovare a unei industrii autohtone.

Benjamin Franklin folosea orice prilej pentru a expune europenilor argumentele concetățenilor săi în favoarea independenței

Marina britanică patrula în largul coastelor americane, pentru a împiedica orice tentativă de legătură economică directă între colonii și restul lumii.

În 1764, guvernul de la Londra a trecut prin parlament așa-numita *lege a zahărului*, prin care se puneau noi taxe vamale asupra acestui produs și a melasei, ambele importate din Indiile Occidentale. Tot atunci s-a extins la toate coloniile interdicția folosirii scrisorilor de credit și obligativitatea de a plăti impozitele și taxele în bani gheață. Crearea unui teritoriu rezervat indienilor dincolo de lanțul munților Allegheny a stîrnit de asemenea o profundă iritare în rîndurile coloniștilor, ale căror tendințe de expansiune spre vest se accentuau din ce în ce. În treacăt fie spus, această opreliște nu l-a împiedicat pe Washington să achiziționeze 33 000 acri de

IN CONGRESS July 4th 1776

Unanimous Declaration of the thirteen United States of AMERICA.

La 4 iulie 1776 — Congresul de la Philadelphia proclamă independența „Colonilor Unite”, cerându-i lui Washington să apere cu orice preț New Yorkul

terên virgin în bazinul râului Ohio, aflat dincolo de „frontiera” stabilită.

În 1765, o nouă lege adoptată de Londra a impus colonilor sale transatlantice aplicarea de timbre fiscale pe toate actele de vânzare-cumpărare, pe toate facturile și pe toate documentele tipărite, inclusiv pe ziarele și revistele publicate peste ocean. „Legea timbrului” a dat naștere unui imens val de nemulțumire în colonii, nu numai pentru că aducea o povară materială suplimentară, ci mai ales pentru că reprezenta un mijloc la îndemâna autorităților britanice pentru a exercita un control și mai strict asupra opiniei publice de dincolo de Atlantic.

Lezați de aceste măsuri, coloniștii au protestat cu energie împotriva tratării lor ca „englezi de mîna a doua”. Ei au declarat că nu aveau de gînd să se supună unor legi emise de metropolă și pe care adunările legislative din cele treisprezece capitale ale coloniilor nu le dezbătuseră și nu le acceptaseră. Aici stătea, de fapt, una dintre principalele disensiuni care opuneau coloniile metropolei: să voteze legi aplicabile numai în emisfera occidentală, privind astfel direct și exclusiv pe coloniști? Da, răspundea regele George III — dar răspunsul său nu prea putea fi luat în considerație, deoarece exact în 1765 suferise primul său atac de demență. Da, răspundeau și clasele dominante din Anglia, argumentînd că, asemenea tuturor provinciilor, cei din America de Nord trebuiau să asculte de dispozițiile centrului. Nu, ripostau coloniștii, întrucît centrul nu cunoștea realitățile locale și toate măsurile sale erau luate în dauna lor.

„Nu pretindem nimic altceva”, scria George Mason, un concetățean din Virginia al lui Washington, decît să dispunem de libertate și de privilegiile de care se bucură englezii, — și anume în aceeași măsură ca și cum am viețui și acum prin-

tre frații noștri de sînge din Marea Britanie”.

Ca urmare a rezistenței opuse de coloniști, „legea timbrului” a fost în cele din urmă abrogată. Dar alte măsuri i-au luat locul: noi impozite asupra ceaiului, hîrtiei, sticlei, plumbului și vopselelor, suspendarea adunării legislative a New Yorkului, care nu voia să recunoască suveranitatea Parlamentului britanic etc. etc.

„devin americani cu drepturi depline

Toate aceste legi și dispoziții au avut darul să realizeze o unitate de voință și de acțiune între cele treisprezece colonii. Faptul e cu atât mai remarcabil cu cît pînă atunci, date fiind interesele locale, *divergențele din sinul coloniilor* fuseseră mai mari și mai puternice decît *opoziția dintre colonii și metropolă*.

Spațiul ne permite să menționăm doar în treacăt cunoscutele „acte de rebeliune” care au precedat declanșarea războiului de independență. Boicotul împotriva mărfurilor provenite din Anglia a făcut ca, în 1769, importul lor să scadă cu 1 000 000 lire sterline față de anul precedent. La 5 martie 1770 a avut loc așa-numitul „masacru de la Boston”: înconjurati de o mulțime ațîțată, soldații britanici — sau „tunicile roșii”, cum li se mai spunea din cauza uniformei lor — au deschis focul, ucigînd cinci persoane (printr-o ironie a istoriei, primul martir al cauzei independenței a fost un negru, Crispus Attucks). În ciuda numărului mic de victime și a achitării militarilor britanici chiar de un tribunal american „masacru” a stîrnit multă vîlvă, contribuind la intensificarea mișcării pentru ieșirea de sub dominația Londrei.

În 1773, guvernul britanic a permis Companiei Indiilor Orientale să exporte

ceașurile sale direct în America, desființând astfel rolul de intermediari pe care-l jucau până atunci angrosiștii londonezi. Rezultatul era categoric favorabil coloniștilor care, în ciuda unei taxe puse cu același prilej asupra ceaiului, puteau cumpăra această marfă la un preț mult mai ieftin decât englezii. Dar măsura a nemulțumit nu numai pe contrabandistii din emisfera occidentală, care făcuseră averi din introducerea ilegală a ceaiului la un preț inferior celui oficial, ci și marea majoritate a negustorilor, care vedeau conturându-se pericolul unui monopol britanic în acest domeniu.

Ca urmare a unei abile propagande, desfășurate de cercurile celor direct interesați, organizațiile clandestine ale „Filor (și, respectiv, Fiecelor) Libertății” au lansat o patetică chemare de boicotare a ceaiului: „Nu vă lăsați ispitiți să sorbiți din blestemata licoare, căci atunci diavolul se va strecura în voi și veți ajunge într-o celivă trădători de țară”. În decembrie 1773, cincizeci de locuitori ai Bostonului, deglizați în piei-roșii, au luat cu asalt trei vase ancorate în rada portului și au aruncat în apă încărcătura de ceai, evaluată la 180 000 lire sterline. Evenimentul a rămas înscris în istorie sub porecla de „sindrofia cu ceai de la Boston”.

În toamna anului 1774 la Philadelphia — pe vremea aceea cel de-al doilea oraș, ca mărime și număr de populație, de pe teritoriul Americii de Nord, după Boston — s-au întrunit reprezentanții celor 13 colonii, în cadrul așa-numitului Congres continental, pentru a protesta împotriva măsurilor arbitrare ale Londrei. Printre cei șapte reprezentanți ai Virginiei se număra și George Washington.

În aprilie 1775, o mie de „tunici roșii”, care aveau ca misiune confiscarea unui depozit de arme și muniții, s-au ciocnit la Lexington cu un detașament de miliție, ucidând opt oameni. Coloniștii și-au luat imediat revanșa lângă Concord, omorând 50 soldați britanici. Alarmată, Londra a trimis la Boston un corp expediționar de 7 000 oameni, sub comanda generalilor Howe, Clinton și Burgoyne.

Un al doilea Congres continental, reunit la Philadelphia în mai 1775 a proclamat stare de război între colonii și metropolă, numindu-l pe Washington comandant suprem al miliției. Armata „provincialilor” — sau a „continentalilor”, cum își spuneau ei acum — avea un șef. Problema pe care trebuia s-o rezolve Washington era dacă șeful dispunea de o armată propriu-zisă.

Soldatii și ofițerii săi erau voluntari care aveau drept deviză „libertate sau moarte”. Dar pe comandantul suprem nu îl interese-

sau lozincile, ci realitățile: decât un sacrificiu eroic, el prefera o victorie obținută chiar prin mijloace mai puțin vitejești. Or, milițienii erau, în marea lor majoritate, entuziaști dar neexperimentați.

Supranumiți *minutemen* — pentru că erau gata să-și părăsească într-un minut gospodăria și familia, luându-și flintele și pornind spre cimpul de luptă, — ei își meritau porecla și din alt motiv: într-un minut, erau gata să lase totul baltă și să se înapoieze acasă — nu din lășitate, ci din individualism, lipsă de disciplină și neobișnuință cu dificultățile unei campanii. „Unde cine știe de unde și pleacă cine știe unde, remarcă însuși Washington într-unul din rapoartele sale. Consumă provizii, golesc depozitele și te părăsesc cînd e momentul mai critic... Toți se comportă ca niște generali, nici unul nu vrea să fie soldat. O adevărată adunătură!”. Faptul că a reușit să transforme „o adevărată adunătură” într-o adevărată armată este unul din meritele principale ale lui Washington în fața istoriei.

O importantă contribuție la acest succes a avut-o ideologia revoluționară, care progresa și ea cu pași rapizi. Să menționăm în treacăt pe Benjamin Franklin, care propusese încă din 1754 o „uniune” între colonii, și care, ca agent al lor la Londra, profita de orice ocazie pentru a expune argumentele concetățenilor săi în favoarea independenței; pe Patrick Henry, un orator și teoretician de seamă, care ridicase și el, din 1765, flamura revoltei; pe Thomas Payne, care în 1776 dăduse publicității celebra sa broșură „Bunul simț”: succesul ei extraordinar a influențat considerabil spiritele contemporane din America și Europa.

Victorii și înfrîngerii

Etapele și bătăliile războiului pentru independență al coloniilor americane sînt în general cunoscute, așa că ne vom mărgini să le pomenim în treacăt. La 17 iunie 1775, „tunicii roșii” au eucerit Bunker Hill, colina din preajma Bostonului, pe care „continentalii” înjghebaseră cîteva fortificații, în speranța de a ține sub control orașul ocupat de inamic. Dar cei 2 300 englezi care au luat parte la atac, au pierdut 1 054 oameni, printre care 226 morți, cifră edificatoare asupra înverșunării în luptă a miliției.

O tentativă a americanilor de a euceri Canada a dat greș, dar Washington a izbutit să ocupe fortul Ticonderoga, ale cărei tunuri le-a demontat, transportîndu-le pe Dorchester, o altă colină de lângă Boston; generalul britanic William Howe a

fost nevoit să părăsească orașul, imbarcându-se, împreună cu cele peste douăzeci de regimente de sub comanda sa, pe vasele în fruntea cărora se afla fratele său, lordul Howe. Englezii sperau să se înapoieze curînd. Ceea ce îi interesa în primul rînd era să despartă coloniile nordice (cunoscute sub numele de Noua Anglie) de cele sudice.

Punctul nevralgic, unde putea fi introdusă „pana” care să producă sciziunea era New Yorkul. Acolo a construit Washington două forturi, în aprilie 1776. Peste trei luni, la 4 iulie, Congresul de la Philadelphia, devenit în ultima vreme permanent, proclama, la sugestia delegatului Thomas Jefferson, din Virginia, independența „Coloniilor Unite” și cerea lui Washington să apere cu orice preț New Yorkul. Dar dezideratul congresiștilor nu a putut fi îndeplinit: Howe a cucerit cele două forturi, izgonindu-i în noiembrie pe americani de pe tot cuprinsul actualului stat New York. Pierzînd 5 000 soldați și ofițeri, Washington a rămas cu numai 4 000 oameni, iar generalul Charles Lee, subordonatul său din imediata vecinătate, care avea la dispoziție efective de aproape două ori mai mari, refuza să-i vină întru-ajutor. Lee nădăjduia că astfel superiorul său se va compromite iar el îi va lua locul; dar pînă la urmă a căzut prizonier la englezi.

La Princeton, atacînd prin surprindere armata generalului englez Cornwallis, americanii au săvîrșit ceea ce Frederic II al Prusiei avea să definească drept „cea mai mare faptă de arme a secolului”

Nelăsîndu-se demoralizat, Washington, a traversat fluviul Delaware pentru a ataca, la Trenton, mercenarii germani ai britanicilor, din rîndul cărora a capturat o mie de prizonieri. Generalul englez Cornwallis, în fruntea a 8 000 oameni a încercat să riposteze, dar americanii i-au luat-o înainte, lovindu-l prin surprindere la Princeton, în noaptea de 2 spre 3 ianuarie 1777, și înregistrînd o victorie pe care regele Frederic II al Prusiei a definit-o drept „cea mai mare faptă de arme a secolului”.

1777 a fost anul în care Philadelphia a adoptat drapelul — cu stele și dungi, în culorile alb, albastru și roșu — al Statelor Unite ale Americii, dar și anul în care Londra s-a hotărît să pună definitiv capăt rebeliunii. În acest scop, guvernul a întocmit un plan potrivit căruia generalul John Burgoyne trebuia să atace, cu 7 000 soldați și 700 indieni, dinspre Canada, în vreme ce Howe urma să-i vină în întîmpinare dinspre sud, urcînd cursul fluviului Hudson. Întîlnirea trebuia să aibă loc la Albany (statul New York).

Se pare însă că cel desemnat să înlocuiască instrucțiunile adresate lui Howe a uitat să o facă, iar un funcționar, găsindu-le fără semnătură, le-a pus la arhivă, unde au fost descoperite după două decenii. Cei doi comandanți au procedat așa după propria lor inspirație și pe propria lor socoteală. În nord, Burgoyne, așteptând în zadar ajutoarele pe care conta, a fost înfrânt de generalul Gates la 19 septembrie și s-a retras la Saratoga. Înconjurat de forțe americane net superioare numeric, el a fost nevoit să capituleze în octombrie 1777.

În sud, Howe a avut mai mult noroc. Debarcând în golful Chesapeake, el l-a înfrânt pe Washington la Germantown, și la 26 septembrie, a ocupat Philadelphia. În apropiere de oraș, la Valley Forge, armata americană și comandantul ei suprem, au avut de înfruntat o iarnă extrem de grea și demoralizantă. Dezertările deveneau din ce în ce mai numeroase din cauza lipsei de alimente: prinzul de Crăciun al milițienilor a constat dintr-o farfurioară cu orez și o ceașcă cu... oțet. La fel de prost se prezentau hainele și încălțăminte: cei mai mulți dintre soldați umblau desculți și în zdrențe.

Deosebit de veninoase au fost criticele la adresa comandantului suprem și intrigile țesute împotriva lui. Victorios la Saratoga, Gates se considera îndrituit să ocupe el acest post. Thomas Conway, numit de Congres inspector general al armatei, spunea că „singurul merit al lui Washington era acela de a fi învins, într-o noapte, niște nemți beți la Trenton”. Pînă și susținătorul său cel mai fidel, John Adams, omul care îl propusese în funcția de comandant suprem, ridica un toast plin de subînțelesuri: „Închin în cinstea unui război scurt și violent. Mai ales scurt!”. Congresul fi cerea o victorie grabnică, dar nu-i oferea mijloacele necesare pentru obținerea ei.

Washington a știut să facă față tuturor acestor presiuni, fără să se descurajeze, deși singur avea să mărturisească mai târziu: „Dacă vreodată m-am îndoit de victorie, am făcut-o din cauze de ordin moral.” Trebuie spus totuși că, nici o clipă, îndoielile lui nu s-au resimțit în acțiunile pe care le-a întreprins.

După ce, în decembrie 1777, Franța a recunoscut existența ca stat independent a S.U.A., în luna februarie a anului următor, cele două țări au încheiat un tratat de alianță. Dar intervenția franceză pe continentul nord-american n-a dat rezultatele scontate. După o înfrângere suferită de foștii coloniști la Monmouth, între Philadelphia și New York, forțele lor și ale francezilor au eșuat într-un atac asupra

Newportului. Englezii au pătruns în Georgia și Carolina de Sud, unde s-au izbit însă de rezistența americanilor, care i-au hărțuit într-un veritabil război de partizani. În 1779, flota britanică a bombardat Norfolk și Portsmouth, iar franco-americanii au fost învinși la Savannah. În anul următor, englezii au cucerit Charleston și au raportat noi succese în Carolina de Sud, iar generalul Benedict Arnold a trecut de partea lor, „cumpărat” cu suma de 6315 lire sterline.

În tot acest timp, o ploaie de învinuiri s-a abătut asupra lui Washington, căruia i s-a reproșat încetineala în mișcare și presupusele ezitări. Dar în 1781, comandantul suprem și-a pus în aplicare planul pe care îl pregătise cu minuțiozitate. Debarcându-și trupele la Williamsburg, el l-a atacat pe generalul Cornwallis, care s-a retras în Virginia, la Yorktown. Americanii au asediat orașul și britanicii au capitulat la 19 octombrie 1781. Clinton, celălalt general englez, a fost silit să rămână inactiv la New York. În aceste împrejurări au început tratativele de pace care s-au încheiat la Versailles, în ziua de 3 septembrie 1783.

Marea Britanie a recunoscut oficial independența Statelor Unite.

Exitus acta probat

La 23 decembrie 1783, Congresul întrunit la Annapolis (statul Maryland) a primit demisia lui Washington din funcția de comandant suprem. În prealabil, el respinsese cu dispreț oferta care i se făcuse de a deveni... regele noului stat independent.

Retras la locuința sa din Mount Vernon, Washington a aflat, ca orice american de rînd, despre dizolvarea Congresului în aprilie 1784. A urmat o perioadă în care, după expresia ambasadurii franceze, „America nu avea guvern, nu avea parlament, nu avea șef de stat...”. Abia în mai 1787 s-au adunat din nou, la Philadelphia, reprezentanții tuturor celor freispzeze foste colonii; a luat parte și Washington, ca delegat al Virginiei. Ales în unanimitate președinte al „Convenției”, el a condus lucrările în urma cărora după patru luni, s-a elaborat Constituția S.U.A., semnată la 17 septembrie de toți membrii adunării.

Un an și șapte luni mai târziu, la 16 aprilie 1789, Washington era înștiințat oficial că fusese desemnat de corpul electorilor drept primul președinte al S.U.A. Peste două săptămîni, el a depus jurămîntul la New York, sediul provizoriu al guvernului și al Congresului.

La Philadelphia, unde s-a mutat apoi capitala provizorie a tînărului stat, Was-

hington și-a format guvernul din oameni care aparțineau unor curente și tendințe politice destul de diverse, reușind să crezeze între ei un echilibru — e drept, instabil dar permanent.

După expirarea primului termen de patru ani, stabilit de Constituție, Washington a fost reales în unanimitate pentru o nouă perioadă de aceeași durată. În tot acest interval, el și-a consacrat forțele construcției de stat — a unui stat care era în același timp o federație de state, fiecare dintre ele doritoare să-și păstreze privilegiile și libertățile. Este un incontestabil merit al său și al colaboratorilor săi că au știut să dozeze, într-o măsură eficientă, proporția dintre puterea centrală și autonomia locală, realizând acel amestec specific care caracterizează și astăzi organizarea de stat a S.U.A.

Nu intră în obiectul articolului de față o analiză a trăsăturilor progresiste sau reacționare ale acestei organizări. Washington s-a manifestat ca un reprezentant tipic al clasei sale dar, în același timp, ca un om politic clarvăzător, cu o largă perspectivă și o profundă înțelegere a multora dintre fenomenele vieții sociale și economice.

În ciuda repetatelor insistențe, el a refuzat realegerea sa pentru a treia oară, așa cum a respins și propunerea de a fi proclamat președinte pe viață. La 17 septembrie 1796, Washington a comunicat această hotărâre printr-un mesaj de rămas bun, adresat poporului american și reprezentând de fapt testamentul său politic. Printre valoroasele idei exprimate în textul rămas pe drept cuvânt celebru, se numără și aceea că poporul american trebuie „să dea întregii lumi un exemplu (...), dovedindu-se călăuzit în mod constant de noțiunea de dreptate”.

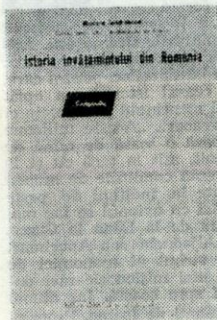
În cei trei ani de viață pe care-i mai avea de trăit, Washington a rămas un simplu particular. La fel de liniștit și-a anunțat propriul sfârșit în seara zilei de 14 decembrie 1799: „Acum mor!”.

A fost îngropat la Mount Vernon, conform dorinței sale, „fără paradă, fără cuvântări funebre”. Pe lespedeza lăcașului său de veci, nu figurează decât numele său de familie: Washington. Dar tot atât de bine ar putea fi gravate acolo cuvintele care i-au servit drept deviză în viață: *Eritus acta probat* — rezultatul confirmă faptele.

AU FOST ALEȘI PREȘEDINȚI AI STATELOR UNITE

în 1789 1783	George Washington	în 1881	Chester Alan Arthur
în 1797	John Adams	în 1883 1883	Grover Cleveland
în 1801 1805	Thomas Jefferson	în 1889	Benjamin Harrison
în 1809 1813	James Madison	în 1897 1901	William Mc Kinley (asasinat)
în 1817 1821	James Monroe	în 1901 1905	Theodore Roosevelt
în 1825	John Quincy Adams	în 1909	William Howard Taft
în 1829 1833	Andrew Jackson	în 1913 1917	Woodrow Wilson
în 1837	Martin van Buren	în 1921	Warren Harding
în 1841	William Henry Harrison (decedat în timpul mandatului)	în 1923 1925	Calvin Coolidge
în 1841	John Tyler	în 1929	Herbert Clark Hoover
în 1845	James Knox Polk	în 1933	Franklin Delano Roosevelt (decedat în timpul mandatului)
în 1849	Zachary Taylor (decedat în timpul mandatului)	1937 1941 1945	
în 1850	Millard Fillmore	în 1945 1949	Harry S. Truman
în 1853	Franklin Pierce	în 1953 1957	Dwight David Eisenhower
în 1857	James Buchanan	în 1961	John Fitzgerald Kennedy (asasinat)
în 1861 1865	Abraham Lincoln (asasinat)	în 1963 1965	Lyndon Baines Johnson
în 1865	Andrew Johnson	în 1969	Richard Milhaus Nixon
în 1869 1873	Clysses Simpson Grant		
în 1877	Rutherford Birchard Hayes		
în 1881	James Abram Garfield (asasinat)		

Istoria învățămîntului în România, Editura Didactică și Pedagogică, 1971. Elaborat de Comisia pentru istoria învățămîntului din România, acest compendiu, mult așteptat, constituie o excelentă lucrare de referință, înfățișînd succint, dar substanțial, dezvoltarea învățămîntului din cele mai vechi timpuri pînă astăzi pe teritoriul țării noastre. Tratatul se face atît cronologic cit și pe specialități (învățămîntul matematicii, biologiei, fizicii, medical, militar, economic, artistic etc.). Se acordă o atenție corespunzătoare învățămîntului naționalităților conlocuitoare, ca și acțiunilor românești de sprijinire a învățămîntului în Peninsula Balcanică și Orientul Apropiat. Cuvîntul înainte e semnat de CONST. C. GIURESCU, iar încheierea de MIRON CONSTANTINESCU.

TITU GEORGESCU și EMIL BILDEȘCU, Cîitori de școală românească, Editura Didactică și Pedagogică, 1971. Lucrarea cuprinde scurte biografii și extrase substanțiale din scrierile unor remarcabili organiza-tori ai învățămîntului românesc din sec. XIX, cărturari de seamă ai poporului nostru, care au devenit creatori ai unei monumentale opere

de cultură. Printre aceștia se numără: Gh. Sîncal, Dinicu Golescu, Gh. Lazăr, Eufrosin Potea, George Barițiu, Sămi László, Titu Maiorescu, A. D. Xenopol, Petru Poni, Vasile Conta, C. Istrati, Spiru Haret și mulți alții. Amplul studiu introductiv încadrează viața și opera lor în epocă și subliniază trăsăturile comune ale muncii lor de pionieri.

VASILE NETEA, C. A. Rosetti, Editura Științifică, 1970. Prin ideologia sa radicală și prin activitatea sa multilaterală, care s-a manifestat aproape o jumătate de secol, C.A. Rosetti a fost una dintre cele mai dinamice și mai fecunde personalități ale sec. XIX, contribuția sa fiind evidentă la toate marile evenimente ale timpului, cărora le-a fost pârtaș și uneori conducător. Monografia lui V. Netea, cuprinzînd și sintetizînd într-o expunere unitară principalele surse, evocă etapele fundamentale ale vieții și activității acestui mare patriot, scoțînd în evidență abnegația și onestitatea sa, remarcabilul său talent ziaristic, cultura și inteligența excepțională a acestei ilustre figuri istorice.

VIRGIL CÂNDEA, Stolnicul printre contemporani, Editura Științifică, 1971. Cartea reprezintă o biografie, plină de culoare, a lui Constantin Cantacuzino Stolnicul, în contextul vremii sale, de la studenție la viața publică, de la călătorii la scrieri. Marele umanist este înfățișat ca un om care și-a iubit cu căldură patria și poporul. Cu mijloacele unei culturi europene temeinice, el a lucrat cu pasiune pentru propășirea culturii românești.

S. GOLDENBERG și S. BELU, Epoca marilor des-

coperiri geografice, Editura Științifică, 1971. Sînt prezentate, documentat și într-un stil viu, împrejurările istorice ale marilor descoperiri geografice din secolele XV-XVI și personalitățile care le-au înfăptuit. Autorii analizează, totodată, consecințele descoperirilor în domeniile vieții economice, sociale, politice, spirituale. Cîteva titluri din cuprins: Moștenirea antichității; Mirajul Orientului; Marca Polo; Robii și pirateria; Navigația iberică; Începutul l-au făcut portughezii; America precolumbiană; Columb; Se naște un imperiu etc.

MANOLE NEAGOE, Neagoe Basarab, Editura Științifică, 1971. Sînt înfățișate momente și aspecte esențiale ale domniei și activității culturale a voievozului, pe care Hasdeu l-a socotit „un Marc Aureliu la evului mediu românesc”. Cartea prezintă originea și ascensiunea lui Neagoe Basarab, aspecte ale politicii interne și externe ale domniei sale, gîndirea sa militară, semnificația cunoscutelor sale „învățăături”, concepția sa culturală.

DUMITRU BERCIO, Lumea celților, Editura Științifică, 1970. Lucrarea este o vastă frescă a istoriei celților, cuprinzînd începuturile, apogeul și decăderea acestor neamuri. Sînt trecute în revistă aspecte economice, sociale, politice, culturale, religioase specifice. O atenție deosebită se acordă raporturilor dintre celți și daci, care aruncă o lumină interesantă asupra civilizației acestora din urmă. Moștenirea celtică și importanța ei pentru dezvoltarea ulterioară a Europei sînt amplu înfățișate.

TUPAC AMARU

un Spartacus al Americii Latine

EUGEN POP

Istoricii, arheologii și etnografii care cercetează trecutul popoarelor latino-americane au înlăturat, în ultimele decenii, lespezile uitării așternute peste anumite evenimente social-politice. Pe de altă parte, evenimentele și fenomenele actuale apropiate de scena contemporaneității figurile unor mari personalități de demult, care, prin idealurile și faptele lor, s-au înscris pe spirala progresului național devenind pentru urmașii lor

— citeodată brusc — simboluri ale emancipării contemporane. Este cazul lui Tupac Amaru, erou legendar al incașilor, al cărui chip, asemenea unui portret vechi, își pierduse sub-straturile timpului adevăratele-i trăsături. Călătorind recent prin câteva țări latino-americane, am fost surprins de omniprezența imaginii unui indian cu fața dură, realizată de graficienii peruvieni după relatările băștinașilor care au păstrat, din generație în generație, amintirea chipului său. Unii sint convinși că Tupac Amaru trăiește și astăzi.

CEASUL A STAT PATRU VEACURI

De fapt — așa cum ne informează istoricul Daniel Valcarcel, în lucrarea sa *Rebeliunea lui Tupac Amaru* — doi mari conducători ai răscoalelor incașe au purtat acest nume. Situaarea lor în spațiul istoric obligă la rememorarea unor date din perioada de după apariția conquistadorilor, conduși de Pizarro, pe meleagurile Perului de astăzi, unde se afla și orașul Cuzco, capitala Imperiului Incas.

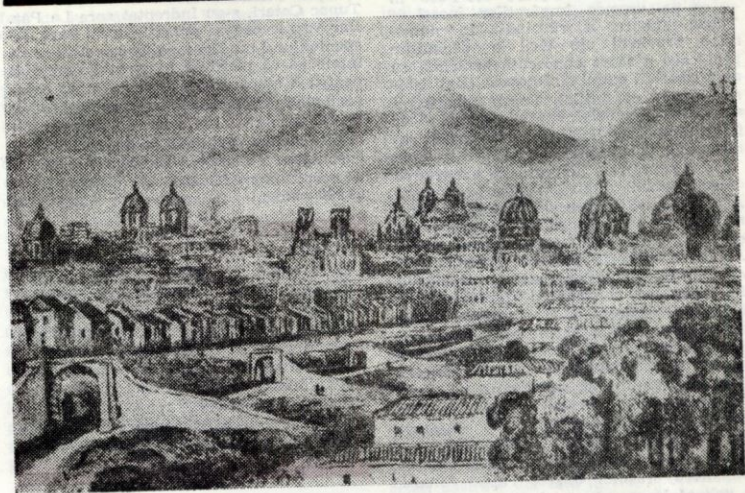
Colonizarea a însemnat nu numai distrugerea unei organizări politice și socio-economice extrem de avansate pentru vremea respectivă, nu numai jefuirea comorilor de artă incașă, dar — așa cum scrie primul mare literat al continentului din perioada de constituire a Americii Latine, Garcilasso de la Vega — o siluire morală a unui popor, deposedat de înseși rațiun-

nile existenței sale. Spaniolii au transplatat în Peru, ca și în alte teritorii ale viitoarei Americii Latine, rânduilele de tip feudal, necunoscute pe atunci în această zonă a lumii, sub forma encomiendei — reglementare care a însemnat deposedarea indienilor de pământurile strămoșești. Astfel s-a schimbat, aproape dintr-o dată, condiția socială a băștinașilor, pentru care, după conchista, ceasul istoriei s-a oprit în loc, viața fiind menținută în tiparele ei de acum patru veacuri. „Aceste milioane de oameni formează o masă de mină de lucru de neînlocuit, atât la țară cât și la oraș. Doar ei acceptă condițiile de muncă din minele situate la înălțimi de peste 5 000 metri [...]. Azi cu avionul se fac mai puțin de două ore de la Lima la Cuzco. Dar indienii din Aljachucho sau Apurimac, închiși în cercul strîmt al economiei de subzistență, n-au nici mijloacele nici dorința de a coborî spre coastă. Iar atunci cînd o fac, sint mînați de foame. Proprietatea asupra pămîntului nu s-a schimbat de patru secole...” — scrie eseistul francez Marcel Niedergand în lucrarea sa *20 de Americi latine*. Mai departe, autorul se referă la perioada imediat următoare conchistei, cînd moșiile „se vindeau cu lucrătorii indieni cu tot. Se estimează că cel puțin jumătate din populația indiană a dispărut pînă în 1580, adică la o jumătate de veac după debarcarea la Tumbez. Foamea, bolile, în special variola și rujeola, importate din Europa, au decimat-o”.

Ura incașilor față de colonizatori a aprins focurile unor mari răscoale ale

„În fața imaginii eroice și glorioase a lui Tupac Amaru sângă-
duim să fim demni de renașterea speranței în Peru“.

(din discursul rostit de președintele Republicii Peru, generalul Juan
Velasco Alvarado, la 9 octombrie 1970)

Cuzco — orașul soarelui — și-a păstrat pen-
tru băștinași aurcola de capitală a Impe-
riului Incaș, și după ocuparea lui de către
oamenii albi

populației autohtone. Răscoala condusă de
Inca Manco Capac II a cuprins, timp de
șase ani (1536-1542) o mare parte a țării.
În 1571 a izbucnit o altă răscoală condusă
de Inca Tupac Amaru. Neputindu-l în-
vinge prin luptă, Francisco de Toledo,
viceregele din Lima, l-a invitat la Cuzco
pentru a stabili împreună condițiile de
încheiere a ostilităților. Încercător în cu-
vîntul viceregelui — întocmai ca înainta-
șul său Atahualpa, în făgăduiala lui Piz-
zaro * — Tupac Amaru a pornit spre
Cuzco, unde, după un simulacru de jude-
cată, el și oștenii săi au fost uciși.

SPRE CUZCO

Dar pentru indienii din Peru, numele
de Tupac Amaru îl poartă și conducătorul
celeii mai mari răscoale țărănești (1780) din

* Vezi „Magazin istoric“ nr. 7/1970.

perioada dominației spaniole în America
Latină. De fapt era vorba de José Gabriel
Condarcancui Naguera, care se născuse la
19 martie 1740 (sau 1741) în provincia
Tinta; la 25 ani, solicitînd funcția de
cacique (căpetenie locală indiană), ceruse
să i se recunoască titlul de urmaș în linie
directă a lui Tupac Amaru. Familia lui
avînd o anumită stare, și el fiind înclinat
spre studiu, Condarcancui putuse urma
cursurile Universității San Marcos din
Lima. După ce devenise *cacique*, arătase
înțelegere față de indieni și nu se imbo-
gățise, ca ceilalți dregători. Daniel Val-
carcel îl prezintă ca avînd trăsăturile fi-
zice și spirituale corespunzătoare tipului
de metis, iar Garcilasso de la Vega îi atri-
buie o personalitate în care se îmbină
orgoliul de a fi Incaș, cultul pentru obi-
ceirile strămoșești și admirația sinceră
pentru cultura europeană. Așadar, Tupac
Amaru nu a fost „ultimul dintre ameri-
canii primitivi“, cum au vrut unii croni-
cari să-l înfățișeze, ci un om care, respec-
tîndu-și „rădăcinile indigene“, a știut să
meargă în ritmul istoriei.

Dar abia în ultimii ani, istoricii latino-
americani (Daniel Valcarcel, Juan José

Vega, Cornejo Bouroncle, Boleslaw Lewin) au făcut investigațiile necesare pentru a aprecia amploarea excepțională a răscoalei și a afla viziunea revoluționară a liderului erou Incas.

Răscoala a izbucnit în noaptea de 4 noiembrie 1780, la Tinta. Prin stăfete ce se schimbau la fiecare 800-1 000 m — ca pe vremea împăraților Incas — Tupac Amaru a răspândit în numeroase provincii ale țării o declarație prin care a făcut cunoscută hotărârea sa de a restabili statul strămoșesc. (Unii istorici afirmă că, inițial, Tupac Amaru nu s-a ridicat împotriva regelui Spaniei ci ar fi urmărit doar lichidarea abuzurilor comise împotriva indienilor.)

După prinderea, judecarea și executarea corregidorului (șalt magistrat — n.r.) Arriga, Tupac Amaru s-a ocupat de organizarea oștilor și răscoala s-a întins. După ocuparea localității Quiquijana — Tupac Amaru a elaborat planul de asediere al orașului Cuzco, vechea capitală a Imperiului Incas. Era conștient de faptul că trebuia să-și mărească efectivele, și să le doteze cu armamentul necesar; dar la fel de necesară socotea *extinderea influenței ideilor* care animau insurecția. Prin iscoadele sale, el încerca să afle cât de mare fusese răsunetul răscoalei la Cuzco, sperând într-o ridicare a locuitorilor din oraș. Deși sfătuit de soția sa — dona Micaela Bastidas — să pornească de îndată la atac împotriva orașului Cuzco, Tupac Amaru a voit să lărgească mai înainte suprafața teritorială aflată sub jurisdicția sa. El însuși a întreprins un marș în sudul pro-

vinciei, iar vărul său, primulul Diego Cristobal, a ocupat câteva provincii de pe malul râului Wilcamaya. În puțină vreme, răscoala a cuprins 14 provincii și s-a întins pe o mare parte a teritoriului denumit Alto Peru. Iar pe platourile Boliviei de astăzi, încăși conduși de o altă căpetenie, Tupac Catari, s-au îndreptat spre La Paz. Dar vestile despre pregătirile militare ale spaniolilor l-au făcut pe Tupac Amaru să înțeleagă că pierduse momentul favorabil pentru a ataca Cuzco. Și-a regrupat detașamentele armatei sale, a supravegheat el însuși turnarea tunurilor de dimensiuni reduse pentru artileria sa în germene și executarea sulitelor și a săgeților. Când a pornit spre Cuzco, îl urmau peste 50 000 oameni.

CONSECINȚELE

Autoritățile din Cuzco primiseră ajutor din Lima; viceregele Jáuregui trimisese armament, bani, trupe și experți militari, printre care se număra și *visitadorul general*, (inspector general — n.r.) Areche; Vértiz, viceregele spaniol din Buenos Aires, îndreptase spre orașul La Paz, încercuit de oștile lui Tupac Catari, trupe pentru sprijinirea unităților militare spaniole. După o perioadă de ofensivă, Tupac

Spaniolii — purtători ai civilizației europene — și-au impus cu sălbăcie stăpânirea asupra popoarelor din Peru...

Amaru a recurs la negocieri pentru a obține predarea orașului Cuzco fără vărsare de sînge. Dar, în urma unei trădări, după una din operațiile militare conjugate ale spaniolilor, Tupac Amaru a fost prins și executat în Plaza din Cuzco. A murit dîrz, părăsind pînă la ultima-i suflare dispreț față de judecătorii lui. Visitadorului Arche, care a încercat, în repetate rînduri, să-i smulgă mărturisiri despre complicități și simpatizanții săi, trufașul Inca i-a răspuns: „Aici nu există alți complici decît tu și eu mine. Tu, al opresorului, eu — al celui oprimat”.

Răscoala condusă de Tupac Amaru, acest Spartacus al Americii Latine, a avut un ecou uriaș pe tot continentul sud-american. „Astăzi pentru istorici nu mai încap nici o îndoială că insurecții ca cele conduse de José Antonio Galán în Noua Granada, de Camero y Suarez pe teritoriile actualei Venezuela, de Mariano Ortega și Miguel Tovar y Ugarte în Quito, de Antonio Gramusset și Antonio Alejandro Berney în Chile, au fost consecințe directe și imediate ale revoluției tupamariste, căci în toate aceste rebeliuni strigătul de război al răscoalelor a fost „Trăiască regele din Cuzco!” (Din revista peruviană „Tupac Amaru”, noiembrie 1970). Așa îl vedeau indienii pe Tupac

Amaru: înscăunat la Cuzco și redînd oamenilor pămîntul și libertatea.

„Ceasul istoriei” nu a rămas încremenit în țara incasilor, deși arătătoarele lui s-au urnit greu. Independența politică, cucerită de Peru în 1821, a înălțat dominația spaniolă, dar nu și oprirea maselor de indieni. Puterea economică a oligarhiei, în special a marilor latifundiați a dobîndit noi instrumente politice. Totuși, de la o vreme încoace, la Lima istoria se scrie într-un stil nou. La 24 iunie 1970 a fost decretată legea reformei agrare, care, aplicată acum pe aproape jumătate din teritoriul țării — este primul act politic radical, menit să schimbe condiția umană și social-economică a indienilor.

Unul din principalii organizatori ai acțiunii de expropriere a marilor latifundiați a vorbit de eforturile depuse pentru a-i face pe băștinași să creadă în redobîndirea pămînturilor, de care fuseseră frustrați cu patru veacuri în urmă. „Multora nu le venea să creadă că pămîntul va aparține din nou celor ce-l născuseră. Am folosit felurite mijloace ca să-i convingem că acesta era adevărul. Printre altele, am înființat formații de pantomimă, a căror scenarii sugerau izgonirea moșierilor și ocuparea pămînturilor de către indieni. Protagonistul scenetelor avea o mască cu trăsăturile lui Tupac Amaru, pe care autorul unui afiș le-a reconstituit după descrieri păstrate din tată în fiu. Spectacolul de pantomimă a avut un efect formidabil, așa cum nu vă puteți închipui. Tupac Amaru era crezut”.

...iar metodele lor de exploatare a muncitorilor indieni s-au dovedit într-adevăr „eficiente”

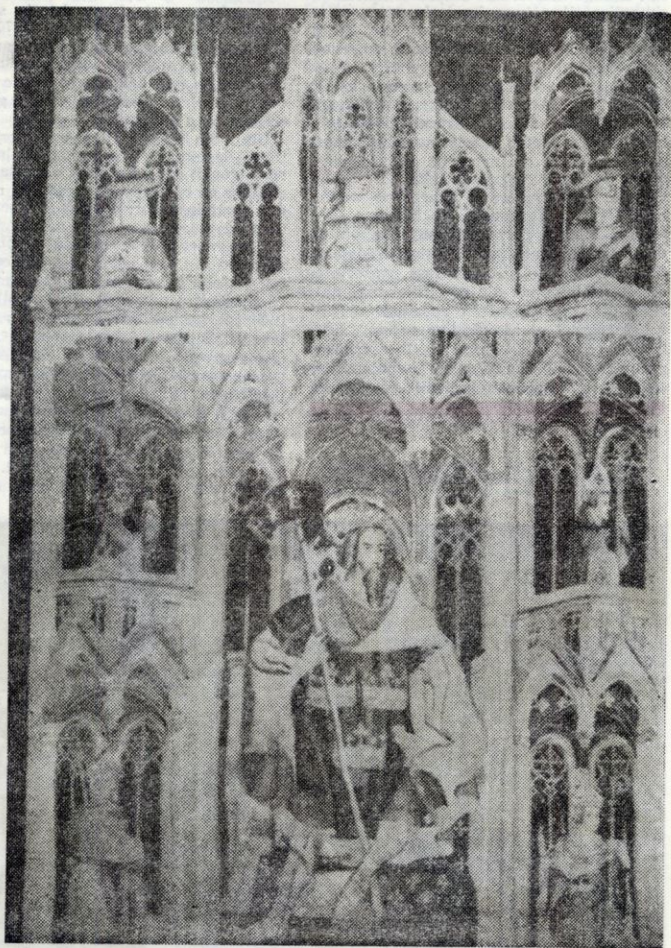

REGELE ARTHUR

ENIGME ALE ISTORIEI

ENIGME ALE ISTORIEI

ENIGME ALE ISTORIEI

AL ENGLITEREI

Realitate sau ficțiune?

RADU ION POPESCU

Lupte stranii și curioase frății între oameni și animale, călătorii în țările morților, oameni dotați cu știință și puteri supranaturale, animale savante și fittini magice, lungi înălțări de aventuri și acțiuni imposibile. Un ev mediu eroic și plin de mistere ai cărui protagoniști în armuri grele, îmbibați de cavalerismul nobil și sentimental, sînt gata oricînd să-și jertfească viața pentru idealul cavaleresc sau pentru onoarea unei femei.

Fiu al lui Uthr Pendragon și al Igernei, Arthur este întronat la 15 ani, vîrstă care nu-l împiedică să obțină strălucite victorii. El domnește peste insulă și se căsătorește cu fermecătoarea Guinevere. Faima regelui Arthur este imensă, suita lui din ce în ce mai numeroasă, iar curtoazia lui e luată ca model în cele mai îndepărtate locuri, trezind neliniștea și invidia vecinilor săi care fac pregătiri de luptă. Arthur ia inițiativa și iese învingător împotriva tuturor semințiilor pentru care Britania constituie un teren de invazie.

Întors în Britania, stăpîn al unui mare imperiu Arthur face pregătiri de încoronare; 200 filozofi, astrologi și alți savanți observă cerul prin 70 ferestre și prevestesc evenimentele viitoare. Încoronarea fastuoasă este urmată de turniruri. Femei încîntătoare privesc de la înălțimea zidurilor pasionîndu-se pentru lupte și luptători. Restul zilei este petrecut în jocuri cu sulife sau pietre și cu alte distracții.

După un timp de pace Arthur adună trupe și pornește spre Roma. Pretutindeni iese victorios; află însă că nepotul său Modred i-a luat tronul și soția. Se întoarce în Britania și, în sîngeroasa luptă de la Camlann, Modred este închis iar Arthur se alege cu o rană gravă. Nouă zine îl poartă în insula Avalon și-l culeg pe un pat de aur pînă la vindecare...

Personaj al legendelor celtice și erou de romane din evul mediu îndepărtat pînă în zilele noastre, regele Arthur poate fi socotit unul din primele simboluri ale cavalerismului medieval. Chrétien de Troyes, Geoffrey de Monmouth, Robert de Borron, Wolfram von Eschenbach, Thomas Malory, Spenser, Tennyson și Mark Twain (Un Yankee la Curtea Regelui Arthur — trad. rom.) sînt doar cîțiva care l-au ales ca subiect. Între două aventuri cei mai nobili și mai viteji cavaleri se adună la curtea sa de unde nelipsit este Merlin, fiul unui demon și al unei inocente muritoare. El este sfințnicul și credinciosul slujitor al lui Arthur. Pentru ca tovarășii de armă ai acestuia să nu-și dispute inițiativa, Merlin a născocit o masă rotundă, la care nimeni nu e nici primul, nici ultimul: o egalitate cavalerescă prezidată maiestuos de Arthur.

Acesta este Arthur, eroul de legendă. Dar toate legendele au pornit de la un personaj real, — Arthur, conducătorul britanilor în lupta împotriva invadatorilor saxonii. Existența lui istorică, contestată pînă acum cîțva timp, este azi acceptată; dar dovezile sînt vagi și contradictorii. Timpul a lucrat în favoarea tainei...

Ursul fioros

Un apel adresat de britanii Romei a rămas fără urmare. Împăratul Honorius a răspuns, în anul 410, printr-un refuz categoric.

Cu nouă ani înainte legiunile părăsiseră Britania pentru totdeauna. În locul administrației romane fusese restaurată autoritatea tradițională a șefilor de trib. După exemplul foștilor ocupanți, ei au ales un șef al șefilor — un rege —, cum este menționat în vechile anale. Noua formă de conducere, destinată să dea britanilor un plus de putere, împotriva atacurilor din afară, a avut un efect contrar devenind o cauză de dezbinare și de lupte interne.

Începând din secolul IV, zidul ridicat în timpul împăratului Hadrian, de la un țărm la altul, nu mai putea opri năvălirea barbarilor: sălășluind în actuala Scoție, pieții, mici de statură, cu părul vopsit și fața tatuată, feroci în luptă, se uniseră în jaf cu triburile de scoți care, în ciuda numelui lor, locuiau în Irlanda de astăzi.

De pe la sfârșitul sec. III, veniți pe lunile lor corăbii din ținutul cuprins între Elba și Rin, încredințați de oracole că vor ocupa țara britanilor timp de 300 ani, saxonii au debarcat în valuri succesive pe marea insulă învăluită în cețuri, trecind-o prin foc și sabie. S-a afirmat că pînă și numele lor era semnificativ, avîndu-și originea în cuvîntul *seax* — o sabie scurtă. S-a mai susținut că între anii 440—450 saxonii conduși de Hengist și Horsa ar fi dat curs unei cereri de ajutor din partea lui Vortigern, unul dintre conducătorii britanilor. Istoria nu poate confirma cu

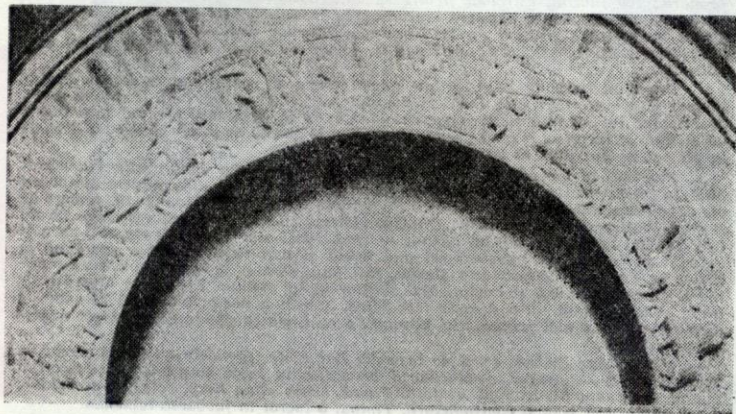
precizie aceste date. Pînă și părerea tradițională că anglii ar fi invadat insula britanică simultan, dar separat de saxonii a fost infirmată de cercetări mai recente: după toate probabilitățile cele două seminiții germanice se contopiseră încă înainte de a-și părăsi meleagurile natale, la acestea două alăturîndu-se o altă populație germanică — juții.

„Lui Aetius consul pentru a treia oară, gemetele britanilor: [...] Barbarii ne aruncă în mare, marea ne împinge spre barbari; prinși între acești doi dușmani nu avem de ales decît între înec și măcelărire“.

Era o ultimă chemare în ajutor trimisă de britanii romanilor în anul 446. Dar Cetatea Eternă era ea însăși în primejdie, și nu mai existau legiuni disponibile pentru apărarea vechilor posesiuni. Britanii erau lăsați să se descurce singuri. Sub conducerea unui concetățean romanizat — Ambrosius Aurelianus, ei au reușit să oprească pentru o jumătate de veac înaintarea saxonă, prin victoria înregistrată în marea bătălie de la Muntele Badon, cîndva, între anii 490 și 520. O parte din ei au traversat Canalul Mîneei și s-au stabilit în Armenia — Bretania de astăzi.

Unele din aceste prime mărturii britane despre Britania, ni le dă un călugăr, Gildas, pe la mijlocul sec. VI. Cronica lui (*De excidio et conquestu Britanniae*) este o scriere confuză și pătimașă, în care numele

Arthur conducîndu-și cavalerii la atacul unui castel (basorelief — Modena, 1106)

lui Arthur nu este amintit nici o dată. Totuși, ne pomeneste de un oarecare Cune-glassus, un rege de pe la 548. Se face mențiunea că acesta a fost cîndva conducătorul carului de luptă al unui anume supranumit „Ursul”. Echivalentul celtic al cuvîntului *urs* fiind *arth*, putem, face o asociație îndreptățită cu Arthur; iar dacă conducătorul carului său de luptă avea sînge regesc se poate presupune că acel „Urs” a fost o figură importantă. Deducția este confirmată de un autor de mai tîrziu, care interpretează numele lui Arthur ca însemnînd „Ursus horribilis”.

La Muntele Badon a avut loc ultima mare victorie a britanilor. Au urmat lupte locale și nesemnificative. Pe la sfîrșitul sec. VI, cîteva sute de nobili britani, uniți într-o grupare secretă, au pornit o acțiune disperată împotriva inamicului comun. Un bard al epocii, Aneirin, i-a însoțit în această campanie de sacrificiu, în cursul căreia au luptat împotriva unor forțe copleșitoare. Printre foarte puținii rămași în viață, Aneirin plînge pe cei căzuți într-o lungă elegie. Pomenind pe unul din războinici, Aneirin menționează că a omorît mulți dușmani și că a murit eroic, vitejia lui nefiind întrecută decît de cea a lui Arthur.

Informații mai multe și mai clare ni le dă Nennius, călugăr erudit, autorul unei compilații apărute în sec. IX. El îl plasează pe Arthur la începutul sec. VI și îl consideră doar comandantul militar suprem a „douăsprezece bătălii”, cel mult o căpetenie locală:

„[...] saxonii cresc în număr și se întind asupra Britaniei. La moartea lui Hengist, fiul său Octha părăsește regiunile de miazănoapte ale insulei și cucerește Kentul... Acesta este timpul cînd Arthur luptă împotriva lor. Luptă alături de regi ai britanilor, dar el este conducătorul în luptă (Dux Bellorum)”. De altfel Nennius remarcă de la început că „acolo erau mulți mai nobili decît el [Arthur]”. În bătălia de la Muntele Badon, au fost omorîți 960 dușmani, numai și numai grație lui Arthur. Evident cifra e fabuloasă dar des întîlnită în versurile legendelor din Țara Galilor.

Intr-un text din sec. XI (*Annales Cambriae*) găsim consemnări scurte — o alăturare de ani și evenimente:

— 516 — victoria britanilor conduși de Arthur la Muntele Badon;

— 537 — bătălia de la Camlann. Arthur și un anume Modred sînt uciși.

Erau însă vremuri confuze. La unii autori de mai tîrziu Modred va apare ca nepot și dușman al lui Arthur. Conform acestor versiuni, la Camlann ei s-ar fi ucis unul pe celălalt într-o aprigă luptă pentru putere.

In cearșurile de tîihnă în jurul mesei rotunde, precizată de Arthur, brații cavaleri își povestesc faptele de arme

Sfinții sînt contra

Absența eroului nostru din cronica lui Gildas s-ar putea explica printr-un violent conflict între Arthur și autorul primei cronici britane. Presupunerea pornește de la un manuscris din sec. XI, *Vieța Sfîntului Gildas*, o biografie a cronicarului, care între timp fusese canonizat.

Arthur, un rege rebel, ajuns în fruntea tuturor britanilor s-ar fi luptat cu Hueil, fratele lui Gildas, închizîndu-l pentru cîva timp, apoi omorîndu-l.

Se pare că acest Hueil pactizase cu triburile de picti și scoți și că într-una din campaniile sale (510-515), Arthur a trecut în Scoția pentru pedepsirea trădătorului. De altfel și Nennius menționează, printre cele 12 bătălii pe cele de la Colidon și Tribruit — acestea din urmă fiind localizate în Scoția.

Harta principalelor lupte purtate de Arthur, după ipotezele formulate de istoricul K. Jackson

Alte patru „vieți ale sfinților“ relatează de asemenea acțiuni ale lui Arthur. Interesant este faptul că, fără excepție, Arthur este zugrăvit în culori destul de sumbre. Cu toate că este vorba de un războinic creștin, călugări-biografi din Țara Galilor îl privesc cu neîncredere. În cărțile lor nu îi este negată vitejia, dar nici nu e privit ca un rege legitim și de necontestat. I se spune *vice-rege* sau *rex-rebellus*. Portretul său este cel al unui militar parvenit, abil, care într-adevăr aduce mari servicii Britaniei, dar care intră într-un permanent conflict cu biserica. O explicație pentru aversiunea călugărilor față de Arthur s-ar putea afla în rechiziționările făcute de el pentru întreținerea armatei, rechiziționări de care; se poate presupune că nu au fost scutite nici mănăstirile.

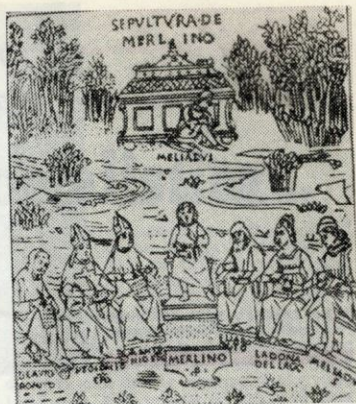
Spre deosebire de acești cronicari, în sec. XII, reexaminând perioada în care s-au dus luptele împotriva năvălitorilor, William de Malmesbury scria:

„[...] Rezistența britanilor slăbea, și la drept vorbind ar fi fost nimiciți, dacă Ambrosius, singurul supraviețuitor al romanilor și monarh al regatului, nu i-ar fi învins pe trufași barbari datorită remarcabilelor fapte ale războinicului lui Arthur. Acesta este acel Arthur despre care unii englezi ușuratici spun lucruri lipsite de sens chiar și în zilele noastre; un om care merită, în mod cert, nu să fie implicat în povești neserioase ci să fie menționat în istoria adevărată ca unul care și-a apărut mult timp țara subrezită și a dat minților descumpănite ale compatrioților săi un îndemn la luptă“.

Dar, în timp ce William de Malmesbury cerea adevărul istoric, contemporanul său, Geoffrey de Monmouth, magistru cu o imaginație debordantă, scrie o preafrumoasă dar neadevărată istorie a Britaniei, în care exaltează epoca feudală și pune, într-un fel, bazele legendei lui Arthur.

În căutarea adevărului

Arthur nu apare ca rege decît în poveștile lui Geoffrey de Monmouth și în romanele de aventuri consacrate cavalerilor Mesei Rotunde. Într-un poem din Țara Galilor (*Culhwch și Olwen*) Arthur e denumit „principele suveran al acestei insule“, dar titlul este evident onorific, deoarece în același poem el se dovedește lipsit de putere în fața unora, iar un alt personaj își exercită autoritatea asupra

Vrăjitorul Merlin — în mijlocul sfetnicilor credincioși ai regelui

lui. Supremăția militară nu îi este însă contestată: poate aduna războinici din toată Britania și chiar de pe continent (probabil din Armorica).

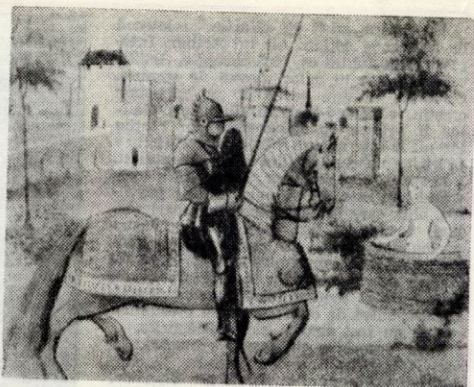
Cercetătorii de azi înclină să plaseze anul nașterii lui Arthur în ultimul sfert al sec. V. El începe prin a-și exercita autoritatea asupra conducătorilor din Dumonia (actualul Cornwall), face incursiuni locale și își unește forțele cu ale lui Ambrosius Aurelianus, care vede într-insul un succes.

În sec. V, cavaleria își afirma supremăția pe cîmpurile de luptă. Vremea infanteriei trecuse pentru un timp, iar cea a legiunilor pentru totdeauna. Procopius menționează că saxonii erau luptători pedestri și se speriau cumplit cînd erau obligați să se urce pe cal. Împotriva unui astfel de inamic, o mică forță organizată după modelul cavaleriei romane se putea dovedi invincibilă. Grupul de luptători ai lui Arthur dispunînd de o mare mobilitate se putea deplasa prin Britania, înfrumînd și activînd peste tot rezistența locală împotriva invadatorului și cîștigînd numeroase victorii.

Era sau nu înveșmîntat în zale Arthur, așa cum ni-l înfățișează imaginile tradiționale? Recent, istoricul englez Leslie Alcock respinge această ipoteză, aducînd ca argument imposibilitatea unui cavaler de a se urca pe cal cu o astfel de armură deoarece nu exista încă... scara de șar.

Arthur a continuat tradiția reprezentată de Ambrosius Aurelianus care încer-

Lancelot, unul din vitejii
cavaleri ai mesei rotunde

case la rîndul său să refacă disciplina, tehnica și strategia romană. Acțiunile lui au avut drept scop oprirea înaintării anglo-saxonilor, care își consolidaseră teritoriile cucerite pe coasta de est a insulei. Victoria britanilor de la Muntele Badon nu a însemnat și îndepărtarea pericolului saxon. Alte lupte, purtate pînă în 539, presupus ca fiind anul morții lui Arthur, nu au reușit să oprească înaintarea triburilor germanice invadatoare.

Conform legendei, după moarte Arthur a urcat în ceruri transformîndu-se în corb sau în cerb. Hov, regele britanilor din Armorica (998) interzicea omorîrea corbilor era oprit, fapt cunoscut și de Cervantes: „Regele Arthur al Angliei... umblă și azi preschimbînd în cerb și-l așteaptă supușii regatului său să se întoarcă dintr-o clipă într-alta”.

În 1189, în timpul unei călătorii a regelui Henric II în Țara Galilor un bard a pretins că știa locul unde fusese înmormîntat Arthur, și anume vechiul cîmîtir al mănăstirii Glastonbury. Călugării au început săpăturile și la șapte picioare adîncime, au dat de o lespede și o cruce de plumb, cu următoarea inscripție:

HIC JACET SEPULTUS INCLYTUS
REX ARTHURUS IN INSULA AVALLONIA (Aici zace înmormîntat renumitul rege Arthur, în insula Avallonia). Continuînd săpăturile s-a descoperit un sicriu de stejar. Înăuntru erau osemintele unui bărbat gigantic, cu craniul zdrobit. Relicvele au fost adunate și expuse vizitatorilor, apoi reîngropate în fața altarului.

Cronicarul Giraldus Cambrensis, care susține că a văzut crucea și mormîntul lui Arthur, scrie: „După bătălia de la Camlann unde a fost omorît Modred,

trădătorul care s-a ridicat împotriva unchiului său Arthur din Britania [...] unde și Arthur a fost rănit mortal, corpul acestuia a fost dus în insula Avallonia, astăzi numită Glastonia”.

Îngroparea într-un trunchi de copac era într-adevăr uzuală la diferitele populații care au locuit Britania, dar inscripțiile pe plumb aparțin mai degrabă anglo-saxonilor. Subita identificare a insulei Avallon cu Glastonbury pare curioasă, iar descoperirea unor oseminte vechi nu înseamnă neapărat că ele erau ale lui Arthur. O simplă cruce improvizată de ingenioși călugări ai mănăstirii a fost deajuns ca, la vremea respectivă, totul să pară verosimil. De altfel, falsurile comise la această mănăstire au fost numeroase și dovedite. Incendiul din 1184, care distrusese aproape în întregime mănăstirea, a dus, în mod foarte curios, la îmbogățirea colecției sale de moaște. Explicabil: mănăstirea avea nevoie de bani pentru reconstrucție...

Dar legenda lui Arthur și a cavalerilor Mesei Rotunde nu a avut de suferit de pe urma acestor pedante precizări. Pe miticul „rege” îl regăsim pe un basorelief al catedralei din Modena (1106) ca și pe un mozaic din Taranto (1166). În Franța, Arthur a fost mai cunoscut în evul mediu decît Carol cel Mare. Tot atunci, în Germania, cafe și negustori jucau „piese” cu acțiunea plasată la curtea regelui Arthur. Asemenea spectacole mai sînt semnalate la Dublin, Praga, Valencia și chiar în Cipru. Iar romanele cavalești circulau în toată Europa.

Datorită abundenței de material, sintem nevoiți să aminăm publicarea urmării „Memoriilor” lui Anthony Eden pentru numărul viitor.

Cînd realitatea infirmă memorialistica...

Publicînd textul de mai jos, redacția noastră nu își propune să emită o „sentință fără drept de apel”. Ținem coloanele noastre la dispoziția celor care se consideră îndrituiți să răspundă, aducînd contraargumentele corespunzătoare.

În urmă cu doi ani, Vintilă Russu-Șirianu, fiul publicistului și omului politic transilvănean Ioan Russu-Șirianu (1864-1909), a publicat un volum cu caracter memorialistic*, consacrat de fapt evocării eitorva personalități pe care autorul le-a cunoscut nemijlocit sau despre care a aflat cîte ceva de la tatăl său: Eminescu, Brăncuși, Sadoveanu, Goga, Coșbuc, Caragiale, Eminescu etc. O asemenea carte este, nici vorbă, utilă și se pare că informațiile oferite de autorul ei au și început să fie utilizate.

Cele mai interesante ni se par, fără îndoială, amănuntele despre viața lui Eminescu, cărui a i se acordă aproape 50 pagini (pp. 359-407). E, într-adevăr, o contribuție importantă la viața marelui poet, și privind un an decisiv: 1882-1883. Iată cum ni se relatează că s-ar fi petrecut lucrurile în linii mari. În toamna anului 1882, tatăl autorului, părăsind Transilvania, ajunge în București și trage la casa unchiului său, Ion Slavici, unde se află pe atunci și Eminescu, care va rămîne acolo pînă la izbucnirea bolii, în vara anului 1883. Tînărul ardelean doarme chiar, o vreme, în aceeași cameră cu marele poet. Se încheagă o prietenie care ne permite să aflăm, prin intermediul lui Vintilă Russu-Șirianu o mulțime de fapte interesante, semnificative. Desigur, relatarea este, ca să zicem așa, de la a doua mînă; multe probabil s-au uitat, s-au deformat. Dar chiar și așa, cele povestite nu pot lăsa indiferenți nici pe cercetătorii literari, nici pe milioanele de cititori care i-au îndrăgit opera.

Numai că...

Numai că în ziarul „Tribuna” din Arad, pe care Ioan Russu-Șirianu îl condusese

aproape 12 ani, găsim o biografie destul de amănunțită (nr. 272 din 13/26 decembrie 1909), publicată cu prilejul morții sale. Aflăm de aici că ziaristul a activat în România între 1884-1891, deci a venit de peste munți în 1884. Imposibil, vom spune noi, după lectura *Vinurilor lor...*, doar încă în 1882-1883 a stat la București, în casa lui Slavici, împreună cu Eminescu. Oricît de tînăr ar fi fost la moartea tatălui (vreo 11-12 ani), fiul trebuie să știe mai bine cum au stat lucrurile decît colegii de gazetărie ai lui I. Russu-Șirianu. Sau, poate, s-a strecurat în ziar o greșeală de tipar. Poate...

Ajunși aici, să deschidem colecția de documente literare a lui I. E. Torouțiu. Și iată ce găsim (vol. V, pp. 111-112):

Sibiu, 7 octombrie st. n. 1884

Stimabile Domnule Mădorescu,
Tînărul, pe care vi-l trimit cu această scrisoare, e nepotul meu Ioan Russu, fiul răposatei mele surori. El a terminat cursul pedagogic, și-l trimit la București, ca să facă practică la școala de la Sf. Ecaterina, să învețe românește și să mai vadă lume. E băiat bun și am crezut că trimițindu-l la București, trebuie să vi-l trimit și a-voastră să-l vedeți... etc.

Semnează Ion Slavici. De reținut data: 7 octombrie 1884. Mai ales anul: 1884.

Să fi greșit I. E. Torouțiu? Nu, nu încape nici o îndoială: scrisoarea lui Slavici poate fi văzută de oricine la Biblioteca Academiei. Atunci?

Atunci înseamnă că Ioan Russu-Șirianu a venit la București în 1884 și nu l-a cunoscut de fel pe Eminescu (care se îmbolnăvisese cu un an înainte și părăsise casa lui Slavici). Înseamnă că fiul a inventat de la primul pînă la ultimul cuvînt 50 pagini, spre satisfacția istoricilor literari, și mai ales a editurii, care s-a grăbit să publice, fără discernămint, niște simple născociri.

Memorialistica este un gen dificil, mai ales prin faptul că cere respectarea adevărului.

În încheiere nu mai rămîne decît să spun că toată întîmplarea poate fi privită și sub latura ei oarecum comică. Dar gîndul că cineva își permite să abuzeze de amintirea marilor noștri scriitori este trist, foarte trist.

Lucian BOIA

* Vintilă Russu-Șirianu, *Vinurile lor...* Editura pentru Literatură, București, 1969, 408 pp.

1 SEPTEMBRIE 1939, ORA 6. TRĂSNETE ÎNGROZITOARE ȘI VILVĂTAI DE FUM ȘI FOC S-AU ABĂTUT NIMICITOARE PESTE CAPITALA POLONIEI, ÎN CARE CEI 1 310 000 CETĂȚENI PAȘNICI SE PREGĂTEAU SĂ-NCEAPĂ O NOUA ZI. DAR ATUNCI, LA ORA 6, ÎN DIMINEAȚA ACEEA DE SEPTEMBRIE, ULTIMELE CLIPE DE PACE TRECUSERĂ, IAR ISTORIA CONSEMNA DECLANȘAREA CELUI MAI CRUNT MĂCEL PE CARE-L CUNOSCUSE OMENIREA.

– itinerar istoric –

MARIAN ȘTEFAN

Ce însemna Varșovia în acele clipe? Ceea ce înseamnă, în vremurile noastre, un oraș. 595 000 case de locuit, 161 localuri de școală, 144 grădinițe de copii, 6 974 paturi de spital, 9 institute de învățământ superior, 21 000 studenți, 20 teatre, 70 cinematografe, 710 tramvaie, 109 autobuze, 43 000 arbori. După aproape trei săptămâni de luptă, au pierit peste 50 000 oameni și au fost distruse 12 la sută din clădiri. Dar acesta nu era decît începutul.

La Würtzburg, hitleriștii aveau un „birou urban” care elaborase un program de distrugere a Varșoviei: 15 planșe însoțite de fotografii, dădeau cele mai amănunțite detalii privind soarta Capitalei poloneze. Se preconiza construirea, pe malul stîng al Vistulei, a unui oraș locuit de circa 110 000-130 000 coloniști germani, iar pe malul opus, un lagăr pentru 80 000 sclavi polonezi.

În memoriile sale, H. Frank, așa-numitul guvernator general al Poloniei, vorbind despre sine însuși la persoana a treia, nota pe fila purtînd data de 4 octombrie 1939: „Führerul a analizat situația

REDIVIVA

împreună cu guvernatorul general; el a apreciat activitatea acestuia în Polonia, și în special, distrugerea Palatului regal din Varșovia, nerefacerea acestui oraș, transferul operelor de artă în Germania“.

Februarie 1971... Treceam într-una din zile prin parcul Łazienki. Istoricul Mieczysław Jaworowski mă însoțește prin oraș; îmi spune:

— Vedeți palatul acesta? A fost construit între anii 1775-1795, după planurile arhitectului Dominique Merlini, servind ca reședință de vară ultimului rege polonez, Stanisław Poniatowski — mare admirator și mecena al artelor. În 1944, clădirea a fost incendiată. Pereții rămași în picioare au fost ciuruiți de sute de găuri, în care urmau să se introducă calupii de trotil. Din fericire, hitleriștilor nu le-a mai rămas timp...

Reconstrucția primei părți a palatului a fost terminată în 1960, când și-a primit și întâii vizitatori.

La Muzeul Militar văd, printre altele altele, o uniformă. Textul explicativ spune că a aparținut unui caporal polonez dintr-o baterie de artilerie, care a participat la lupte pînă la Berlin. Avea... 13 ani. Un singur lucru nu scrie: mai trăiește? Azi

ar trebui să fie un bărbat în puterea virstei.

Iată-ne lângă statuia lui Copernic. Ne oprim o clipă. Istoricul Jaworowski îmi spune:

— Era o iarnă grea. Hitler dăduse ordin ca toate monumentele noastre să fie distruse căci, spunea el, fără urme amintind trecutul, un popor își uită istoria și uitându-și istoria încetează să mai fie un popor, devine o adunătură. Monumentul a fost înlăturat de pe postament. Noaptea, cei din rezistență au pus pe locul rămas gol o placardă purtînd o inscripție care îi amenința pe nemți cu o iarnă cumplită. Semnat: Nicolai Copernic.

Acum, de pe postamentul masiv de piatră privirea, marelui om de știință scrutează lumea stelelor. Căci varșovienii nu au uitat să repună statuia la locul ei, așa cum nu și-au uitat, ba dimpotrivă, au învățat să-și iubească și mai mult istoria.

În drum spre Muzeul de istorie, ne oprim o clipă în fața Catedralei Sf. Ioan. Istoricul varșovian îmi relatează că în 1945 acolo nu se mai aflau în picioare decît frînturi de ziduri și hăul unor ferestre care altădată fuseseră niște clasice ferestre cu arcade îmbrățișînd minunate vitralii. As-

tăzi, totul s-a refăcut ca și cum cele în-
templăte în timpul războiului ar fi fost
doar un coșmar.

Văd locul unde se mai află doar câteva
resturi de fundații a ceea ce altădată a
fost Palatul regal din Varșovia.

— Încă în septembrie 1939 — îmi spune
un alt prieten, filologul Wawrzkowicz —
palatul a fost prăjolit. Flăcările nu au lă-
sat decât sinistre ziduri înnegrite de fum...
La începutul lunii decembrie 1944, ger-
manii au trecut la demolarea lor. Nimic
nu trebuia să rămână în picioare. Dar iată
că de curând s-a hotărât reconstrucția lui.

Trecem pe lângă Coloana lui Sigis-
mund III. Și ea are o istorie. În 1596, la
Wawel, reședința regilor poloni din Cra-
covia, a izbucnit un mare incendiu. Mo-
ment hotărât pentru Varșovia, care a
devenit capitala Poloniei. Coloana a fost
ridicată în anul 1644, în afara zidurilor
orașului, acolo unde începea drumul spre
Cracovia. În 1944 a fost distrusă de tirul
artileriei germane. Statuia s-a rostogolit
pe pavaj și acolo a rămas pînă în aprilie
1945, cînd a fost ridicată și depusă la Mu-
zeul Național. În 1949 și-a reluat locul, pe
o nouă coloană, dar pe același soclu care
mai purta încă semnele mușcăturii schi-
jelor.

De fapt, distrugerea Varșoviei a cunos-
cut mai multe etape, care răspund tot atî-
tor momente de izbucnire violentă a rezis-
tenței antihitleriste din acest frumos
și străvechi oraș polonez.

Răscoala din ghetou, o altă filă drama-
tică a istoriei orașului din acei ani, ne e
evocată de un monument ridicat în mijlo-
cul unui spațiu vid, fără nici o construcție.
Cartierul Muranów fusese înconjurat cu
un zid. Peste 400 000 oameni au fost
izolați aici pe o suprafață de circa doi
kilometri pătrați. Între 22 iulie și 3 octom-
brie 1942, populația din ghetou a fost eva-
cuată, peste 300 000 evrei fiind trimiși
în lagărele de exterminare. Rămăseseră
cei care mai puteau fi folosiți la diferite
munci.

La 19 aprilie 1943, hitleriștii au început
lichidarea completă a ghetoului... Atunci a
izbucnit răscoala. Împotriva lor au fost
trimiși mii de soldați sprijiniți de subuni-
tăți de tancuri, artilerie, aruncătoare de
flăcări și aviație.

La 24 aprilie generalul hitlerist Stropp
raporta: 7 000 au fost împușcați pe loc,
6 000 arși de vii în clădirile incendiate,
supraviețuitorii expediți în lagăre de

exterminare, cartierul Muranów — prefă-
cut în cenușă.

Cînd în august 1944 a izbucnit insurec-
ția, naziștii au crezut că sunase ceasul
pentru desăvîrșirea monstruoasei opere de
nimicire pe care o începuseră în septem-
brie 1939. Timp de 63 zile și tot atîtea
nopti orașul a fost măcinat de artileria și
aviația hitleristă.

5 august 1944. Frank nota cu cinism:
„Varșovia arde aproape în întregime. Fo-
cul mistuie casele și locurile cele mai si-
gure unde s-ar putea ascunde insurgenții.
După înfrîngerea acestei insurecții, Var-
șovia va suferi o distrugere totală și bine-
meritată...”

Cum?

La procesul criminalilor de război de la
Nürnberg, SS Gruppenführer Erich von
dem Bach relatea convorbirea pe care o
avusese cu comandantul trupelor hitleriste
de reprimare a insurecției: „Reinefarth
mi-a atras atenția asupra ordinului dat de
Himmler. Primul lucru pe care mi l-a spus
a fost acela că primise ordin să nu facă
prizonieri, fiindcă toată populația Var-
șoviei trebuia ucisă. L-am întrebat «Chiar
și femeile și copiii?» Mi-a răspuns: «Da,
și femeile și copiii».”

Ordinul a fost executat cu cea mai mare
conștiințiozitate: au fost uciși aproxima-
tiv 250 000 oameni, iar jumătate din oraș
a fost prefăcut în ruine. După înfrîngerea
insurecției, populația de pe malul stîng al
Vistulei a fost deportată. Incepea ultimul
act al distrugerii. Un detașament special
a „lucrat” timp de trei luni, distrugînd
casă după casă, stradă după stradă, tăind
arborii, aruncînd în aer instalațiile și con-
ductele de apă, dărîmînd cu tancurile ca-
blurile telegrafice și smulgînd șinele de
tramvai. Din 957 monumente existente
înainte de război, 782 au fost distruse, 141
grav avariate și 34 au scăpat ca prin mi-
racol, nemîți nemaiavînd timp să le arunce
în aer. La începutul lunii octombrie au in-
cendiat Biblioteca Krasinski și Biblioteca
Națională, la 31 ale aceleași luni Arhivele
Municipale.

Din 103 milioane metri cubi de construc-
ții existente înainte de război, 73 mili-
oane au fost transformate în moloz. Pen-
tru Varșovia războiul a însemnat 800 000
morți și 85 la sută din clădiri distruse.

Nu poți cîntețera oricum Varșovia. Var-
șovia trebuie simțită, trebuie ascultată,
trebuie privită dincolo de ceea ce se oferă
ochilor. Istoria acestui oraș este o zgudu-
toare lecție de demnitate, dîrzenie și încre-
dere în viață.

ÎN EXCLUSIVITATE PENTRU
„MAGAZIN ISTORIC”

TREI ISTORICI DIN TREI CONTINENTE

ne-au dezvăluit părerile lor despre unele probleme majore, interesind, într-o formă sau alta, atît pe specialiști cit și marele public.

Prof. univ. MICHEL FRANÇOIS
(Franța)

secretar general al Comitetului Internațional
de Științe Istorice

— Care considerați că este schimbarea esențială ce s-a produs în studiul actual al istoriei ?

— Istoria își extinde necontenit aria cercetărilor ei, descoperă noi și noi documente sau interpretează, într-un mod nou, documente cunoscute. Totodată, ea utilizează, firește, tot mai larg, tehnicile pe care știința modernă i le pune la dispoziție.

Publicul larg vădește un interes tot mai mare pentru istorie. Este datorită specialiștilor să comunice contemporanilor lor rezultatele cercetărilor și acest lucru se realizează grație revistelor de mare audiență — ca de exemplu „Magazin istoric”, a cărui calitate excepțională o apreciez —, ca și grație radioului și televiziunii.

— Ați vizitat România și cunoașteți preocupările specialiștilor noștri. Ce opinie aveți despre lucrările istoricilor români ?

— Cunoșc bine lucrările istoricilor români, prin intermediul cărților lor, și sînt bucuros că întrețin, cu mulți dintre ei, legături de prietenie. Am avut prilejul să

apreciez, cînd am fost în România, activitatea de cercetare care se desfășoară în țara dumneavoastră, referitoare la toate perioadele, de la magnificele studii arheologice întreprinse la Histria, unde amintirea profesorului Părvan este mereu vie, și continuînd cu cercetările de la Sarmizegetusa, Alba Iulia sau Suceava. Studiul perioadei medievale și al începuturilor timpurilor moderne cunoaște de asemenea o dezvoltare considerabilă și mă interesează desigur foarte mult. Știu de asemenea că o atenție cu totul aparte este acordată de istoricii români epocii contemporane. Am vizitat cu emoție biblioteca profesorului N. Iorga, de la Institutul de istorie din București, institut ce poartă numele marelui savant și a cărui activitate este binecunoscută în toată lumea.

*Michèle François
pour les lecteurs
du Magazine istoric*

Prof. univ. E. MVENG
(Yaounde-Camerun)

— Cum priviți studiul trecutului ?

— Pentru noi, istoricii africani, analiza faptelor observate izolat de viață și de conștiința popoarelor, nu este suficientă în știință. Alinierea cronologică a evenimentelor reprezintă un schelet fără viață. Esențial în istorie este conștiința de sine a poporului. Substanța obiectivă și fundamentul adevărului istoric, fără de care istoria științifică n-ar fi decît un artificiu, sînt strîns legate de răsunetul pe care îl au în conștiința popoarelor faptele istorice, structurile sociale, politice, economice și culturale create și trăite de popor.

Ne punem o serie de întrebări esențiale : Ce semnificație au în ochii africanilor statele pe care le-au întemeiat ? Ce au însemnat pentru popoarele noastre invazia omului alb în Africa, drama colonizării, trezirea culminînd cu cucerirea independenței ? Vorbim adesea despre fenomenul modernizării în lume și e firesc să ne întrebăm cum îl privesc popoarele africane ; ele pretind, firește, să-l înfăptuiască prin propriul lor dinamism interior, să nu-l accepte pasiv de la asupritorii străini.

— Ce vi se pare esențial în opțiunea Africii de astăzi ?

— Nu vă voi vorbi despre nașterea statelor africane moderne, nici despre noua hartă a Africii. Faptul hotărîtor, care răs-punde tuturor acestor chestiuni, este acela

că în fața istoriei realitatea colonială chema Africa să aleagă între moarte și supraviețuire. Africa a ales, bineînțeles, supraviețuirea.

Prof. univ. SH. IWAMURA

(Japonia)

— Cum vedeți răspîndirea cunoștințelor de istorie în rîndurile publicului larg ?

— Cred că știința istoriei este cu totul altceva decît educația istorică. Amîndouă sînt foarte importante și interesante. Esențial pentru popularizarea istoriei este ca specialiștii să găsească mijloacele adecvate pentru ca rezultatele obținute de ei să ajungă cît mai repede la profesorii de istorie. Ar fi util ca un număr cît mai mare de profesori, din toate gradele învățămîntului, să participe la reuniunile științifice unde se discută chestiunile cele mai importante ale științelor istorice și se consemnează progresele cercetărilor.

Apreciez foarte mult radioul, televiziunea, revistele de mare tiraj, ca mijloace de difuzare a cunoștințelor istorice. Eu însumi vorbesc adesea în țara mea la televiziune, unde imaginea completează atît de bine cuvîntul.

— Japonia este cunoscută pentru progresele științifice și tehnice spectaculoase din ultimele decenii. Ce părere aveți despre rolul mașinii de calcul în studiul istoriei ?

— Am utilizat computerele pentru studiul unor manuscrise și am obținut rezultate bune, deși știu că există unii istorici care mai privesc cu neîncredere intervenția computerelor. Consider însă că nu au dreptate. Istoria este, după părerea mea, una dintre științele sociale, și metodele moderne care se folosesc în aceste științe pot fi aplicate cu succes deplin și în cazul ei. În Japonia, utilizarea mașinilor de calcul a dus la rezolvări interesante în studiile de arheologie și lingvistică istorică.

— În ultimul timp, legăturile economice și culturale dintre România și Japonia au devenit mai strînse, cu toată distanța imensă ce desparte țările noastre. Sint convins că socotiți acest lucru un fapt îmbucurător. Ați avut contacte cu istoricii români ?

— Desigur, deoarece istoricii români participă activ la întîlnirile internaționale. Aș fi bucuros să vizitez cîndva țara dumneavoastră și faptul că am studiat limba latină și m-am interesat de problemele lumii latine îmi va ușura desigur schimbul de opinii și înțelegerea cu oamenii de știință români.

**Interviuri consemnate la Moscova de
I. M. ȘTEFĂN**

AUTOMATELE

au peste 2000 de ani

GHEORGHE URSU

Cu 30 ani în urmă automatul însemna, pentru majoritatea populației, acea cutie înaltă de metal, în care introduceai o monedă iar mașina îți oferea o caramelă sau îți arăta greutatea, pe un cadran circular. Astăzi nimeni nu mai onorează cu titlul de automat aceste cutii familiare și puțin vetuste. „Lunohod-1” care se plimbă prin craterele lunare din regiunea Mării Ploilor și avionul fără pilot, ușile care se deschid singure și serviciul telefonic care-ți spune oricând ora exactă, sistemele de telecomandă și reglare ale uzinelor — sint câteva dintre invențiile tehnice care corespund, în anii noștri, noțiunii de automat.

Vom evita fastidioasa și sterila dispută cu tehnicienii, savanții și filologii pentru cea mai bună definiție a automatului (într-o ministatistică personală am inventariat 15 definiții diferite!) și vom recurge la Lexiconul tehnic român: automatul este un aparat care, după sesizare, efectuează o anumită operație sau un complex de operații fără intervenția — altfel necesară — a omului în dirijarea acestora.

Este, oare, automatul o noutate?

Trepiedul mișcător și tritonul trimbișas

Încă de la izvoarele sale, cînd miturile invadeau materia!ul faptic, istoria înregistreză nenumărate invenții de automate. În *Iliada*, Homer povestește cum Hefaiistos, zeul făurar, construipe un trepied articulată care se mișca singur, ajutîndu-l mai... competent decît ucenicii săi, ciclopul. Aristot vorbește despre o Venus construită din lemn, de Dedal, care se mișca datorită unui mecanism cu mercur. De altfel, pe seama lui Dedal se pun atîtea minuni tehnice (în afară de celebrele aripi cu care l-a înzeștrăat pe Icar și de vaca de lemn a lui Pasiphae), încît timp de multe veacuri statuetele articulate ale meșterilor făurari din Creta și Rodos se numeau „dedalice”.

În grădina lui Platon, discipolii săi peripateticieni erau uimiți nu numai de subtilitatea gîndirii maestrului, ci și de celebra statuie a flautistului, care... cînta la ore fixe. Statuia conținea două rezervoare care comunicau printr-un orificiu îngust și un dispozitiv cu sifon. Cînd primul rezervor se umplea cu apă, apa se scurgea brusc în cel de-al doilea, iar aerul, expulzat cu violență spre flaut, producea sunete melodioase.

Contemporan și prieten cu Platon, filozoful Archytas din Tarent a inventat, în anul 408 î.e.n., un porumbel capabil nu numai să zboare, ci să și gîngurească! Într-o cronică scrisă cu 600 ani mai tîrziu, Gellius, încercînd să explice funcționarea acestui porumbel, vorbește despre un resort, niște scripete și un jet puternic de aer care mișcău porumbelul. Distanța în timp fiind mare, avem motive să credem că o parte din calitățile acestui porumbel aparțin legendei.

Pe malul sudic al Mediteranei, în Egipt, înflorea în acest timp o bogată „industrie” de automate. Herodot, descriînd felul cum egiptenii îl sărbătoreau pe Osiris, remarcă faptul că la aceste festivități sînt prezentate statui animate, simbolizînd diverse forțe ale naturii. Lucian, apoi Callistrat descriu aceste statui, în genere zoomorfe sau antropomorfe, construite din metal, piatră sau lemn și capabile de diverse acțiuni.

O capodoperă de automatizare ne este descrisă de Callixene în relatarea sărbătoririi lui Alexandru Macedon de către Ptolemeu Filadelful, în anul 280 î.e.n. S-a putut vedea, cu acest prilej, un car uriaș, tras de vreo 60 oameni, pe care era statueta zeiței Nysa, înaltă de aproape 3 metri, înveșmîntată într-o tunică galbenă cu fir de aur. Nysa se ridica în picioare, turna lapte dintr-o carafă de aur și se așeza la loc, fără s-o atingă nimeni!

În diverse necropole egiptene s-au găsit numeroase și ingenioase jucării articu-

late: crocodili, femei spălînd rufe sau frămîntînd aluatul. La Luvru se poate admira zeul Anubis, cu cap de șacal, articulată și cu fălcile mobile. Nu s-a păstrat însă nici un element care ar fi putut pune în mișcare aceste statui articulate, așa încît e mai probabil că ele erau acționate fie cu sfori, fie cu meșteri ascunși în soclul statuii.

Cel mai celebru inventator de automate al antichității a fost, incontestabil, Heron din Alexandria (sec. II î.e.n.). Din păcate, o mare parte din scrierile sale s-au pierdut. Cîtăm cîteva din născocirile sale: un Heracles luptînd (pus în mișcare de un dispozitiv de scripete cu contragreutăți și flotor); un grup de patru fierari activi în jurul unei nicovale (acționați de un cilindru rotativ cu dinți); un ceas deșteptător (alcătuit dintr-o clepsidră în care, după scurgerea apei, cădea o bilă metalică pe o placă de bronz); un automat care vindea apă sfințită, în urma introducerii unei monezi. Dispozitivul automat pentru deschiderea ușilor altarului templului din Alexandria era cea mai celebră invenție a lui Heron. Credincioșii depuneau într-un vas metalic ofrande, cărora li se dădea foc. După cîteva secunde, în semn că jertfa fusese primită de zei, ușile altarului se deschideau singure! Ingeniosul sistem construit de Heron se baza pe dilatarea apei, încălzită de focul la care ardeau ofrandele.

În perioada imperială, Roma a beneficiat de multe din invențiile Orientului, folosite mai ales la circ. Puteau fi văzuți teribilul Manducus cu colți uriași, ori Citeria cea vorbăreată care o adevărată preocupată. Înainte de a seca lacul Fucinus, împăratul Claudiu a dat un spectacol acvatic, în care a prezentat un triton de argint suflînd în trimbișă. Pentru cele mai mărunte curențe de funcționare, împăratul porunceă distrugerea automatelor! Despre soarta autorilor acestor automate, cronicile nu spun nimic; dar cum istoria ne-a lăsat multe mărturii despre „generozitatea” lui Claudiu, nu-i nevoie de multă imaginație spre a suplini această lacună...

Pentru măsurarea timpului

Majoritatea automatelor de care ne-am ocupat au, în primul rînd, un rol de divertisment. Se pare că antichitatea disprețuia aceste ingenioase mecanisme, dovadă că însuși Arhimede n-a lăsat nimic scris despre numeroasele sale automate. Demnă de respect era doar descoperirea principiilor — restul era treabă de ingeniozitate meșteșugărească...

Dar imboldul cel mai fertil pentru inventarea de automate a fost necesitatea practică a măsurării timpului. Primele automate cu scopuri practice au fost cea-

sornicele și de la realizarea lor s-a născut ideea de a folosi automatele în producție. Primele ceasornice au fost clepsidrele (deși ceasornicul solar ar putea fi și el considerat, până la un punct, un... automat, căci arăta ora fără intervenția omului). Aproape toate popoarele antice au cunoscut aceste aparate simple, alcătuite dintr-un vas gtituit la mijloc și umplut cu apă sau cu nisip fin, care se scurgea prin orificiul gtituiturii. Ora se citea pe gradația de pe vas, marcind nivelul. Aceste clepsidre simple au fost perfecționate de-a lungul timpului, punându-se în calea apei ce se scurgea din vas paletetele unei roți care, învîrtindu-se, făcea să se miște acele unui cadran. În veacul II î.e.n., Ctesibiu din Alexandria a construit o astfel de clepsidră, care arăta nu numai ora și minutul, ci și luna.

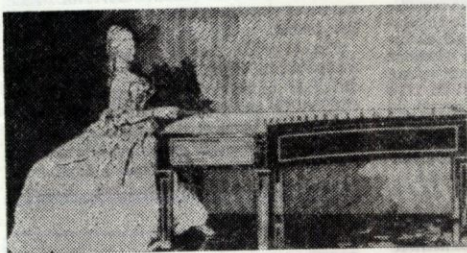
În evul mediu, „automatizarea” a traversat o perioadă de stagnare. Au fost

chip de porumbel, Dumnezeu Tatăl binecuvînta, apoi toate figurile se retrăgeau, în sunete de clopoței”.

La catedralele din Lund (Suedia), Cambrai (Franța) etc. ora era anunțată de cucori de altă pasăre, de cavaleri lovindu-se cu lancea, de clopotari de bronz lovind clopotele cu ciocănașe. Gradul înalt de automatizare a acestor orologii mai poate fi admirat și astăzi, în turnurile catedralelor sau primăriilor din Praga, München și alte orașe europene.

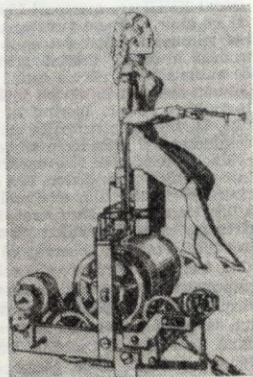
Adulții se joacă, copiii inventează

Pentru veacul nostru — atât de specializat — pare ciudat că artiști, savanți și gânditori atât de deosebiți ca Leonardo da Vinci, Descartes sau Roger Bacon s-au ocupat, între altele, și de automate. Leonardo a construit broaște testose și ele-

Cimbalista. Aspect exterior și...
...mecanismul ei

(De la jucăria articulată din Egiptul antic la tabloul de comandă al contemporanității — foto p. 93)

folosite clepsidrele antichității, cu singura ameliorare că vasul cu apă avea o formă studiată special pentru ca scurgerea apei prin orificiu să fie uniformă, independent de înălțimea coloanei de lichid.

Se pare că primele ceasornice mecanice au apărut în veacul XI, evoluind destul de rapid și îmbogățindu-se cu diverse reprezentări antropomorfe. P. Lorain descrie astfel celebrul orologiu instalat, în 1340, la mănăstirea Cluny (Franța). „Urișa mașină avea un calendar permanent, arătînd anul, luna, săptămîna, ora și minutele; un calendar ecleziastic arătînd sărbătorile și slujbele; altul arătînd opozițiile și conjuncțiile astrale. Fiecare oră era anunțată de un cocoș care bătea din aripi și cînta. Un inger deschidea ușa, închîndu-se Fecioarei. Sfîntul Duh cobora în

fanți care se mișcau, iar astronomul german Johann Müller a făurit o muscă zburătoare și un vultur care dădea din aripi și din cap.

Dacă pentru învățații renasanțiști automatele au fost o preocupare lătrănică, pentru meșterii veacului XVIII construcția lor a devenit o meserie de bază, care le-a adus multora faimă mondială și averi. În secolul „luminilor” și al rococoului, al curților imperiale și al triumfului gândirii materialiste, automatele zoomorfe și antropomorfe îmbină perfecțiunea mecanică cu atributele grației și artei. Din vasta literatură despre automate și automatizatori al celui veac, vom cita numai pe cele mai celebre.

Pîntre realizările lui Jacques Vaucanson (1709-1782), care i-au adus, la vîrsta

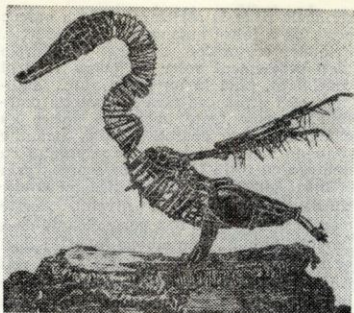
de 37 ani, titlul de membru al Academiei de Științe, se numără „Flautistul”, care cânta 11 melodii complexe, cu o perfecțiune uluitoare, și „Rața”, care bea apă, dădea din cap și din aripi, înota, măcăia, ciugulea grăunțe și... își făcea nevoile!

Friederich von Knauss este autorul „Scriitorului”, reprezentat printr-o zeită care scrie pe o sferă rotitoare câteva texte, unele destul de lungi. Pierre Jaquet-Droz, poate cel mai mare automatist al secolului său, a renunțat la teologie de dragul mecanismelor. „Desenatorul” creat de el știa să schițeze capul, încununat cu lauri, al regelui Ludovic XV și al altor persoane ilustre. „Muziciana” era o tinăra care se apleca să citească partitura, cânta la clavicin, iar la sfârșit se înclina, salutând auditoriul. În fine, „Cimbalista” construită de Roentgen (a nu se confunda cu descoperitorul razelor X) își datorează celebritatea nu numai repertoriului foarte variat pe care-l interpreta la un fel de țambal, ci și asemănării cu regina Maria Antoaneta.

Paralel cu construirea acestor „jucării”, veacul XVIII era martorul făuririi mașinilor cu abur, primele vestitoare ale revoluției tehnice. I-a fost dat unui copil să introducă în aceste mașini primul element de automatizare, căruia astăzi i-am spune „sistem automat în circuit închis”. În 1713 Humphrey Potter, lucrând la o presă de ulei, își blestema ocupația care consta în deschiderea și închiderea succesivă a două robinete de admisie și evacuare a aburilor într-un cilindru cu piston. Era o mașină cu abur Newcomen, ușor evoluată față de cea a lui Denis Papin. Exasperat de înțelepciunea sa, care-l împiedica să se joace cu prietenii, Potter a observat că momentele când trebuia să manevreze robinetele corespundeau unor poziții precise ale balansierului ce transmitea mișcarea de la piston la pupă. Legând cu niște sfori cele două robinete de capetele balansierului, Potter a reușit să-și găsească timp de joacă, fără a bănui marile implicații tehnice ale automatului său.

Tabachera cu muzică și robotul șahist

O dată cu epoca modernă, automatica suferă schimbări esențiale în orientare. Veacul XVIII cunoscuse triumful dar și declinul automatelor-jucării, al mașinilor ingenioase dar lipsite de folos. În schimb, folosirea automatelor în industrie, pentru conducerea, controlul și reglarea mecanismelor, capătă o amploare crescândă și se leagă de fiecare cucerire a primei dar-mai ales — a celei de-a doua revoluții industriale, când mașinile nu se mai

Rața mecanică a lui Vaucanson... jumultă de pene

limitează la înlocuirea efortului fizic uman, ci sînt investite cu capacitatea de a lua decizii.

Pînă și producerea automatelor muzicale a căpătat, în veacul trecut, un caracter industrial: tabacherile cu muzică, caterincile, cutiile cu muzică. Cîteva automate-jucării s-au bucurat de notorietate în opinia publică; ele „au exprimat întotdeauna mijloacele tehnice ale epocii”, după cum remarcă părintele ciberneticii, Norbert Wiener.

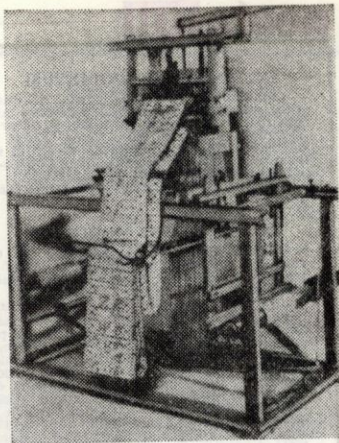
Falsul „jucător de șah” al lui Maëlzel

Avid de îmbogățire, un anume Maëlzel a creat „Jucătorul de șah”, pe care l-a prezentat și împărătesei Ecaterina a Rusiei. Faima acestui jucător de șah l-a intrigat pe Edgar Allan Poe, poet a cărui fanterie literară debordantă era dublată de o uimitoare capacitate de analiză științifică. Fără a stăpîni instrumente matematice superioare, Poe a demonstrat că jucătorul de șah al lui Maëlzel era prea „inteligent” pentru mijloacele tehnice ale vremii, și că mutările erau comandate de un șahist... viu, ascuns în soclul mașinării! Cercetările ulterioare au confirmat demonstrația lui Poe.

Cîteva mari savanți contemporani au furnizat replicile moderne ale raței lui Vaucanson. C. E. Shannon, unul din creatorii teoriei informației din cibernetică, a construit un șoarece metalic, care găsește, în labirint, calea spre slănină. Spre deosebire de strămoșii săi, șoarecele lui Shannon are „memorie”, e capabil să învețe și să ia decizii în fața unor obstacole neprevăzute! Walter Grey a construit broaște testatoare automate, capabile să reproducă aproape exact procesele biologice ale modelului viu.

Norbert Wiener scria, cu douăzeci de ani în urmă: „Un șahist automat nu ar putea atinge gradul de competență al mașinii frauduloase a lui Maëlzel, dar desigur că poate atinge un nivel de performanță acceptabil”. Iată însă că astăzi șahiștii automați din Uniunea Sovietică și din Statele

Mașina de țesut a lui Jacquard, care a folosit principiul cartelor perforate pentru realizarea unor desene complicate

Unite au atins forța de joc a unor șahiști de categoria I și se prevăd pe curînd roboți jucînd șah la nivelul maeștrilor.

...De unde se vede că nici măcar cibernetica nu exclude profețiile eronate.

CÎTEVA REPERE ÎN ISTORIA AUTOMATELOR

- 1000-500 î.e.n. — Primele clepsidre (orologii cu apă) în China și Egipt.
- 408 î.e.n. — Archytas din Tarent construiește un pombel capabil să zboare.
- 250-212 î.e.n. — Arhimede inventează numeroase automate.
- 200-100 î.e.n. — Heron și Ctesibiu construiesc în Alexandria automate pe bază hidraulică.
- 725 e.n. — Primul orologiu construit de chinezul Yi-hing.
- 807 — Harun al Rașid oferă lui Carol cel Mare o clepsidră cu 10 mecanisme distincte.
- 1352-1354 — Orologiu cu numeroase reprezentări antropomorfe din Strasbourg.
- 1588 — Ramelli, în Franța, introduce primul dispozitiv automat de reglare a debitului grîului în funcție de viteza de turăție a roții de moară (primul „feedback”).
- 1639-1642 — Pascal construiește prima mașină de calcul, pe principiul roții dîntate.
- 1713 — Humphrey Potter inventează prima comandă automată a admisiiei vaporilor, la o mașină cu abur.
- 1738 — Jacques de Vaucanson construiește celebra sa „Rață”.
- 1742 — Basile Bouchon folosește pentru prima oară cartela perforată, la o țesătorie din Lyon.

- 1760 — I. I. Polzunov inventează regulatorul automat al nivelului apei într-un cazan.
- 1785 — James Watt revoluționează mașina cu abur construind regulatorul cu bule.
- 1796 — Von Kempelen construiește „Turcul jucînd șah”.
- 1800-1810 — Jacquard inventează un mecanism automat pentru obținerea țesăturilor în mai multe culori.
- 1863 — J. C. Maxwell scrie Despre regulatoare.
- 1868 — Leon Farcot construiește primul servomotor.
- 1884 — Ottmar Mergenthaler inventează linotipul.
- 1890-1900 — Primele faruri automate.
- 1912 — Leonardo Torrès y Quevedo construiește primul automat capabil să joace șah.
- 1934 — Francois Dussaud construiește primul automobil fără conducător.
- 1942 — Aiken construiește primul calculator electronic, în laboratorul de matematică al Universității Harvard.
- 1947 — Apare Cybernetics de Norbert Wiener.
- 1951 — Șoarecele „inteligent” și cu memorie al lui C. E. Shannon.
- 1971 — Dr. Marx Euwe, excampion mondial de șah, învinge cel mai „talentat” automat de șah american.

INTILNIRE CU SINE INSUȘI

„Eu sînt acel PAVEL BUCIUMEAN despre care ați inserat în „Magazin istoric” nr. 3 din martie 1971, cînd v-ați ocupat de greva muncitorilor mineri din Valea Jiului din 15 martie 1920. Am vîrsta de 83 ani și sînt pensionar și-mi aștept sfîrșitul vieții, ce-am dăruit din plin cauzei muncitorilor”.

Pavel Buciumean, București, Calea Pîșcu-lui 36.

ÎN JURUL UNEI MOSTENIRI

ELIZEU P. NEAGOE, învățător din Cara-cal ne comunică un document de arhivă pe care l-a găsit și descifrat (fond Politi-a orașului Caracal, dosar 5.595/1832).

„Dumnealui polițaiu orașului Caracal — Asemenea cu porunca cînstitei mari Dvornici din 11 martie, cu Nr. 472, în pri-cina cererii ce au făcut obștea orașului Cernetu, din jud. Mehedinți, pentru niște rămasuri ale răposatului slugerului Tudor Vladimirescu, ce au murit stref, acum din inserisurile ocîrmuirilor județului Dolju vreo trei fețe dintre boterii din Cralova vă dovedește pravilnic moștenitor un copil al răposatului visteriului Popa Vladimirescu, frate cu slugeru Tudor, care copil nevîrstnic fiind, se așă supt creșterea unui Dumit-rache Glogovenau, ce ține de soție pă muma numitului și care s-a sfîșiea a primi această moșie nici mai înainte pînă a nu lua știință de datoriile care poate să aibă numitul sluger. Drept aceea să scrie dumi-tale, ca să publicarisești în tot cuprinsul orașului către cine va avea a lua datoriile de la numitul sluger Tudor, în soroc de patru luni să să arate la ocîrmuire, ca și ocîr-muirea să-l facă cunoscut cînstitei Dvornici [...] 22 martie 1832”.

CU MULȚUMIRI...

MIHAI H. MAZILU, Muncieplul Gheorghe Gheorghiu-Dej, str. Casinului nr. 11, ap. 1, jud. Bacău; CONSTANTIN N. IACOB, Motru, bl. D-1, Tronsonul B, ap. 27, et. 4, jud. Gorj; DR. C. DIMITRIU din Bucu-rești; DAN TOMA DUCCU, str. I. C. Frimu nr. 7, București, mulțumiri pentru aprecieri și sugestii.

CONSTANTINA BOSSAUS din Marea Britanie, str. Nash Peake, nr. 51, Tunstal, S.O.T. Staffs, ne scrie cîteva rînduri emo-tionante:

„Cu întîrziere, dar cu aceeași căldură, primiți felicitările noastre pentru întreaga redacție „Magazin istoric”, pentru al 50-lea număr al revistei.

Ne exprimăm deosebită satisfacție cî-tînd în nr. 50 materiale consacrate sîrbă-to-riilor a 50 ani de luptă neobosită a P.C.R....

Sincere felicitări, prosperitate și progres, ca revista „Magazin istoric” să ajungă să fie citită de copiii copiilor noștri, din toate colțurile lumii, sute de ani după noi, așa cum noi azi îl citim și ne bucurăm de bo-gatul său cuprins”.

Cu această ocazie mulțumim tuturor cititorilor noștri de peste hotare, care ne-au felicitat cu prilejul apariției nr. 50 al revistei.

MELOFIZIOGNOMONIE ?

Lui BASILE GRUNBERG, din București, str. Ion Ghica 1, îl răspundem cu o mare întîrziere, fapt pentru care ne cerem scuze. Der timpul nu a alterat cu nimic caustici-

tatea reproșurilor din scrisoare la adresa „inadvertențelor” noastre în prezentarea lui Beethoven (nr. 7, iulie, 1970). Inadvertențele, susține corispondentul nostru, „lezează ple-tatea și seriozitatea (sic!) ce însoțesc con-templarea (sic!) mărețiilor beethoveniene”.

Primul exemplu ce ni se oferă despre măreția (compozitorului) și împietatea (noas-tră) priește... brațele lui Beethoven, mai precis poziția lor în timpul mersului. „La plept”, scriem noi: „Ba în buzunar”, vrea B.G. bazîndu-se pe un citat din Bettina von Arnim. Dar, recunoaște el, „tabloul repro-dus în revista îl înfățișează pe genialul mu-zician cu minile la spate”. Atunci ? Cu cine votează tajnicul nostru critic ? Cu memo-rialista sau cu imaginea ? Dacă nu ne-am teme de fulgerele sale, am îndrăzni să lan-săm o ipoteză temerară: poate că Beetho-ven nu considera această problemă drept esențială pentru creația sa; poate că el umbia în toate trei felurile, după înpre-jurări și dispoziție.

În continuare, B.G., trăgîndu-ne de urechi pentru afirmația că Beethoven l-a avut ca profesor pe Neefe înainte de a îm-plini 10 ani, ne admonestează: „Dar la 1782, cînd a început a lua lecții cu acesta, Beetho-ven putea să fi împlinit și 12 ani”. Rezon ! Născut în 1770, compozitorul nu numai că putea, ci a și împlinit cu siguranță 13 cînd în 1782. Numai că, dacă abia în 1782 a în-ceput să ia lecții cu Neefe, e curios că acesta îl lăsa ca suplinitor, încă din 1781 (vezi, de ex., Encyclopaedia Britannica, ed. XIV, vol. III, p. 571).

Dar neîntăritura B.G. ne rezervă loutura de grație pentru explicația dată elisului: „Sonata Primăverii la prima ecucupia”. Spune d-asa: „Nu se vede violonistul care execută sonata (și) pe care l-am eliminat din economie de spațiu — n.n.) ci numai un pian-ist (un pianist care e Beethoven — n.n.) iar expresia auditoriului nu corespunde lu-minoasei „Primăveri” ci mai curînd „Appa-sionatei”.

Ne înclinăm, muți de admirație. Avem de-a face aici cu începuturile unei științe noi, pe care am numi-o melofiziognomonie — recunoașterea unei opere muzicale după expresia auditoriului. Firește, „Sonata Pri-măverii” provoacă cele mai năstrugnice ghi-duști în rîndul publicului. Dar atunci de ce „Appassionata” nu dă loc unor îmbrăți-sări furtunoase între ascultătorii de sece opuse ?

DRUMUL ROMAN...

ION MARGINEANU, Cralova. „Tabula Traiana”, inscripția pe stîncă de la Cazane, la care vă referiți, nu glorifică faptele împăratului Traian, ci este o inscripție latină care emîneste peste veacuri despre cons-truirea drumului roman de pe malul drept al Dunării, la care s-a lucrat din timpul împăratului Tiberius (14-37 e.n.) și pînă în vremea lui Traian (89-117 e.n.).

CONTERVERSE

ION MIHAILESCU, din București, ne în-trăbă „care e orașul natal al lui Alexandra Ioan Cuza ?”. Domnitorul s-a născut la Birlad, susține istoricul A. D. Xenopol. I. G. Valentinianu e de părere că a văzut lumina zîlei la Galați. Lucia Boze înclină a da Hustului cîinstea de a fi urbea unde a văzut lumina zîlei primul domnitor al României, pe cînd cercetătorul N. Corlean lasă problema în suspensie. În sfîrșit, în diploma de bacalaureat, Cuza „s-a decla-

rat — sau a fost declarat", scrie istoricul C. C. Giurescu, că Birladul ar fi locul nașterii sale.

Alegeți !

RECITIȚI-NE !

D. D. LAZĂR, Păltiniș. Vă mulțumim pentru aprecierea Dv., dar nu ne putem explica deosebita pe care o exprimați : „In «Magazin istoric» nu se poate publica și istoria celui de-al doilea război mondial ?” In nr. 5/1979 am consacrat o mare parte din revistă acestei teme, ca și în nr. 5/1971. In foarte multe alte numere am publicat de asemenea relatări ale unor episoade din marea confragiație. Recitiți deci cu atenție revista !

NU NUMAI ARNOTA !

ALEXANDRU MUNTEANU, din Iași, ne trimite următoarea sesizare : „...Mănăstirea Cașlin posedă un bogat fond de cărți — multe degradate și, se pare, neinventariate. Pe lângă multiplele probleme pe care le pune această cititorie volevodală, cercetată cindva de N. Iorga, poate avea posibilitatea să impulsioneze luarea unor măsuri pentru protejarea lor”.

Deocamdată, publicăm semnalarea...

DA ȘI NU

ARTUR SATHARY, Arad. După cum vedeți, vă îndeplinim dorința publicând în acest număr un articol despre George Washington, însoțit de lista președinților S.U.A.

E.D., din București, ne cere să publicăm „un inventar al monumentelor istorice din România.” Nu o facem din două motive : 1) un astfel de material ar ocupa un spațiu enorm ; 2) în curînd Direcția Monumentelor Istorice va edita un „Inventar” complet al acestor monumente, lucrare ce va sintetiza, cu competență, o vastă activitate de cercetare desfășurată în ultimul timp de specialiștii în problemă.

AURELIA DRĂGAN, București. Tema articolului Dv. nu intră în preocupările revistei noastre. Mulțumim pentru aprecieri.

GRAMATIC 1971

STOIN EUTHINIUS, din Pecu-Nou, jud. Timiș, abonat al revistei noastre, ne scrie : „Numerele 1, 2 și 3 din 1967 nu le-am putut obține nici pe-o cale, văzînd insistențele multora, mi-am luat curajul, dispunînd de timpul necesar, și în iarna anului 1970/71, le-am copiat, de pe originalele unui binevoitor din Pecu-Nou, astfel că la ora actuală posed întreaga colecție de la începutul apariției ei, rămînînd o amintire celor patru nepoți ai mei”.

Vă felicităm pentru admirabila Dv. perscrivență. In ce privește temele de care vă interesați, ele sînt tratate în reviste de specialitate.

PSEUDOROMANTISM

Mai mulți cititori ne semnalează că în nr. 12/1970, p. 7, rîndul 35, a apărut „o limbă romantică”, în loc de „o limbă romantică”. Evident, e vorba de o greșeală tipografică, cu o nuanță de umor involuntar. Facem cuvenita rectificare.

Nicolae MINEI

CÎȘTIGĂTORII CONCURSULUI

(Urmare din pag. 48)

31. GEORGESCU LUIZA, casnică, București
32. MORAR CORNEL, tehnician, Lupeni
33. SARA IULIANA, laborantă, Gheorghieni, jud. Harghita
34. TUDORAȘCU ALEXANDRU, organizator spectacole, București
35. TEODORESCU MARIA, învățătoare, București
36. DATEȘ ANTON, București
37. LUPUESCU MARIA, elevă, Bacău
38. ADAM GAVRIL, inginer, Hunedoara
39. BREB VASILE, mecanic, Hunedoara
40. RAȚA CONSTANTIN, pensionar, Cilnic, jud. Gorj
41. SELBAN CONSTANTIN, pensionar, Tg. Cărbunest, jud. Gorj
42. STOLERU ILIE, ofițer, București
43. FLORESCU ELENA LUIZA, studentă, București
44. TINCUȚA RADU, contabil, Turnu-Severin
45. ANGELESCU IOAN, profesor, comuna Gratiu, jud. Teleorman
46. VASILIU N., pensionar, București
47. CRIȚĂ MARIA SIMONA, telefonistă, București
48. FLOROIU ADRIANA, elevă, București
49. GOGA GHEORGHE, funcționar, comuna Rediu, jud. Galați
50. GOICEA D. ION, funcționar, comuna Posești-Ungureni, jud. Prahova

Numele celor care solicită sau oferă numere din revista „Magazin istoric” nu le putem publica din lipsă de spațiu. Ele vor apare într-unul din numerele viitoare.

CONTENTS

DUMITRU TUDOR Dacian-Roman Continuity North of the Danube	2
LIVIU MARGHITAN Roman Statue of a Child God	7
I. FELEA A Family of Romanian Socialists: Arbore	8
JEAN HUGONNOT The Symbol of the Red Cap	15
N. CONSTANTINESCU Parliamentary Debates, Bucharest 1919-1920	20
ANDRÉ MAUROIS Who Wrote "The Three Musketeers"	27
VASILE NITESCU The Favourite of Empress Catherine II of Russia	37
* The Winners of Our Review's First Competition	45
C. REZACHEVICI Romanian Soldiers in the Course of Centuries (Historical Dictionary)	49
E.D. TAPPE European Diplomats about the Romanian Principalities	51
IURI KOROLKOV The Century's Secret Agent, Richard Sorge	62
NICOLAE MINEL George Washington	68
* Books Received at the Editor's Office	75
EUGEN POP Tupac Amaru, a Spartacus of Latin America	76
RADU ION POPESCU King Arthur of England	80
MARIAN ȘTEFAN The Reconstruction of Warsaw	88
* Three Historians of Three Continents Talked to Us	91
GHEORGHE URȘU Automotons Are Over 2,000 Years Old	93
* Letters from the Editor	98

SOMMAIRE

DUMITRU TUDOR La continuité daco-romaine au nord du Danube	2
LIVIU MARGHITAN Statuette romaine d'un dieu enfant	7
I. FELEA Une famille de socialistes roumains: Arbore	8
JEAN HUGONNOT Le symbole du bonnet rouge	15
N. CONSTANTINESCU Débats parlementaires. Bucarest 1919-1920	20
ANDRÉ MAUROIS Qui a écrit "Les trois mousquetaires"	27

VASILE NITESCU Le favori de l'impératrice Catherine II de Russie	37
* Les gagnants du premier concours de notre revue	45
C. REZACHEVICI Soldats roumains au cours des siècles (Dictionnaire historique)	49
E.D. TAPPE Les diplomates d'Europe sur les Principautés Roumaines	51
IURI KOROLKOV L'agent secret du siècle, Richard Sorge	62
NICOLAE MINEL George Washington	68
* Livres reçus à la rédaction	75
EUGEN POP Tupac Amaru, un Spartacus de l'Amérique Latine	76
RADU ION POPESCU Le roi Arthur d'Angleterre	80
MARIAN ȘTEFAN La reconstruction de Varsovie	88
* Trois historiens de trois continents nous parlent	91
GHEORGHE URȘU Les automotons ont plus de 2.000 ans	93
* Courrier de la rédaction	98

СОДЕРЖАНИЕ

ДУМИТРУ ТУДОР Дакско-романская последовательность на севере Дуная	2
ЛИВИУ МАРГИТАН Римская статуэтка бога-дитя	7
И. ФЕЛЕА Арборе, семья румынских социалистов	8
ЖАН ГУГОННО Символ красного колпака	15
И. КОНСТАНТИНЕСКУ Парламентские дебаты. Бухарест 1919-1920	20
АНДРЕ МОРВА Кто написал "Три мушкетера"	27
ВАСИЛЕ НИТЕСКУ Фаворит русской царицы Екатерины II	37
* Победители первого конкурса нашего журнала	45
С. РЕЗАКЕВИЧ Румынские солдаты в течении веков (исторический словарь)	49
Е.Д. ТАППЕ Европейские дипломаты о Румынских княжествах	51
ЮРИЙ КОРОЛЬКОВ Рихард Sorge, разведчик века	62
НИКОЛАЕ МИНЕИ Джордж Вашингтон	68
* Редакция получила новые книги	75

ЕВГЕН ПОП Тупак Амару, латиноамериканский Спартакус	76
РАДУ ИОН ПОПЕСКУ Английский король Артур	80
МАРИАН ШТЕФАН Реконструкция Варшавы	88
* Слово трёх историков с трёх материков	91
ГЕОРГЕ УРȘУ Автоматам более 2 000 лет	93
* Редакционная почта	98

INHALT

DUMITRU TUDOR Die dakorömische Kontinuität im Norden der Donau	2
LIVIU MARGHITAN Die römische Statue eines Kindgottes	7
I. FELEA Eine Familie rumänischer Sozialisten: Arbore	8
JEAN HUGONNOT Das Symbol der roten Mütze	15
N. CONSTANTINESCU Parlamentsdebatten. Bukarest 1919-1920	20
ANDRÉ MAUROIS Wer schrieb "Die drei Musketiere"	27
VASILE NITESCU Der Favorit der Kaiserin Katharina II. von Russland	37
* Die Gewinner des ersten Preisausschreibens unserer Zeitschrift	45
C. REZACHEVICI Rumänische Soldaten im Laufe der Jahrhunderte (Geschichtlexikon)	49
E.D. TAPPE Die Diplomaten Europas über die Rumänischen Fürstentümer	51
IURI KOROLKOV Der Geheimagent des Jahrhunderts, Richard Sorge	62
NICOLAE MINEL George Washington	68
* Bei der Redaktion eingegangene Bücher	75
EUGEN POP Tupac Amaru, ein Spartacus Lateinamerikas	76
RADU ION POPESCU Englands König Arthur	80
MARIAN ȘTEFAN Der Wiederaufbau Warschaus	88
* Drei Historiker aus drei Kontinenten haben das Wort	91
GHEORGHE URȘU Die Automaten sind über 2.000 Jahre alt	93
* Briefkasten der Redaktion	98

ABONNEMENTS: ICE — LIBRI București, Roumanie: Calea Victoriei 126, P.O.B. 134—135; Telex: 226

magazin istoric

București, str. Onești, nr. 5. — Sectorul 1, Oficiul poștal Nr. 1. telefon 16 68 72, 15 16 68

REDACȚIA: Ștefan Andreescu, Geta Apreotezei, Dana Crivăț, Elisabeta Petreanu Vasile Țimăneanu, I.M. Ștefan, Marian Ștefan, Valentin Urum
SECRETAR DE REDACȚIE: Valeriu Buduru
PREZENTAREA GRAFICĂ: Radu Dobre și Radu Ion Popescu

Apare lunar, se găsește de vânzare la chioșcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile poștale, factorii poștali, difuzorii din întreprinderi, instituții și de la sate. Prețul unui număr 5 lei, abonamentul pe 6 luni — 30 lei, pe un an — 60 lei.

Tiparul executat la Combinatul poligrafic „Casa Științei” — București

